

Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji

(u povodu nalaza s lokaliteta Đelekovec – Gornji Batijan I)

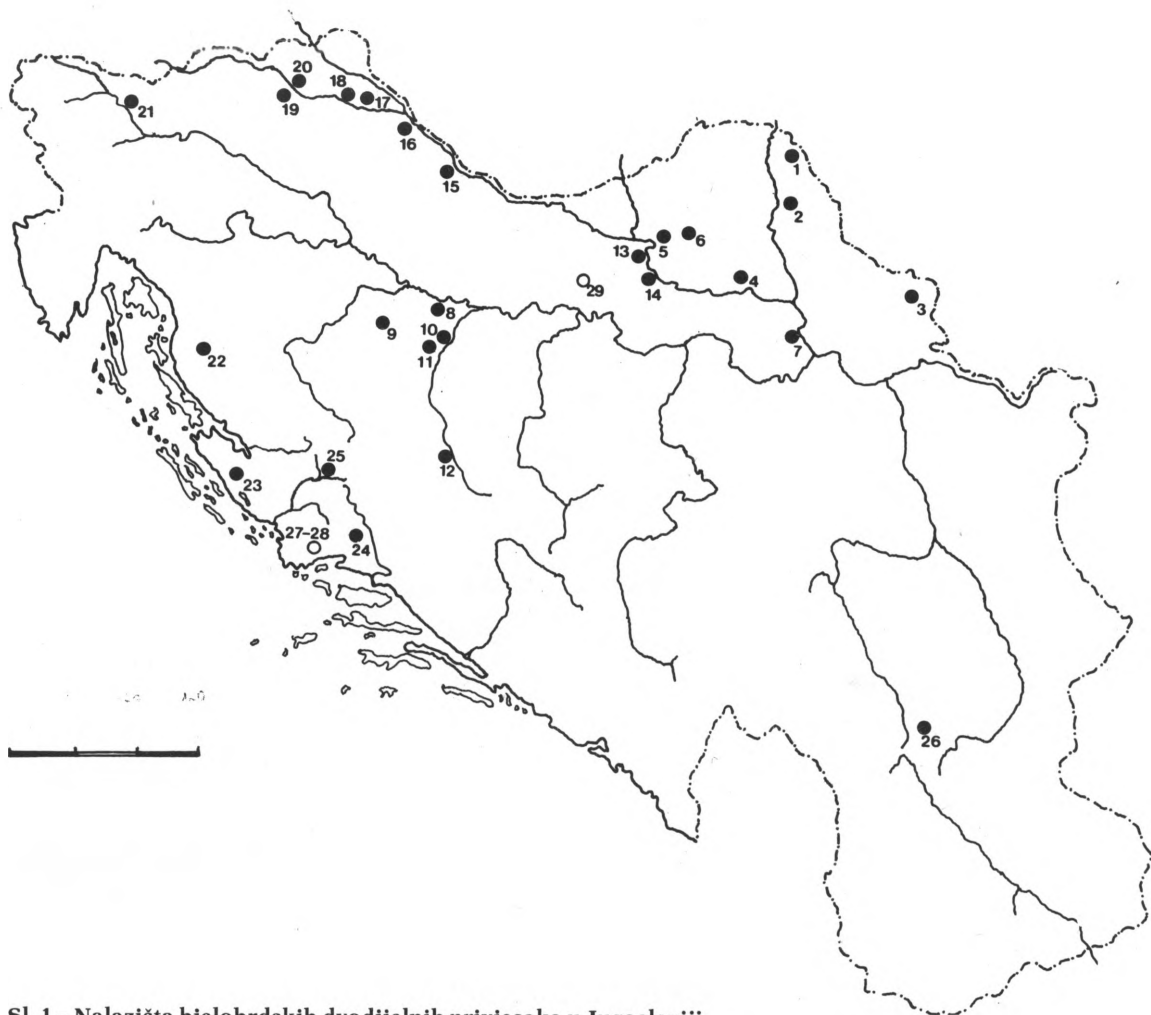
Na sjevernoj odnosno sjeverozapadnoj strani ulice Mirka Viriusa u Đelekovcu nalazi se krivudav brežuljkast teren dug oko 500 m – mještani ga zovu Gornji Batijan ili Rebra. Ondje su u jesen 1981. g. iza kuć. br. 61 prilikom rekognosciranja terena stručnjaci Muzeja grada Koprivnice, arheolog Z. Marković i akad. kipar i konzervator J. Fluksi, na pooranoj njivi naišli na ostatke antičke i srednjovjekovne keramike označivši lokalitet imenom Gornji Batijan I. Tom prilikom pronašao je J. Fluksi mali ukrašeni metalni predmet, zapravo donji dio dvodijelnog privjeska bjelobrdske kulturne pripadnosti (Tab. 1:8).¹ Po kazivanju mještana, nešto dalje iza kuć. br. 103 na položaju označenom Gornji Batijan II nailazilo se na ostatke skeleta, navodno popraćene nalazima brončanih naušnica (zagubljene) što bi uz već spomenut nalaz donjeg dijela dvodijelnog privjeska indiciralo postojanje još jedne, druge po redu, srednjovjekovne nekropole na području sela Đelekovca.² Naime, na položaju Šćapovo, na suprotnom kraju Đelekovca, 1930. g. otkriveni su ostaci skeletnih ukopa da bi arheološkim istraživanjima 1975, 1976.³ i 1979. g.⁴ bili registrirani i istraženi ostaci srednjovjekovne nekropole bjelobrdske kulturne pripadnosti i to njenog, čini se, kasnije razdoblja, tj. 12. i prve pol. 13. st.

Iako je privjesak s lokaliteta Đelekovec – Gornji Batijan I sačuvao samo jedan dio svoje izvorne forme, bjelobrdski dvodijelni privjesci, općenito govoreći, sastoje se od dva dijela: gornjeg u obliku okruglog gumba i donjeg dijela u obliku lista ili srca (Tab. 1:4). Ovako oblikovani dvodijelni privjesci korišteni su kao ukrasni porub odjeće,⁵ najčešće na vratu (sl. 5:2),⁶ rjeđe na prsima,⁷ a svakako najrjeđe na nogama kao ukrasni porub čizama.⁸ Jednako značajnu, iako kvantitativno manje brojnu, skupinu čine dvodijelni privjesci korišteni kao ukras ogrlice sačinjene od staklenih perli⁹ ili pak kao samostalni elementi ogrlice našiveni na končanu ili nešto širu tekstilnu podlogu.¹⁰ Primjerci ove vrste nakita nisu poznati u ranosrednjovjekovnoj ostavštini zapadnih i istočnih Slavena. Nalazimo ih, naprotiv, daleko najčešće baš u Karpatskoj kotlini gdje su u okviru bjelobrdske kulturnog kompleksa registrirani poglavito kao grobni prilozni u ženskim grobovima¹¹ na nekropolama

10. i 11. st.¹², ili preciznije druge pol. 10. i prve trećine 11. st.¹³ U perifernim dijelovima ili izvan matičnog područja zapažamo ih u većem ili manjem broju kod alpskih Slavena, u nizinskoj sjevernoj Bosni i Bosanskoj krajini, te dalmatinskoj Hrvatskoj, dok pojedinačni, istina osamljeni, primjerci dopiru čak do Matičana na Kosovu.

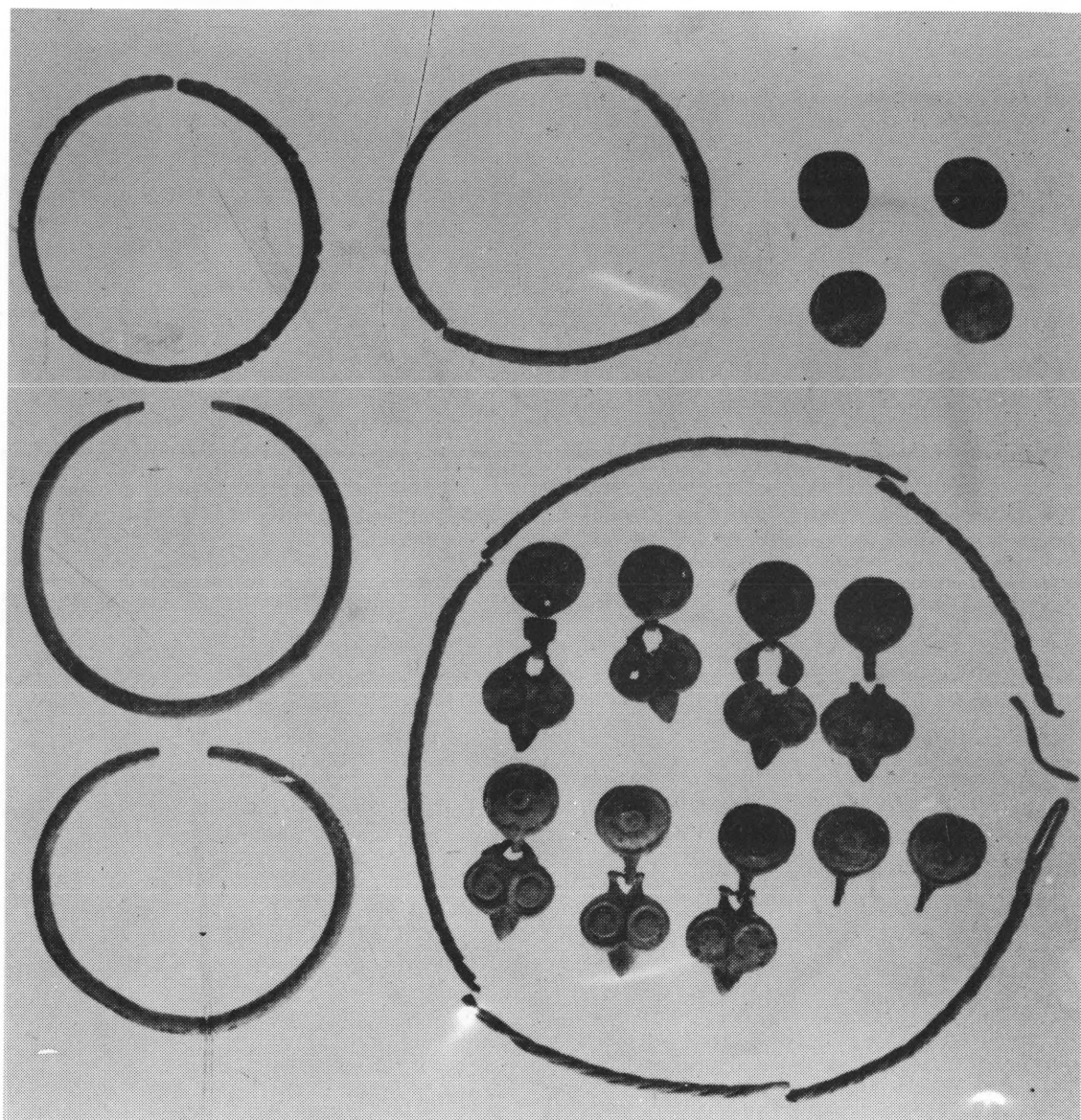
U većem ili manjem broju kao slučajni ili grobni nalazi dvodijelni privjesci registrirani su u Jugoslaviji na ukupno 26 (+3) lokaliteta (sl. 1):¹⁴

- 1.* **Banatsko Arandelovo** (=Oroszlámos), opć. Novi Kneževac, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (uništeni grobovi): 1 dvodijelni privjesak i 3 staromađarska jednodijelna privjeska (sl. 8:3,5;6:1–3). Móra Ferencz Muzeum, Szeged. – J. Reizner, *AE XVIII*, 1898, 190 ff.; Hampel 1905, 2, 655 ff.; 3, Taf. 430 C:1–2, 5; Hampel 1907, 126, Taf. 21 D:8, 22.; Váňa, 1954, 80.; Fehér 1962, 22 Nr. 55.
2. **Jazovo – Proleterska ulica**, opć. Čoka, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (grob 5): 12 dvodijelnih privjesaka (sl. 8:4). Narodni muzej, Kikinda. – G. Marjanović – Vujović – G. Tomić, *Nakit na tlu Srbije iz srednjevekovnih nekropola IX–XV veka* (katalog izložbe), Beograd 1982, 40.
- 3.* **Vršac** (=Versecz), opć. Vršac, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (uništen grob): 2 dvodijelna privjeska + 2 gornja dijela dvodijelnih privjesaka (sl. 8:7). Narodni muzej, Vršac.¹⁵ – Hampel 1905, 859, Abb. 1–2.; Fehér 1962, 84 Nr. 1216.; F. István, *Fol. Arch XXXI*, 1980, 195, Abb. 4.
4. **Rumenka**, opć. Novi Sad, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (uništeni grob): 7 dvodijelnih privjesaka + 5 gornjih dijelova dvodijelnih privjesaka (sl. 2). Muzej Petrovaradina, Novi Sad. – Neobjavljeno.¹⁶
- 5.* **Bogojevo** (=Gombos=Gombás), opć. Odžaci, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (uništen grob): 1 donji dio dvodijelnog privjeska (sl. 8:8). Magyar Nemzeti Muzeum Budapest (?). – Hampel 1905, 1, 761 Fig. 2319.; 2, 532; 3, Taf. 371:8.; Fehér 1962, 24 f. Nr. 93.¹⁷

Sl. 1 – Nalazišta bjelobrdskih dvodijelnih privjesaka u Jugoslaviji

- 6.* **Ruski Krstur** (=Bács-Keresztúr), opć. Kula, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz: 1 staromađarski jednodjelni privjesak (sl. 6:4). Ruski Krstur, muzej (?). – Hampel 1905, 2, 510; 3, Taf. 351 B:8a.; Fehér 1962, 64 Nr. 863.
7. Novi Banovci, opć. Stara Pazova, SAP Vojvodina. – Slučajni nalaz: 3 dvodijelna privjeska (Tab. 1:1–3). Arheološki muzej, Zagreb. – Miletić 1966/1967, 130 n. 155.¹⁸
- 8.* **Koćicevo** (=Junuzovci=Bosanska Gradiška), opć. Bosanska Gradiška, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz (uništeni grobovi): 8 dvodijelnih privjesaka + 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka. Zemaljski muzej, Sarajevo. – P. Korošec 1942, 278 f., sl. 11–13.; Vaňa 1954, 80.; Fehér 1962, 45 Nr. 518.; N. Miletić 1963, 164 f., sl. 9.
- 9.* **Gomjenica – Polje/Baltine Bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. Grobni nalazi (grob 43,¹⁹ grob 44,²⁰ grob 69,²¹ grob 100,²² grob 125,²³ grob 129,²⁴ grob 145,²⁵ grob 156,²⁶ grob 161,²⁷ grob 192,²⁸): 68 dvodijelnih privjesaka + 3 gornja dijela dvodijelnih privjesaka + 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka (73 komada). Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 88, 92, 95, 97–99, 101, 105, 130 f., Tab. XII–XIII, XVI (XXXI:5), XVIII (XXXI:3), XXI, XXXI:4, XXIII, XXV (XXX:1), XXVI (XXXI:6), XXVII (XXXI:2).
10. **Mahovljani – Luka/Kužno groblje**, opć. Laktaši, SR Bosna i Hercegovina. Grobni nalazi (grob 3,²⁹ grob 15,³⁰ grob 68,³¹ grob 77,³² grob 78,³³ uništeni grob³⁴): 36 dvodijelnih privjesaka + 2 gornja dijela dvodijelnih privjesaka + 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka (40 komada). Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1979, 138–139, 144–145, 148, 154 f., Tab. XII, XV, XVIII–XIX.

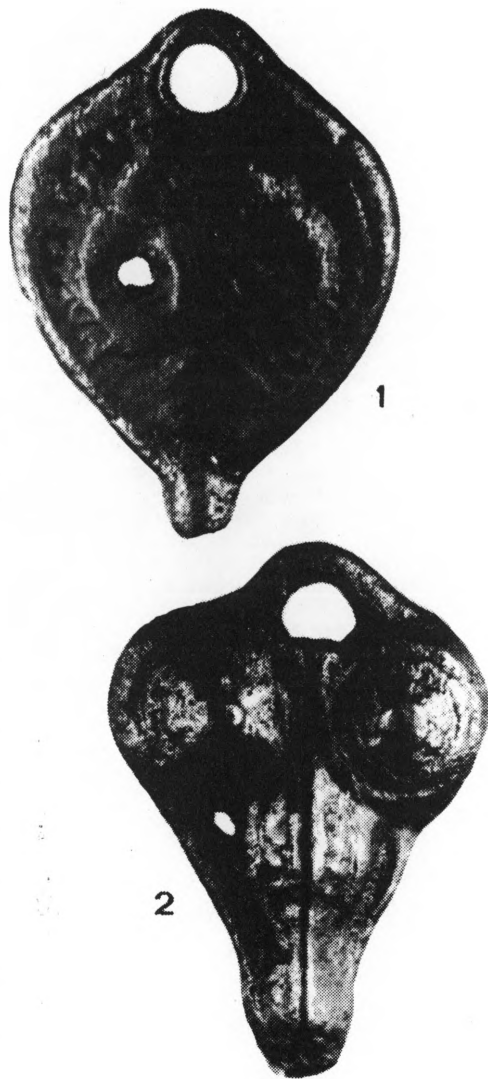
Sl. 2 – Bjelobrdski nakit iz uništenih grobova u Rumenki kod Novog Sada

11. **Petoševci – Bagruša**, opć. Laktaši, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalazi.³⁵ Muzej Bosanske krajine. – Z. Žeravica, Arh. Pregled 18, 1976, 130.
12. **Bugojno – Grudine** (Čipuljić), opć. Bugojno, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: 1 dvodijelni privjesak + 1 donji dio dvodijelnog privjeska. Zemaljski muzej, Sarajevo. – N. Miletić, Arh. Pregled 23, 1982, 172.³⁶

13. **Dalj**, opć. Osijek, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz: 1 dvodijelni privjesak (Tab. 1:4).³⁵ Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.; Fehér 1958, 315.; S. Ercegović, SHP 6,³ 1958, 181 Nr. 5.; Miletić 1966/1967, 130 n. 155.

- 14.* **Vukovar – Lijeva bara** opć. Vukovar, SR Hrvatska. – Grobni nalazi (uništen grob ili grobovi,³⁸ grob 23 Taf. 2:9–12,³⁹ grob 326,⁴⁰ grob 349,⁴¹ grob

- 355⁴²): 8 dvodijelnih privjesaka + 6 donjih dijelova dvodijelnih privjesaka + 19 gornjih dijelova dvodijelnih privjesaka (33 komada).⁴³
- Arheološki muzej, Zagreb. – K. Vinski–Gasparini, *Peristil I*, 1954, 126, sl. 12.; Vinski 1955, 247, 253, sl. 37.; Vinski 1959, 106, Taf. XXXIX:37.; S. Ercegović, SHP 6,³ 1958, 184 Nr. 30 (spominje 20 primjeraka); Fehér 1962, 84 Nr. 1217.; D. Jelovina, *ArchIug V*, 1964, 104 f.
- 15.* **Kloštar Podravski**, opć. Đurđevac, SR Hrvatska. – Grobni nalazi (nesustavna istraživanja): 7 dvodijelnih privjesaka + 1 donji dio dvodijelnog privjeska (Tab. 1:5–7).⁴⁴
- Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 79 sl. 31:1, 82 f., sl. 35:1a–b.; Hampel 1907, Abb. 60:6 i 62:1a–b.; Váňa 1954, 79.; Fehér 1962, 49 Nr. 581.
16. **Đelekovec – Gornji Batijan I**, opć. Koprivnica, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz: 1 donji dio dvodijelnog privjeska (Tab. 1:8). Muzej grada Koprivnice, Koprivnica. – Neobjavljeno.⁴⁵
- 17.* **Senkovec** (kod Čakovca), opć. Čakovec, SR Hrvatska. – Grobni nalaz (uništeni grobovi):⁴⁶ 1 donji dio dvodijelnog privjeska + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- Muzej Međimurja, Čakovec. – A. Horvat, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimorju*, Zagreb 1956, 23 f., sl. 8 (treći red: prvi i drugi s lijeva.); S. Ercegović, SHP 6,³ 1958, 181 Nr. 4.; Ž. Tomičić, *Varaždín* 1975, 218 ff., sl. 8:1.
- 18.* **Središće – Cirkevci** (=Kiszerdahely), opć. Murska Sobota, SR Slovenija. – Grobni nalaz (nesustavna istraživanja): 2 gornja dijela dvodijelnih privjesaka.⁴⁷
- Pokrajinski muzej, Maribor. – J. Klemenc – B. Saria, *Archeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Ptuj*, Beograd – Zagreb 1936, 68.; Korošec 1947, 37 f., sl. 34 (gore); Fehér 1962, 67 Nr. 911.; Arheološka najdišća Slovenije (prilog S. Pahič), Ljubljana 1975, 326.
- 19.* **Spodnja Hajdina**, opć. Ptuj, SR Slovenija. – Grobni nalaz (grob 3): 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.⁴⁸
- Pokrajinski muzej, Maribor. – V. Skrabar, *MAGW XXXXII*, 1912, 337 f., Abb. 3:8.; Korošec 1947, 30 f., sl. 28.; Fehér 1962, 39 Nr. 366.
- 20.* **Ptuj – Ptujski grad**, opć. Ptuj, SR Slovenija. – Grobni nalazi (grob 13,⁴⁹ grob 50,⁵⁰ grob 77,⁵¹ grob 143,⁵² grob 181,⁵³ grob 208,⁵⁴ grob 210⁵⁵): 3 jednodijelna staromađarska privjeska, 30 dvodijelnih privjesaka + 1 donji dio dvodijelnog privjeska + 5 gornjih dijelova dvodijelnih privjesaka (3 staromađarska i 36 dvodijelnih privjesaka).
- Pokrajinski muzej, Ptuj. – V. Skrabar, *ZHS VIII*, 3–4, 1910, 122, Taf. III:28 (grob 13), 126 (grob 50); Korošec 1947, 12, sl. 5 (grob 13), 20 f., sl. 17 (grob 50); Korošec 1947,² 62, Tab. IX (=sl. 13); Korošec 1950, 143 f., 156 f., 165 f., 174 f., sl. 9 (grob 77), sl. 43 (grob 181), sl. 53 (grob 208); P. Korošec 1971, Y 127 (2):2a (grob 208); Fehér 1962, 53 Nr. 837.
- 21.* **Kranj**, opć. Kranj, SR Slovenija. – Grobni nalaz (grob 65): 13 dvodijelnih privjesaka.
- Gorenjski muzej, Kranj. – Valič 1974, 123, Tab. LIII:3.; Valič, 1978, Y 208:1.
22. **Kompolje**, opć. Otočac, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz: 1 donji dio dvodijelnog privjeska (Tab. 1:9).
- Arheološki muzej, Zagreb.⁵⁶ – S. Ercegović, SHP 6³ 1958, 182 Nr. 11.
23. **Lišani – Sv. Jerolim**, opć. Benkovac, SR Hrvatska. – Grobni nalazi (nesustavna istraživanja): 3 donja dijela dvodijelnih privjesaka.
- Muzej hrvatskih arheoloških spomenika. – L. Marun, SHP VII, 1, 1903, 44 f., sl. 228/3–5.; Brunšmid 1903/4, 83.; Lj. Karaman, *Rad JAZU* 268, 1940, 31, sl. 29.; Jelovina 1976, 114.⁵⁷
24. **Gardun**, opć. Sinj, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz: 1 dvodijelni privjesak.
- Arheološki muzej (?), Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.⁵⁸

Sl. 3 – Slučajni nalaz dvodijelnih privjesaka (nađeni izvan grobova u sondi B 1971. g.) na nekropoli Knin-Brdo Spas

25. **Knin – Brdo Spas**, opć. Knin, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (izvan grobova): 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka (sl. 3:1–2). Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split.⁵⁹ – Jelovina 1976, 51, 114.
- 26.* **Matičane – Breg**, opć. Priština, SAP Kosovo. – Grobni nalaz (grob 46): 2 dvodijelna privjeska + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska (sl. 8:9). Muzej Kosova, Priština. – Jovanović – Vuksanović 1972, 117, Tab. XL:2; Jovanović – Vuksanović 1972,² 108, Fig. 4.; Jovanović – Vuksanović 1981, Y 245(2):2a.

Bez provenijencije

27. **Dalmacija**, SR Hrvatska. – Slučajni nalazi: 3 donja dijela dvodijelnih privjesaka. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – Lj. Karaman, Rad JAZU 268, 1940, 31, sl. 29 (gornji red: drugi, treći i četvrti s lijeva).⁶⁰
28. **Dalmacija** (*zbirka Solitra iz Solina*), SR Hrvatska. – Slučajni nalazi (?): 3 gornja i 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka (Tab. 2:1–5).⁶¹ Arheološki muzej, Zagreb – Brunšmid 1903/4, 83.⁶²
29. **SR Hrvatska** (*istočna Slavonija ili Srem?*). – Slučajni nalazi: 1 dvodijelni privjesak⁶³ + 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka⁶⁴ (Tab. 2:6–8).

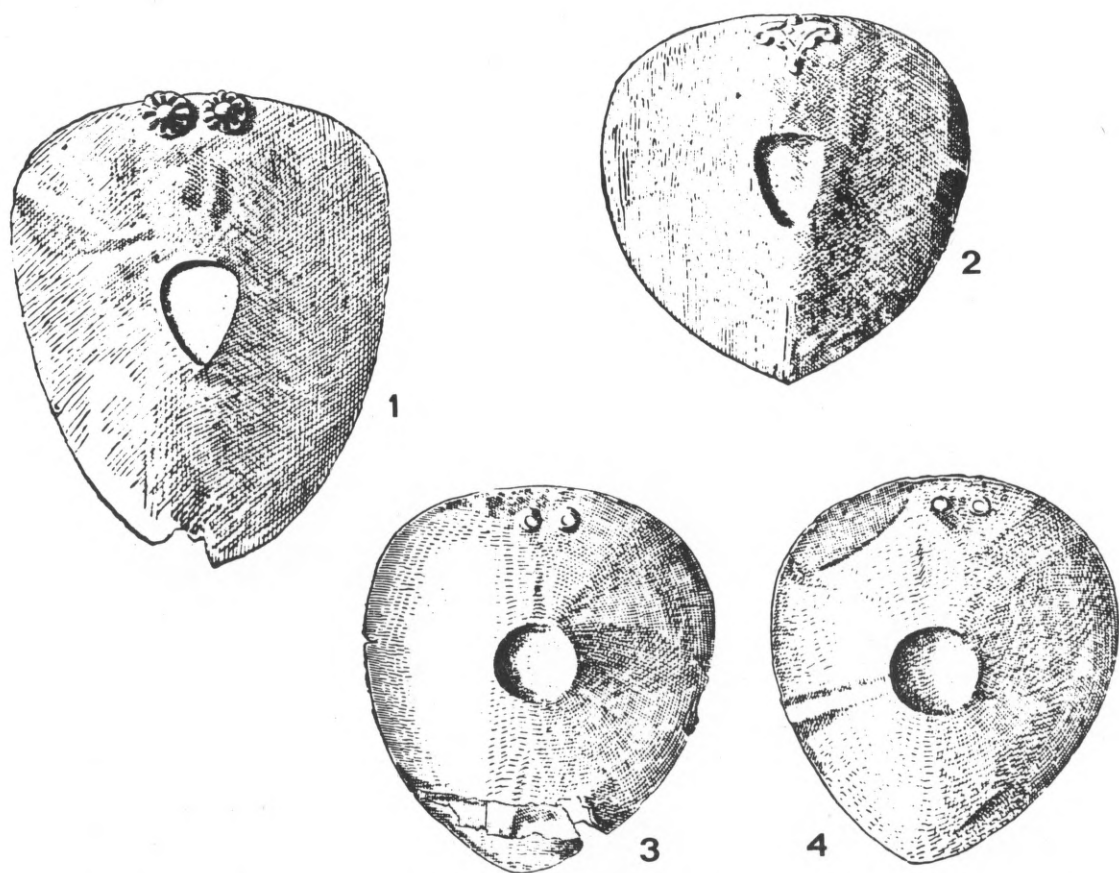
Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.

O genezi i porijeklu bjelobrdskih dvodijelnih privjesaka općenito je malo pisano. Prvi je toj problematiki, iako više fenomenu vezanom za ukras, posvetio pažnju J. Hampel svrstavajući ih u svoju IV, preciznije IVb i IVc grupu.⁶⁵ Gotovo 50 godine kasnije Z. Vaňa je u do tada već bogatom fundusu bjelobrdskih nalaza našao dovoljno elemenata za jednu temeljitiju kronološku diferencijaciju. Iz ovog rada proizašla je klasifikacija u kojoj su dvodijelni privjesci našli svoje mjesto podijeljeni u dvije grupe: stariju, s privjescima većih dimenzija, datiranu u cijelu drugu pol. 10. i prvo desetljeće 11. st., te mlađu, s privjescima manjih dimenzija, datiranom na konac 10. i poč. 11. st., ali s trajanjem do u drugu pol. 11. st.⁶⁶ U Vaňinoj podjeli dvodijelni privjesci obuhvaćaju stariju (975–1025. g.) i srednju fazu (1025–1075. g.) bjelobrdske kulture.⁶⁷ Osvrt na tipološke i stilističke varijacije prisutne kod dvodijelnih privjesaka dao je potom G. Fehér pridodavši Vaňinom popisu primjerke koji su ispušteni ili su naknadno arheološkim istraživanjima prikupljeni.⁶⁹ Četiri godine kasnije B. Szóke će se poslužiti istim principom, ali se na nalaze iz Jugoslavije gotovo neće niti osvrnuti.⁶⁹ U jugoslavenskoj literaturi u međuvremenu egzistirat će različita mišljenja počev od onih koja u ovom nakitu neće vidjeti »ničeg slaven-skog«⁷⁰ ili će ga kao nakit istočnog porijekla vezati uz Mađare koji su ga »po svom doseljenju uneli u heterogenu bjelobrdsku kulturu«,⁷¹ da bi napokon stigli i do onih koji ga, dijametralno suprotno prvima, smatraju »za domaćo slovensko izdelavo« ne upuštajući se u razmatranja o genezi i porijeklu privjesaka.⁷² Rijetki će biti pokušaji da se ova problematika sagleda i s drugih aspekata poput napora da se dvodijelnim privjescima potraže »analogije u antiknim srololikim privjescima«. ⁷³ Poslijeratna, a posebno ova novija arheološka istraživanja staromađarskih groblja na Kami i na Uralu ukazat će na mađarsko porijeklo listolikog, ali zato jednodijelnog privjeska,⁷⁴

koji je tek nakon doseljenja Mađara u Panoniju pretrpio promjene u formi i obogatio svoj likovni sadržaj. S druge strane, novi podaci prikupljeni arheološkim istraživanjima u Jugoslaviji doprinijeli su da već sada stvorimo koliko-toliko vjernu sliku o karakteru, stilu i funkciji dvodijelnih privjesaka i udjelu panonskih Slavena s ovu stranu Drave u oblikovanju, upotrebi ali i izradi ove vrste nakita.

U najnovije vrijeme dvodijelnim privjescima pozabavio se J. Giesler u okviru svoje klasifikacije materijala bjelobrdske kulturnog kruga. Dvodijelni privjesci su ondje uglavnom pobrojani, bez daljnjeg zahvata u njihovu tipološku analizu. J. Giesler ih je, istina, svrstao u 3 osnovne grupe (C, 9a i 9b) od kojih prve dvije smješta u svoj staromađarski horizont, dok tip 9b (naš tip 13) trajanjem produljuje u svoju ranu ili *Bijelo Brdo I fazu* datirajući mu trajanje i upotrebu od druge pol. 10. do u treće desetljeće 11. st.⁷⁵

Jednodijelni staromađarski privjesci, kako ih ovdje nazivamo, izvorno su mađarsko kulturno dobro. Zapažamo ih u staromađarskim grobljima druge pol. 8. i 9. st. na Kami i na Uralu, gdje dopunjeni nizom inačica obliku velik broj tipova, varijanti i podvarijanti. Izrađene od srebra ili bronce, lijevane ili iskucane, nalazimo ih obješene oko vrata na ogrlicama od staklenih perli (sl. 5:1) podjednako u muškim i dječjim (po 1 privjesak na ogrlici), kao i u ženskim grobovima (3–5 privjesaka na ogrlici).⁷⁶ Razumljivo je da su kao jedna u nizu karakterističnih staromađarskih nakitnih formi pratili seobu Mađara iz povijesne »*Magnae Hungariae*« na Kami i na Uralu, da bi iz tzv. »*Etelköz-a*« (međurječje) 9. st., krajem 9. i poč. 10. st. dospjeli u Panoniju – novu mađarsku domovinu s ove strane Karpata. U dobro poznatim političkim prilikama nastalim u Karpatskoj kotlini dolaskom Mađara nalazi staromađarskih jednodijelnih privjesaka u većem su broju zastupljeni u jugozapadnoj Slovačkoj, Transilvaniji i Potisju pa se u bogatom repertoaru ovih nalaza moglo izdvojiti dvije grupe privjesaka: prvu s privjescima u obliku lista ili srca (sl. 4:1–4) s ukrasnim udubljenjem ili apliciranim ornamentom (dimenzija cca 10 × 8 cm) i drugu grupu s privjescima manjih dimenzija s udubljenim ili ispučenim središnjim poljem (dimenzije 3 × 3,5 cm).⁷⁷ Kod nas su ovakvi jednodijelni privjesci zastupljeni u nalazima iz Banatskog Arandelova (=Oroszlámos)⁷⁸ i Ruskog Krstura (=Bács-Keresztúr)⁷⁹ u istočnom dijelu jugoslavenskog Banata (sl. 6:1–4), dok je treći nalaz ove vrste registriran u grobu 13 nekropole Ptuj–Ptujski grad⁸⁰ koju karakterizira izrazito miješanje materijala kötlaske i bjelobrdske provenijencije.⁸¹ Nalaz iz groba 13 u Ptuju čine srebrni lanac s 3 listolika ili srololika privjeska (sva tri više ili manje oštećena), kojima dobre analogije nalazimo u staromađarskim grobovima, prvenstveno u grobu 30 nekropole Sósartyán – Hosszútető (žup. Nógrad) u Mađarskoj (lanac s 3 privjeska)⁸² i grobu 300 iz Chotina (okrug Komárno) u južnoj Slovačkoj (lanac s 3 privjeska, od kojih se treći izgubio, i uz ovaj još 1 manji lanac s 1 privjeskom),⁸³ dok ćemo istoj grupi, na žalost bez sačuvanog lanca, moći pripisati privjeske iz Solta (županija Bács-Kiskun; 2 privjeska)⁸⁴ i Gödölő (žup. Pest; 4 privjeska)⁸⁵ u Mađarskoj, te već spomenuti nalaz iz Banatskog Arandelova (2 privjeska) u Jugoslaviji.⁸⁶ Za našu temu posebno je važan nalaz iz groba 47 u Györu (žup. Győr-Sopron) u Mađarskoj gdje je pored srebrnog lanca i oštećenih limenih listolikih privjesaka (2 komada) na-

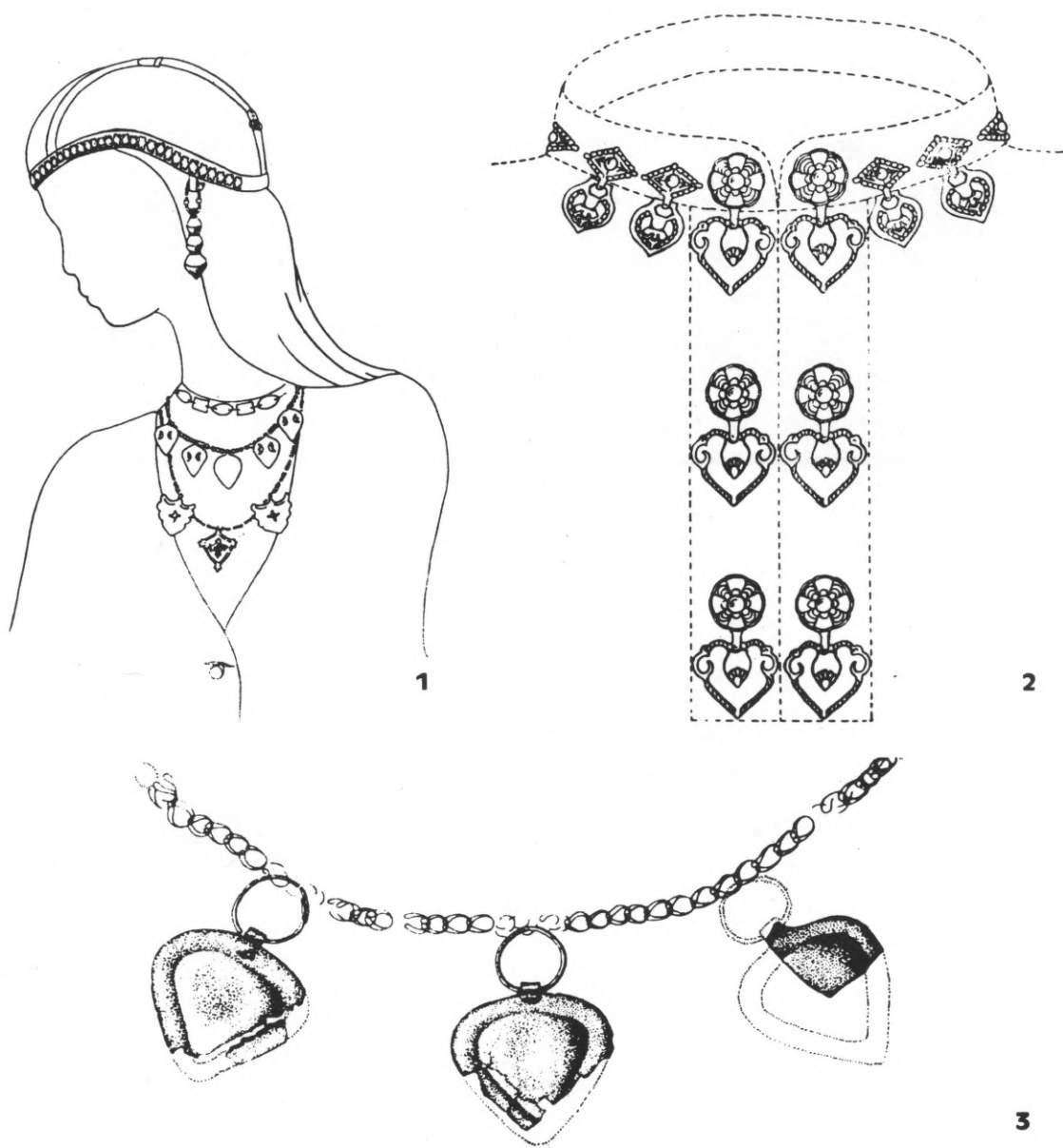

Sl. 4 – Veliki jednodijelni staromađarski listoliki privjesci (2:3): 1 – Száhalombatta; 2 – Piliny; 3 – 4 – Gégény (1 – 4 prema: Hampel 1905)

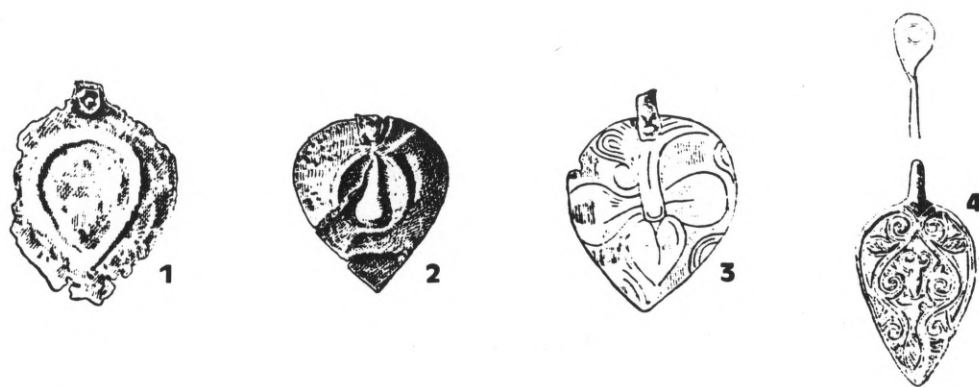
den i novac Lotara II (945–950. g.),⁸⁷ što stavlja grob najranije u sredinu 10. st.⁸⁸ Ovakve garniture ogrlica datirane su u prvu i drugu pol. 10. st.,⁸⁹ a u ptujskom nalazu (grob 13) dopunjene i tipičnim brončanim kōtlaškim karičicama zadebljalih krajeva što će dozvoliti dataciju groba 13 u vrijeme oko sredine 10. st.⁹⁰ Ovdje je važno spomenuti i nalaze privjesaka iz Esztergoma (žup. Komárom) u Mađarskoj, gdje su listoliki privjesci po prvi put obješeni o okrugli gornji dio, koji sada sadrži sve elemente tipične za bjelobrdske dvodijelne privjeske (sl. 7:1).⁹¹

Bjelobrdski dvodijelni privjesci, nesumnjivo izrasli na podlozi već spomenutih staromađarskih privjesaka obješenih na žičani lanac, svojim oblikom tek su neznatno dopunili svoj stariji likovni predložak. Ukrašen, međutim, prisutan na jednodijelnim staromađarskim privjescima, u mnogome je obogaćen nizom, ponajčešće stiliziranih, nekad više nekad manje prepoznatljivih, vegetabilnih, zoomorfnih ili čak antropomorfnih formi. Listoliki ili sroliki oblik privjeska i dalje je zadržan, iako ćemo u donjem dijelu najčešće nalaziti kraći ili dulji kapljicaški dodatak kod nekih primjeraka izrastao u vegetabilni ili čak prepoznatljiviji zoomorfni ukras. Značajan dodatak, međutim, predstavlja pojava novog elementa

– gornjeg dijela dvodijelnog privjeska. To je najčešće konveksno ispupčena okrugla pločica s dvije alke za navijanje na svojoj stražnjoj strani (Tab. 1:4). Donji dio gornjeg dijela dvodijelnog privjeska završava izduženom alkom o koju se pridržava donji dio dvodijelnog privjeska. Malena ukrasna površina gornjeg dijela privjeska nametnula je oskudan repertoar ukrasnih formi (konkavno udubljenje u središnjem dijelu ukrasne pločice, koncentrični nizovi zaobljenih traka ili pseudogranaula oko središnjeg ispupčenog dijela, vegetabilni ili zoomorfni motiv i sl.) koji je, čini nam se, kod nekih ranijih grupa nastojao izaći iz ovih okvira korištenjem drugačijih oblika gornjeg dijela privjeska – romboidni i trapezoidni oblici, elipsoidne i listolike forme, »četvrtasti« tipovi i sl. Treba spomenuti također zanimljiv stilistički ali i kronološki element sadržan u zakački za vješanje donjeg dijela privjeska koji je kod starijih, posebice ovih većih, u srebru izrađenih, položen na horizontalni žičani nosač, uvučen i smješten ispod gornje linije donjeg dijela dvodijelnog privjeska. Kao više ili manje kronološki interesantna je i četvrtasta prema gore izvučena zakačka ili alka koja s vremenom, ublaživši oštre rubove, prerasta u najbrojniju grupu zakački zaobljenih i uzdignutih iznad gornjeg dijela donjeg privjeska.

Sl. 5 - Razvojni put i upotreba staromađarskih jednodijelnih privjesaka i dvodijelnih privjesaka bjelobrdskog kulturnog kruga: 1 - Bolschie Tigani, grob 19, staromađarski jednodijelni privjesci na ogrlici od staklenih perli (prema: E. A. Chalikova - H. A. Chalikov, *RégFüz* II/21); 2 - Mezőzombor-Bálványdombi: grob 4 - dvodijelni privjesci kao porub okovratnika i odjeće na prsima (prema: M. Geza, *MiskolciMÉ* III, 1963); 3 - Sósartyan-Hozútető, grob 30 - žičani lanac sa staromađarskim jednodijelnim privjescima (prema: I. Fodor, *AÉ* 100, 1, 1973)

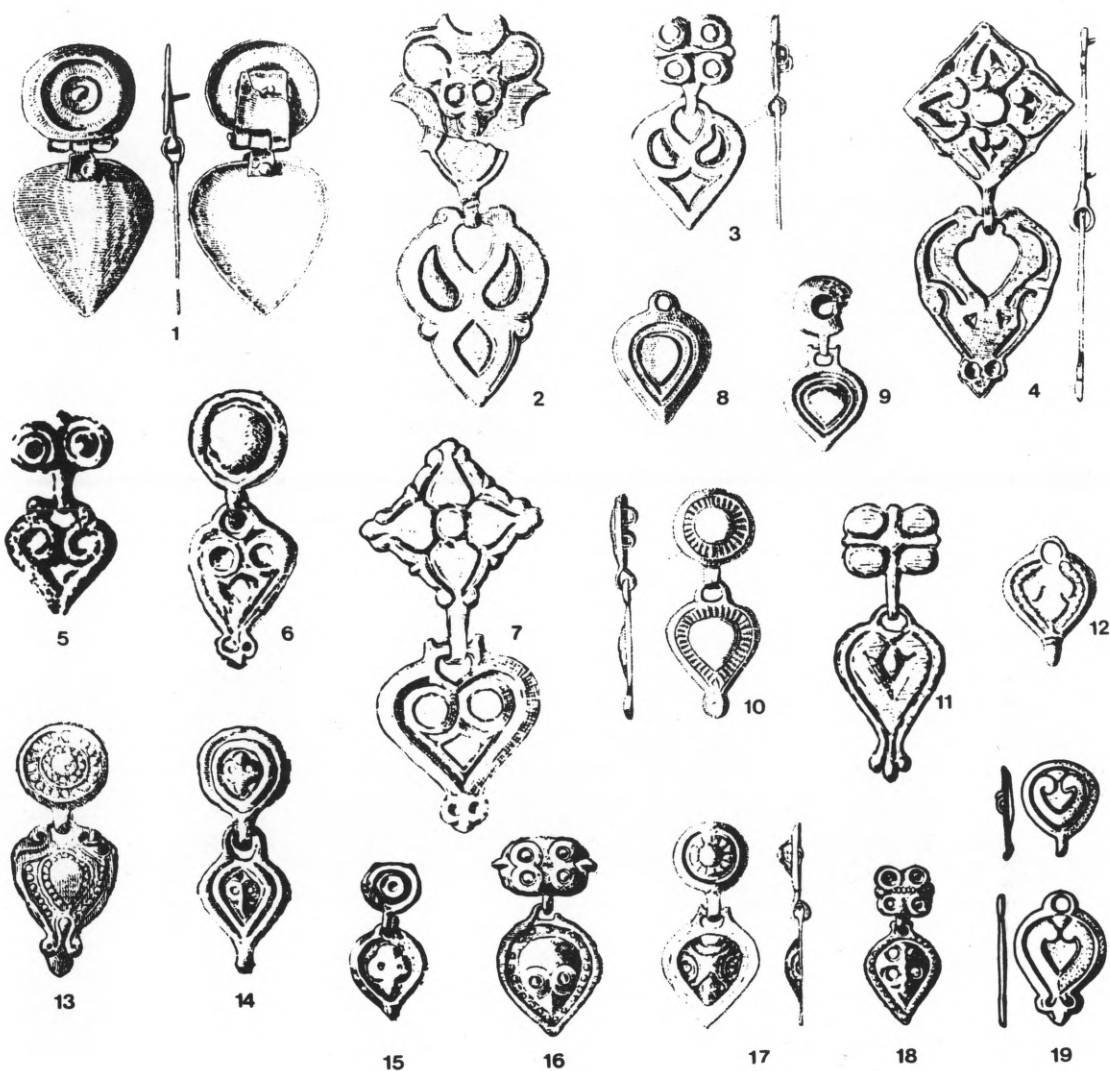
Sl. 6 – Jednodijelni privjesci iz grobnih nalaza u Banatskom Arandelovu i Ruskom Krsturu (2:3). – 1 – 3 Banatsko Arandelovo; 4 – Ruski Krstur sve prema: Hampel 1905 i 1907)

Pojava dvodijelnih privjesaka nastalih i u funkciji već oko sredine 10. st. zaslužuje dodatnu pažnju. Naime, u staromađarskom grobnom inventaru 8. i 9. st. na Kami i na Uralu dvodijelnih privjesaka u formi srodnoj kasnijim bijelobrdskim privjescima, možemo slobodno kazati – uopće nema. Umjesto njih korištene su ogrlice od perli kojima su dodani jednodijelni, najčešće listoliki, privjesci.⁹² U staromađarskim grobljima u Karpatskoj kotlini ogrlice od perli već su zamijenjene žičanim lancem i na njega obješenim barem jednim jednodijelnim privjeskom. Tek preoblikovanjem u dvodijelne privjeske počinju oni funkcionirati, između ostalog i kao porub odjeće, daleko najčešće oko vrata. To nas, nesumnjivo, dovodi do zaključka o promjeni izgleda tradicionalne staromađarske nošnje koju poznajemo na osnovi grobnih nalaza 8. i 9. st. na Kami i na Uralu. Stoga nas niti ne čudi da su starija mišljenja o načinu korištenja dvodijelnih privjesaka kao dijelova pojasnih garnitura,⁹³ prije dolaska Mađara u Karpatsku kotlinu i u prvo vrijeme naseljavanja, u novijoj znanstvenoj literaturi posve napuštena, vjerojatno pred snagom argumenata koje pružaju nalazi s Kame i Urala, kao kvalitativni granični termin s jedne, te nalazi prve i druge pol. 10. st. u južnoj Slovačkoj, Transilvaniji i Potisju kao značajan terminus post quem non s druge strane. S pojavom i egzistiranjem dvodijelnih privjesaka treba računati ako ne oko sredine, onda svakako u drugoj pol. 10. st. na što nas, uostalom, upućuje nalaz iz konjaničkog groba iz Dobrá (grob 2) u jugoistočnoj Slovačkoj, datiranog arapskim novcem kovanim od 913/914 – 942/943. g.⁹⁴ Spomenuti primjerak jednodijelnog staromađarskog listolikog privjeska iz groba 43 u Györu u Mađarskoj⁹⁵ i najraniji datirani primjerci (2 komada) dvodijelnih privjesaka u grobu 2 iz Dobrá u jugoistočnoj Slovačkoj označavaju kraj, odnosno početak, dviju srodnih nakitnih formi. Zapravo je posve jasno da pojavom dvodijelnih privjesaka staromađarski jednodijelni privjesci počinju odumirati, da bi već u 2. pol. 10. st. bili istisnuti i izvan upotrebe. Na njihovo mjesto, ali u posve drugačijoj funkciji, kao porub haljine na vratu, na prsima ili čiz-

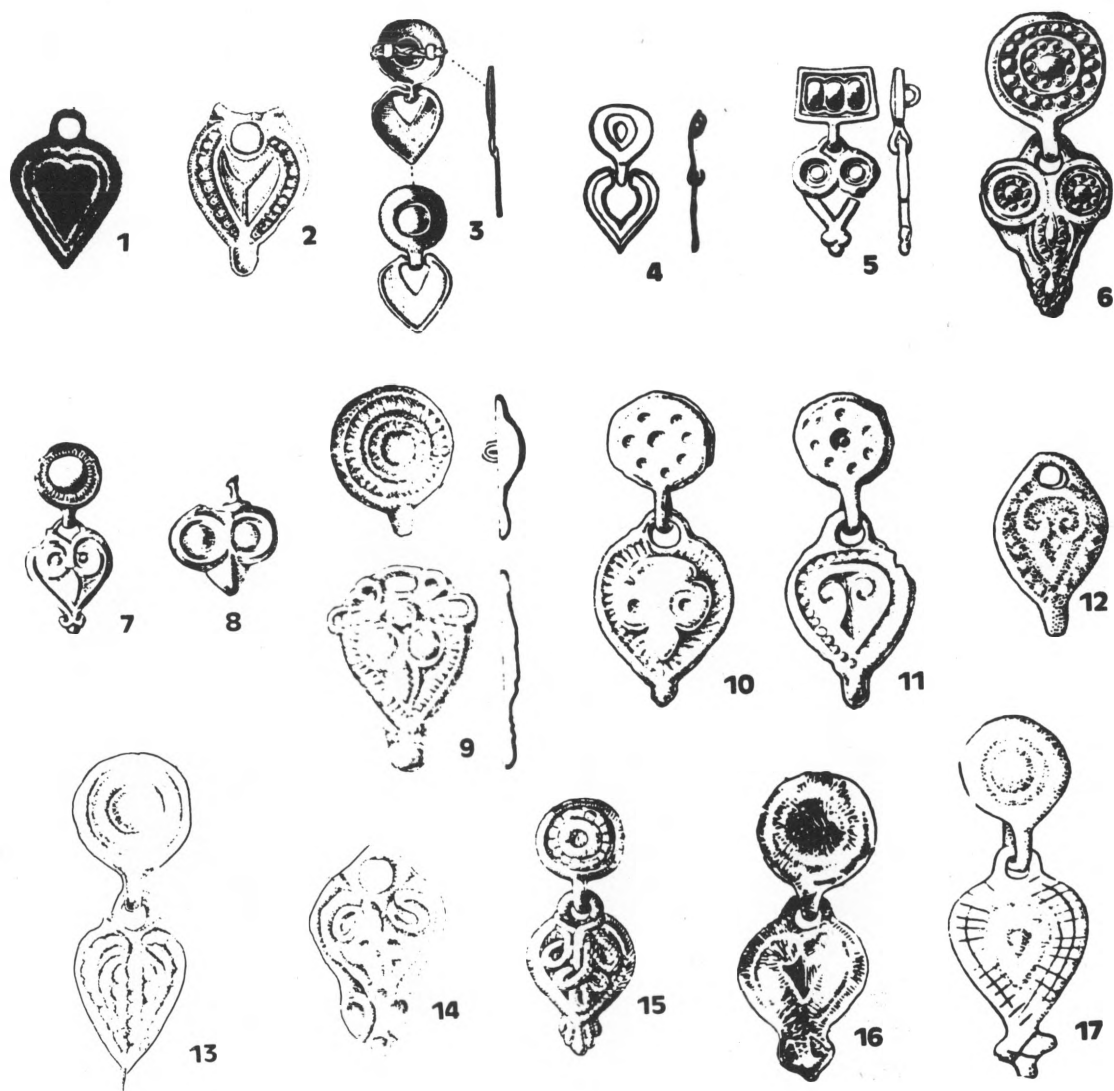
mama, a zatim ponovno na ogrlicama od staklenih perli ili u ukrasnim garniturama kao samostalni element, dolaze dvodijelni privjesci dodajući ženskoj nošnji druge pol. 10. i prvih decenija 11. st. jedan novi, zapravo kvalitativno noviji i bogatiji ukras. Činjenica je i to da upravo sredinom 10. st., nakon prvih značajnijih utjecaja kršćanstva na nomadske stanovnike današnje Mađarske (948. g.), a neposredno nakon toga i mađarske katastrofe kod Augsburga 955. g., nastupaju korjenite promjene u dotadašnjem životu mađarske zajednice u Panoniji koja će, kažimo i to, nakon sporadičnih prodora na Balkan (959–970. g.) započeti s traženjem svog »pravno« mjesto na političkoj karti Evrope druge pol. 10. st., da bi i taj napor bio potvrđen dolaskom njemačkih misionara u mađarsku kneževinu Gezinog vremena (972. g.). Za pretpostaviti je da je slavenski živalj, od ranije tu, u ovakvim političkim okolnostima mogao, zahvaljujući vlastitom političkom i duhovnom nasljeđu, odigrati neku značajniju ulogu, dakako, ne samo u političkoj transformaciji jedne u suštini nomadske društvene zajednice, već i u promjenama nastalim u duhovnom stvaralaštvu koje redovno prate takve procese.

Dvodijelni privjesci, iako registrirani kao pojedinačni primjerci ili u manjim ukrasnim garniturama od 2–5 komada, najčešće se javljaju u kompletima od 6–14 komada, a ponekad, i to daleko rjeđe, u kompletima sastavljenim od čak 15 (Szentes – Derékegyházd: grob 4), 18 (Tiszaeszlár – Vörösmarti út: grob 3), te najviše 19 ili 20 primjeraka (Banov: grob 6, Ptuj: grob 208). S obzirom na ukrasnu kompoziciju i njen sastav mogu se izlučiti tri osnovne grupe:

A – dvodijelni privjesci u kompoziciji s okruglim i polusferičnim, romboidnim, »četvrtastim« i sl. ukrasnim gumbima (npr.: Pap – Rózsadomb: grob 1, Tiszaeszlár – Vörösmarti út: grob 3, Milanovce: grob 16, Pécs – Vasas – Somogy: grob 33, Szentes – Derékegyházd: grob 4, Jazovo – Proleterska ulica: grob 5, Kecskemét – Lakihegy: grob B, i dr.)

Sl. 7 – Izbor dvodijelnih privjesaka nađenih u Mađarskoj, Rumunjskoj i južnoj Slovačkoj; 1 – Esztergom (2:3); 2–3 Nagytóke-Jámborhalom (2:3); 4 – Budapest-Rákospalota (2:3); 5 – Oradea (4:5); 7 – Banov, grob 6 (1:1); 8 – Székesfehérvár-Demkőhegy, grob 35 (2:3); 9 – Szelevény (1:3); 10 – Székesfehérvár-Demkőhegy, grob 35 (2:3); 11 – Vojnice, grob 4 (1:1); 12 – Székesfehérvár-Demkőhegy, grob 35 (2:3); 13 – Székesfehérvár-»Maroshegy I« (2:3); 14 – Kaba, grob A (2:3); 15 – Kaba (2:3); 16 – Kecskemét-Céduloháza, grob E (2:3); 17 – Szentés (2:3); 18 – Kaba (2:3); 19 – Székesfehérvár-Demkőhegy, grob 33 (2:3).
(1–4, 8–10, 12, 17 i 19 – prema: Hampel 1907; 5 – Bakay 1965; 6, 13–16, 18 – Hampel 1905; 7, 11 – Točík 1968)

Sl. 8 – Tipološka tabela bjelobrdskih dvodijelnih privjesaka nađenih u Jugoslaviji: 1 – Dalmacija/nepoznato nalazište (cca 2:3); 2 – Kompolje (1:1); 3 – Banatsko Arandelovo (2:3); 4 – Jazovo (cca 2:3); 5 – Banatsko Arandelovo (2:3); 6 – Kranj, grob 65 (1:1); 7 – Vršac (2:3); 8 – Bogojevo (2:3); 9 – Matičane-Breg, grob 46 (1:1); 10–11 – Kranj, grob 65 (1:1); 12 – Gomjenica-Polje/Baltine bare, grob 192 (1:1); 13 – Vukovar-Lijeva bara, grob 23 (1:1); 14 – Đelekovec – Gornji Batijan I (1:1); 15 – Csongrád-Máma, grob 5 (2:3); 16 – Ptuj, grob 208 (1:1); 17 – Gomjenica-Polje/Baltine bare, grob 156 (1:1).

(1 – prema: Lj. Karaman, Rad JAZU 268, 1940; 3,5,7–8 – prema: Hampel 1905; 4 – prema: G. Tomić–G. Marjanović–Vujović, Nakit u Srbiji, Beograd 1982; 6, 10–11 – prema: Valič 1978; 9 – prema Jovanović–Vuksanović 1981; 12, 17 – prema: Miletić 1966/1967; 15 – Széll 1941; 16 – prema: P. Korošec 1971)

B – Dvodijelni privjesci u kompoziciji sa staklenim perlama (npr.: Kloštar Podravski: uništeni grob, Fiad – Kérpusztá: grob 62, 293 i 368A, Szob–Koliba: grob 51, Mahovljani: grob 3, 68 i 78, i dr.).

C – Dvodijelni privjesci u kompoziciji bez ukrasnih gumba i bez perli od staklene paste (npr.: Banov: grob 6, Kranj: grob 65, Gomjenica: grob 156, i dr.).

U nalazima iz Jugoslavije dominiraju ukrasne kompozicije grupe B i C dok kao jedini pouzdani nalaz grupe A treba zabilježiti ukrasnu kompoziciju iz groba 5 u Jazovu u jugoistočnom dijelu jugoslavenskog Banata. U oblikovanju ukrasnih kompozicija učestvuje u jugoslavenskim nalazima bjelobrzdskog kulturnog kompleksa ukupno 18 tipova dovodljivih privjesaka (sl. 8):

Tip 1 (sl. 8:1)

Zbog svog srololikog ornamenta u središnjem polju primjerak s nepoznatog nalazišta u Dalmaciji (sl. 8:1) svrstava se u najbrojniju porodicu listolikih privjesaka bjelobrzdskog kulturnog kruga. Izrazita plošnost, plitak reljef i skladnost oblika najznačajniji su elementi našeg primjerka. Iako mu direktna analogije ne nalazimo u do sada publiciranom materijalu s bjelobrzdskih groblja 10. i poč. 11. st., u prvom redu zbog njegove zaobljene zakačke u gornjem dijelu donjeg privjeska, izrazitije sličnosti uočavamo na privjesku s nekropole Trnovec nad Váhom (okrug Galanta) u jugozapadnoj Slovačkoj,⁹⁶ kao i u nalazima 5 dvodijelnih privjesaka iz ženskog groba nekropole Kecskemét – Csongrádi út (žup. Bács–Kiskun) u Mađarskoj.⁹⁷ Kao srodne spomenutim nalazima iz Dalmacije, Slovačke (Ternovec nad Váhom) i Mađarske (Kecskemét – Csongrádi út) treba navesti reljefnije oblikovan sroliki središnji ornament na privjesku s nekropole Szeged – Bojárhalom (žup. Csongrád) u Mađarskoj.⁹⁸ Zaobljenu zakačku u gornjem dijelu ima izuzetno elegantan i duboko reljefni primjerak iz groba 35 nekropole Székesfehérvár – Demkóhegy (žup. Fejér),⁹⁹ a zatim još i 4 primjerka s narebrnim obrubom oko srololikog središnjeg ornamenta i s kapljičastim dodatkom u donjem dijelu privjeska, nađeni u istoj grobnoj cjelini (sl. 7:8, 10).¹⁰⁰ Pseudogranulirani porub, ali i zakačku uvučenu u tijelo privjeska, imaju primjerci s nekropole Rakamaz – Gyepiföld (žup. Sabolcs – Sztatmár), kako oni bez¹⁰¹ tako i oni s konkavnim udubljenjem u sredini srololikog ornamenta.¹⁰² Kao tipološki drugačije, ali još uvijek srodne nalazu iz Dalmacije, moguće je pribrojiti i 2 privjeska iz groba 13 na groblju Szob – Ipoly–part (žup. – Pest),¹⁰³ te one iz uništenih grobnih cjelina iz Szelevénya (žup. Szolnok)¹⁰⁴ i Kiskunhalasa (žup. Bács – Kiskun)¹⁰⁵ u Mađarskoj. Ovim je pak srodan oštećeni privjesak sa zaobljenom zakačkom i izduženim zoomorfnim ili vegetabilnim (?) dodatkom u donjem dijelu privjeska, nađen u grobu 5 nekropole Székesfehérvár – Demkóhegy.¹⁰⁶

Jugoslavija

1. (1) **Dalmacija** (bez provenijencije), SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – Lj. Karaman, Rad JAZU 268, 1940, 31, sl. 29 (gore: drugi s lijeva).

Tip 2 (sl. 2:2; Tab. 1:8)

Primjerak iz Kompolja predstavlja izoliranu i zasađu jedinu varijantu u bronci lijevanih plitko reljefnih listolikih dvodijelnih privjesaka. Osnovna tipološka obilježja objedinjuju starije i mlađe stilističke elemente: za-

kačku uvučenu u tijelo privjeska, odnosno kapljičasti dodatak u donjem dijelu privjeska. Središnji ornamentalni dio štitolikog je oblika konkavno zaobljen u gornjem dijelu. Plitka brazda dijeli središnje štitoliko polje u tri dijela dok s lijeve i desne strane središnjeg polja teče pseudogranulirani porub. Približnu srodnost, prvenstveno zbog zakačke uvučene u gornju plohu kao i štitolikog ukrasnog polja u sredini podijeljenog plitkom reljefnom linijom u dva simetrična dijela, nalazimo na privjescima iz groba 3 nekropole Szeged – Bojárhalom (žup. Csongrád) u Mađarskoj.¹⁰⁷ Tip 2 treba vezati uz posljednju četvrtinu 10. st.

Jugoslavija

1. (1) **Kompolje**, opć. Otočac, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Arheološki muzej, Zagreb. – S. Ercegović, SHP 6, 3 1958, 182 Nr. 11.

Tip 3 (sl. 2:3)

Primjerak iz grobnog nalaza u Banatskom Arandelovu (=Oroszlámos) sadrži, kako u formi tako i u ukrasu elemente karakteristične za rane dvodijelne privjeske (izrazito plošni donji dio privjeska, zakačka uvučena u tijelo privjeska, izrazito veliki gornji privjesak s jednostavnim plitko užljebljenim krugom oko središnjeg ispupčenja). Ukrasno polje, međutim, pomaknuto je u gornji dio privjeska i izvedeno »tehnikom na proboj« (vidi ovdje tip 4 i 5). Razvijeni element zaobljene trake poruba također pripada drugoj pol. 10. st.

Jugoslavija

1. (1) **Banatsko Arandelovo** (=Oroszlámos), opć. Novi Kneževac, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad (?). Móra Ferenc múzeum, Szeged. – I. Tömörkényi, AE XXIV, 1904, 268, sl. D:22; Hampel 1907, 127, Tab. 21 D:22.

Tip 4 (sl. 8:4)

Tip 4 pripada grupi jednostavnih lijevanih privjesaka čije je ukrasno polje dobiveno korištenjem »tehlike na proboj«. U rijetkoj skupini privjesaka nastalih i ukrašavanih na ovaj način primjerci iz Jazova čini se da su daleko najjednostavniji. Složenije forme, također sa zakačkom uvučenom u tijelo donjeg privjeska nalazimo na srodnim primjercima iz groba 1 nekropole Pap – Rózsadomb¹⁰⁸ i groba 3 nekropole Tiszaeszlár – Vörösmarti út¹⁰⁹ u sjeveroistočnoj mađarskoj županiji Szaabolcs – Sztatmár. Spomenuti nalazi iz Mađarske ukrašeni su »pseudogranuliranjem«, dok su im gornji privjesci u pravilu raskošniji: u Pap – Rózsadombu oblikovani i ukrašeni poput rozeta, a u nalazu iz Tiszaeszlára nose specifičnu romboidnu formu s dodacima na svakom od četiri ruba.

Garnituru iz Jazova čini 12 dvodijelnih privjesaka i 9 ukrasnih gumba identičnih gornjim dijelovima dvodijelnih privjesaka, dok primjerci iz sjeveroistočne Mađarske imaju nešto drugačiji raspored ukrasne kompozicije: 8 privjesaka + 10 ukrasnih gumba u nalazu iz Tiszaeszlára i 6 privjesaka i 3 ukrasna gumba u nalazu iz Pap – Rózsadomba.

Jugoslavija

1. (1–12) **Jazovo – Proleterska ulica**, opć. Čoka, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz: grob 5 (12 komada). – Ukupno: 12 komada. Narodni muzej, Kikinda. – G. Marjanović – Vujanović – G. Tomić, Nakit na tlu Srbije iz srednjeevokovnih nekropola IX–XV veka (katalog izložbe), Beograd 1982, 40.

Tip 5
(sl. 8:5)

Još jedan privjesak iz Banatskog Arandelova (=Oroszlámos) pripada manje brojnoj porodici dvodijelnih privjesaka prepoznatljivih po donjem dijelu izvedenom u »tehnicu na proboj«. Ukrašen čine, u pravilu, dva krugolika elementa postavljena u gornjem dijelu privjeska dok se ispod njih nalazi četvrtasto (ili deltoidno) ukrasno polje izvedeno također u »tehnicu na proboj«. Donji dio privjeska završava trodijelnim izduženim dodatkom. Iako nisu identični, tipološki sličnih obilježja je 5 privjesaka iz Oradea (=Nagyvárad) u Transilvaniji (sl. 7:6)¹¹⁰ i 19 privjesaka iz groba 6 u Banovu (okrug Nové Zámky) u jugozapadnoj Slovačkoj (sl. 7:7),¹¹¹ dok 7 privjesaka u muškome ili dvojnomo muškome i ženskom grobu iz Nyíregyháza – Felsőpázsit (žup. Szabolcs – Szatmár) u mađarskom gornjem Potisju nema izduženog dodatka u donjem dijelu privjeska (sl. 7:5).¹¹² Zanimljivo je također da niti jedna od četiri spomenute varijante nema jednako oblikovan gornji dio dvodijelnog privjeska. Kod privjesaka iz Oradea u Rumunjskoj gornji dio dvodijelnog privjeska ima oblik kalotastog gumba s velikim ispupčenim konveksnim poljem i tankim trakastim porubom uokolo. Iako se radi o krugolikom obliku, najčešćoj formi fornijih dijelova dvodijelnih privjesaka, ornamentalna izvedba poput one iz Oradea javlja se općenito znatno rjeđe, kao karakteristika druge pol. 10. st. U ornamentalnom pogledu najzanimljivija je ipak forma gornjeg dijela privjeska na primjercima iz Banova karakteristična i korištena za aplikacije na ukrasnom porubu haljine. Na dvodijelnim privjescima ovakav gornji dio javlja se veoma rijetko, ali i drugačije stilistički oblikovan (Székesfehérvár – Demkóhegy: grob 5, Szeged – Bojárhalom: grob 3, Buj – Gyepetelek: grob 1, Budapest – Rakospalota: uništen grob)¹¹³ pa treba dodati da u nalazima na području Jugoslavije još nije registriran. Isto se može kazati i za gornji dio privjeska s nekropole Nyíregyháza – Felsőpázsit¹¹⁴ dok je četvrtasta forma gornjeg dijela dvodijelnog privjeska iz Banatskog Arandelova posve specifična i bez direktnih analogija u ovoj grupi materijalne ostavštine bjelobrdskog kulturnog kruga. Usporedba s također srodnom uvjetno nazvanom »četvrtastom formom«¹¹⁵ gornjih dijelova dvodijelnih privjesaka iz Nagytóke – Jámorhalom (žup. Csongrád) u Mađarskoj¹¹⁶ ili na 3 privjeska iz uništenog groba u Kočičevu (kod nas jedini nalaz ove vrste),¹¹⁷ uopće nije moguća. Treba napokon kazati da tip 5 zastupljen u grobnom nalazu iz Banatskog Arandelova, kao i njemu srodne forme iz Oradea u Rumunjskoj, Banova u južnoj Slovačkoj: Nyíregyháza – Felsőpázsit u Mađarskoj u mnogome podsjećaju na znatno ranije bizantske pojasne kopče tipa Korint datirane kroz čitavo 7. st.¹¹⁸ ali i na ranocarske tzv. »srcolike privjeske rađene u tehnicu na proboj« a datirane poglavito oko sredine i druge pol. 2. st.¹¹⁹ U ovom slučaju one su zanimljiv predznak kontinuiteta ukrasnih oblika apliciranih i funkcionalno prilagođenih potrebama novih modnih trendova druge pol. 10. st.¹²⁰

Jugoslavija

1. (1) **Banatsko Arandelovo** (=Oroszlámos), opć. Novi Kneževac, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. – Hampl 1905, 1, 760, Fig. 2316; 2, 655; 3, Taf. 430 C: 2a–b.; Vaňa 1954, 80; Fehér 1962, 22 Nr. 55.

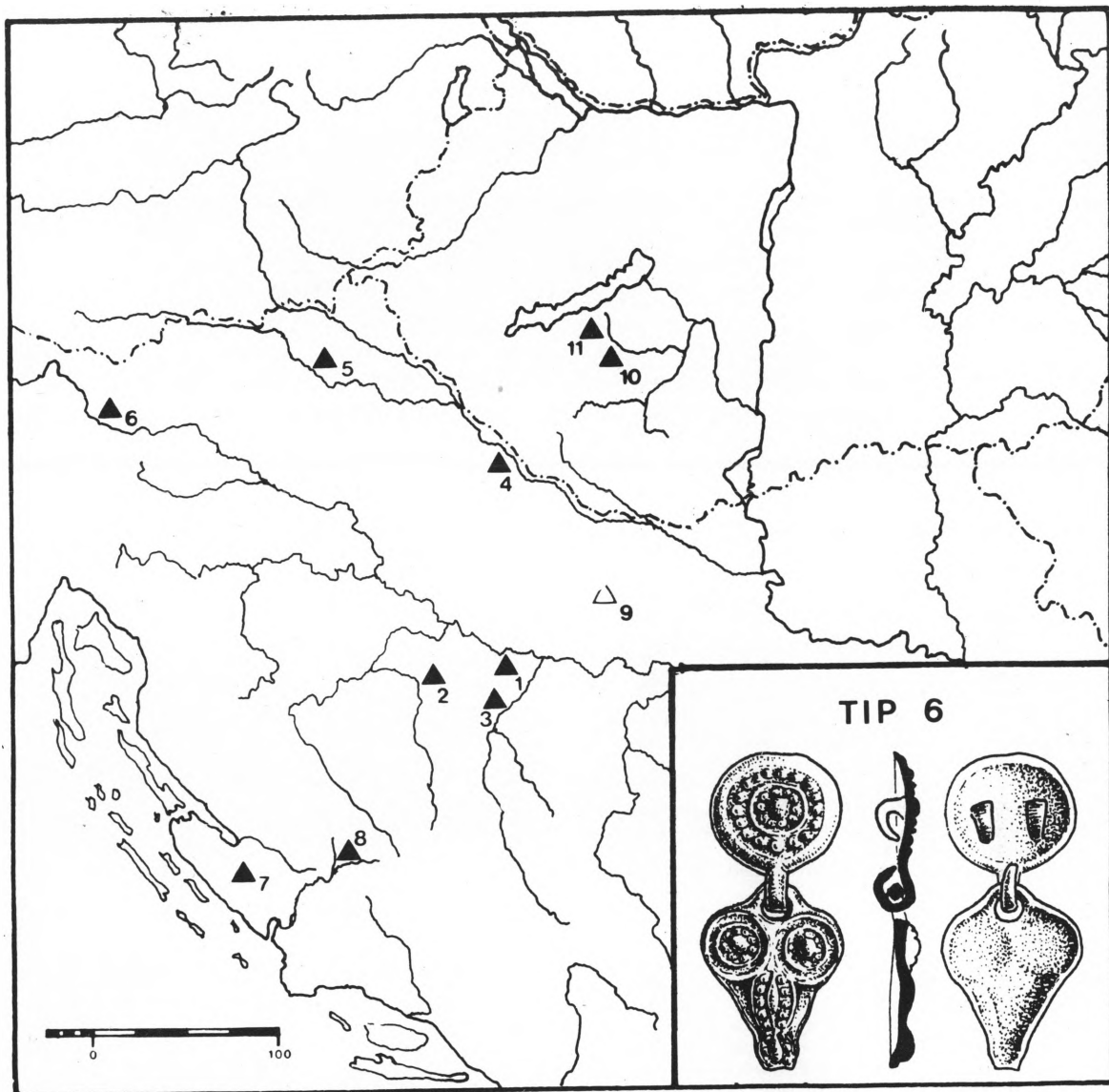
Tip 6
(sl. 3:2; 8:6; sl. 9; Taf. 1:5–7; 2:6)

Izrazito reljefna donja pločica zoomorfnog oblika¹²¹ ili u formi ptičje glave¹²² s dva koncentrična kruga u gornjem dijelu, dolje sužena i općenito obilno ukrašena pseudogranuliranjem predstavlja daleko najbrojniju grupu dvodijelnih privjesaka nađenih na tlu Jugoslavije. Do sada su registrirani s 82 primjerka na 8 lokaliteta (+ 1 primjerak kao slučajni nalaz iz Slavonije): u predalpskom slovenskom prostoru, Podravini i bosanskoj Posavini, Bosanskoj krajini, te sporadično u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. U Mađarskoj su, naprotiv, primjerci ove grupe slabo zastupljeni i to samo u prekodravskim ili obližnjim županijama (Somogy i Tolna), pa su stoga označeni kao »d'un type plus rare«.¹²³ U procentualnim iznosima ovi su podaci još izraženiji:

	Komada (lokalitet)	Postotak	Indeks	Reducir. indeks
Jugoslavija	83 (9)	97,67	7,54	9,22
Mađarska	2 (2)	2,33	0,18	1,00
	85 (11)	100,00	7,72	5,11

Kao rijetko koja grupa dvodijelnih privjesaka gornji dijelovi privjesaka tipa 6 imaju u pravilu okruglu pločicu gotovo isključivo ukrašenu pseudogranuliranim koncentričnim krugovima oko središnjeg ispupčenog dijela (jedino je vanjski obrub trakasto oblikovan). Izuzetak pokazuju primjerci iz groba 181 u Ptuju koji kalotastu formu gornjeg dijela privjeska ukrašavaju zaobljenim trakama da bi središnje polje dodatno još i udubili. Element »pseudogranuliranja« korišten je općenito na manjem broju dvodijelnih privjesaka, rjeđe na većim poput onih iz blaga u Tokaju (gornji dijelovi privjesaka)¹²⁴ i groba 3 nekropole Szeged – Bojárhalom (žup. Csongrád) u Mađarskoj,¹²⁵ te slučajnog nalaza iz Naszváda (=Nesvady, okrug Komárno) u južnoj Slovačkoj,¹²⁶ a znatno češće na manjim primjercima poput onih s rozetom u središnjem dijelu donjeg dijela privjeska kakve registriramo u grobu 5 u Székesfehérvár – Demkóhegy (žup. Fejér),¹²⁷ grobu 123 u Vasas – Somogy (žup. Somogy)¹²⁸ i grobu 4 u Tiszabercel – Ráctemeto (žup. Szabolcs – Szatmár)¹²⁹ tipološki zanimljivim nalazima iz groba 3 u Székesfehérvár – Demkóhegy,¹³⁰ u Székesfehérvár – Maroshagy I¹³¹ i grobnom nalazu u Nagykovács (žup. Szolnok),¹³² primjercima iz Kaba (žup. Hajdú – Bihar),¹³³ grobu E iz Kecskemét – Céduloháza (žup. Bács – Kiskun)¹³⁴ u Mađarskoj i Lopadea Ungaresca (Magyarlopád) u Rumunjskoj¹³⁵ tipološki srodnim našem tipu 10.¹³⁶ Vegetabilni ukras izveden pseudogranuliranjem koje pokriva čitavu površinu ukrasnog polja donjeg dijela privjeska koriste primjerci našeg tipa 13 (sl. 8:13).

Privjesci tipa 6 javljaju se u Jugoslaviji najčešće u većim garniturama sačinjenim od 7 (Gomjenica: grob 129 i 192), 8 (Mahovljani: grob 78, Gomjenica: grob 100), 10 (Gomjenica: grob 69, Kočičevo: uništen grob) 11 (Mahovljani: uništen grob i grob 68,¹³⁷ Gomjenica: grob 44), 12 (Ptuj: grob 181), 13 (Kranj: grob 65) ili 14 (?) komada (Gomjenica: grob 125). Rijetko je korišten kao samostalni ukrasni element u garniturama od 8 (Mahovljani: grob 78) ili 11 komada (Gomjenica: grob 44), a

Sl. 9 – Karta rasprostranjenosti privjesaka tipa 6

mного češće u kombinaciji s privjescima tipa 10 (Gomjenica: grob 69 i 125, Ptuj: grob 181), s tipovima 10 i 11 (Kranj: grob 65) ili s tipovima 10 i 13 (Gomjenica: grob 100). Po jedamput je registriran u kombinaciji s privjescima tipa 12 (Gomjenica grob 192) i tipa 15 (Gomjenica: grob 129), te u vjerojatno najrjeđejoj kombinaciji s tipovima 13 i 16 (Kočićevo: uništeni grob). Kao jedini primjerak, i to bez sačuvanog gornjeg dijela, javlja se na ogrlici sačinjenoj od 162 perle i 3 probušena antička novčića u grobu 3 iz Mahovljana. Također, bez gornjeg dijela zajedno s još jednim isto takovim primjerkom tipa 11 na ogrlici sačinjenoj od 17 perli u grobu 368A ne-

kropole Fiad – Kérpuszta. U grobu 192 iz Gomjenice privjesci su čini se bili našiveni na tkaninu.¹³⁸

Jugoslavija

1. (1–4) **Kočićevo** (=Junuzovci–Bosanska Gradiška), opć. Bosanska Gradiška, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz (4 komada)
Ukupno: 4 komada.
Zemaljski muzej, Sarajevo. – P. Korošec 1942, 278 ff., sl. 11.; Miletić 1963, 164 f., sl. 9.; Vaňa 1954, 80.; Fehér 1962, 45 Nr. 518.
2. (5–44) **Gomjenica – Polje/Baltine bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalazi: grob 44 (11 komada), grob 69 (4 komada), grob 100 (6 komada), grob 125 (7 komada), grob 129 (6 komada) i grob 192 (6 komada). – Ukupno: 40 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 88, 92, 95, 97 f., 105, Taf. XIII, XVI, XVIII, XXI, XXVII.

3. (35-62) **Mahovljani – Luka/Kužno groblje**, opć. Laktaši, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalazi: grob 3 (1 komad), grob 68 (7 komada), grob 78 (8 komada) i uništeniji grob (2 komada). – Ukupno: 18 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – N. Miletić 1979, 138, 144 ff., Tab. XI-XII, XVIII-XIX.
4. (63-65) **Kloštar Podravski**, opć. Burđevac, SR Hrvatska. – Grobni nalazi (3 komada). – Ukupno: 3 komada. Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 82 f., sl. 35: 1a-b.; Hampel 1907, 127, Tab. 62 I: 1a-b.; Vaňa 1954, 79.; Fehér 1962, 49 Nr. 581.
5. (66-74) **Ptuj – Ptujski grad**, opć. Ptuj, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 181 (9 komada). – Ukupno: 9 komada. Pokrajinski muzej, Ptuj. – Korošec 1950, 165 f., sl. 43.; Fehér 1962, 63 Nr. 837.
6. (75-79) **Kranj**, opć. Kranj, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 65 (5 komada). – Gorenjski muzej, Kranj. – A. Valič 1974, 123, Tab. LIII:3.; Valič 1978, Y 208:1.
7. (80-81) **Lišani – Sv. Jeronim**, opć. Benkovac, SR, Hrvatska. – Grobni nalazi (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – L. Marun, SHP VII, 1, 1903, 44 f., sl. 228/3-4.; Lj. Karaman, Rad JAZU 268, 1940, 31 sl. 29 (gore: prvi s desna).
8. (82) **Knin – Brdo Spas**, opć. Knin, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad (sl. 3:2). Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – Jelovina 1976, 51, 114.¹³⁹
9. (83) **Slavonija**, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Arheološki muzej (?), Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.¹⁴⁰

Mađarska

10. (84) **Koppányszántó (=Tolna – Szántó)**, žup. Tolna. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. – Hampel 1905, 2, 605; 3, Taf. 408:5a-b.; Szoke 1962, 73 Nr. 15.; Fehér 1962, 49 Nr. 587.
11. (85) **Fiad – Képuszta**, žup. Somogy. – Grobni nalaz: grob 368A (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Somogy Múzeum, Kaposvár. – Nemeskéri 1953, 284, Pl. IVI:1.; Fehér 1962, 36 Nr. 318

Tip 7

(sl. 8:7)

2 primjerka nađena u uništenom grobu iz Vršca predstavljaju jedine nalaze ove tipološke grupe. Karakterizira ih središnji ukras sastavljen od po dvije izrazito reljefne volute s kapljicastim sitnim krugolikim elementom smještenim u svaku od njih. U donjem dijelu volute su povezane rombičnim ispučenjem dajući cijelom likovnom prikazu shematizirani zoomorfni izgled. Analogni su, ali tek u vrijednosti varijante, primjerci privjesaka iz groba 13 u Tiszabercelu (žup. Szabolcs-Szatmár), koji za razliku od nalaza iz Vršca imaju jednostavan kapljicasti dodatak u svom donjem dijelu.¹⁴¹ Zanimljivo je da privjesci iz Tiszabercela imaju tzv. »četvrtastu formu« gornjih dijelova dvodijelnog privjeska koju u Jugoslaviji opažamo jedino na 3 primjerka iz Kočićeva u bosanskoj Posavini.¹⁴² Kao srodnu formu donjih dijelova privjesaka treba navesti 15 primjeraka iz groba 4 u Szentes – Derékegyháza (žup. Csongrád)¹⁴³ i njima analognu 2 primjerka iz uništenog groba u Tömörkény (žup. Csongrád). Kao relativno srodne spominjemo i 6 primjeraka iz groba 5 na groblju Szegvar – Oromdülő također u mađarskoj županiji Csongrád.¹⁴⁵

Relativno geografski uska rasprostranjenost spomenutih nalaza genetski ih veže, barem za sada, uz područje Transilvanije i srednjeg Potisja, dok će primjerci iz Vršca predstavljati najjužniji nalaz ove grupe smješten čak u jugoistočnom jugoslavenskom dijelu Banata.

Jugoslavija

1. (1-2) **Vršac (=Versecz)**, opć. Vršac, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Narodni muzej, Vršac.¹⁴⁶ – Hampel 1905, 2, 859, Abb. 1-2.; Fehér 1962, 84 Nr. 1216.; István, FolArch XXXI, 1980, 195, Abb. 4.

Tip 8

(sl. 2; 8:8; 10)

Tip 8 predstavlja izdvojenju i veoma rijetku tipološku grupu dvodijelnih privjesaka registriranu u svega dva nalaza u južnoj Bačkoj: Bogojevo (sl. 8:8) i Rumenska (sl. 2). Ukras izveden kombiniranjem koncentričnih krugova postavljenih simetrično jedan do drugog a u donjem dijelu spojenih trokutastim dodatkom daju čitavoj kompoziciji oblik stilizirane ptičje glave (?). Ovu u većoj ili manjoj mjeri dopunjenu drugim ukrasnim elementima nalazimo na rijetkim primjercima tipa 9 ili na daleko brojnijim, najčešće srebrnim, privjescima tipa 10.

Dvodijelni privjesci tipa 8 s okruglim gornjim dijelom ukrašenim jedino trakastim porubom i istim takvim porubom postavljenim oko središnjeg udubljenja registrirani su u garnituri koju najvjerojatnije čini 9 privjesaka (u nalazu iz Rumenske sačuvano je 7 dvodijelnih privjesaka + 2 gornja dijela bez sačuvanih donjih pločica – sl. 2).

Jugoslavija

1. (1) **Bogojevo (=Gombos=Gombás)**, opć. Odžaci, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Magyar Nemzeti Múzeum Budapest (?). – Hampel 1905, 1, 761, Fig 2319.; 2, 532; 3, Taf. 371:8.; Fehér 1962, 24 f. Nr. 93.¹⁴⁷
2. (2-8) **Rumenka**, opć. Novi Sad, SAP Vojvodina. – Grobni nalaz (7 komada). – Ukupno: 7 komada (sl. 2). Muzej Petrovaradina, Novi Sad. – Neobjavljeno.¹⁴⁸

Tip 9

(sl. 8:9; 10)

Ornamentalni motiv poznat na našem tipu 8 prenesen u reduciranoj formi u središnje ukrasno polje nalazimo na privjescima iz Matičana na Kosovu. Ovdje je, međutim, ukrasno polje okruženo bordurom sastavljenom od niza poprečnih kanelura u gornjem dijelu pretočenih u dvije simetrično postavljene volute koje pridržavaju jedva naznačenu i lagano zaobljenu zakačku. Donji dio privjeska završava karakterističnim kapljicastim dodatkom s »pseudogranularnim« porubom u gornjem dijelu.¹⁴⁸

Zajedno s jednim ukrasnim okruglim gumbom identičnim gornjim dijelovima privjeska 2 dvodijelna privjeska iz Matičana činila su garnituru ogrlice sastavljene od 1494 perle, 3 jagodasta i 1 bikoničnog privjeska od smotane žice, te jednog bikoničnog privjeska.

Jugoslavija

1. (1-2) **Matičane – Breg**, opć. Priština, SAP Kosovo. – Grobni nalaz: grob 46 (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Muzej Kosova, Priština. – Jovanović – Vuksanović 1972, 117, Tab. XL: 2.; Jovanović – Vuksanović 1981, Y 245(2):2a.

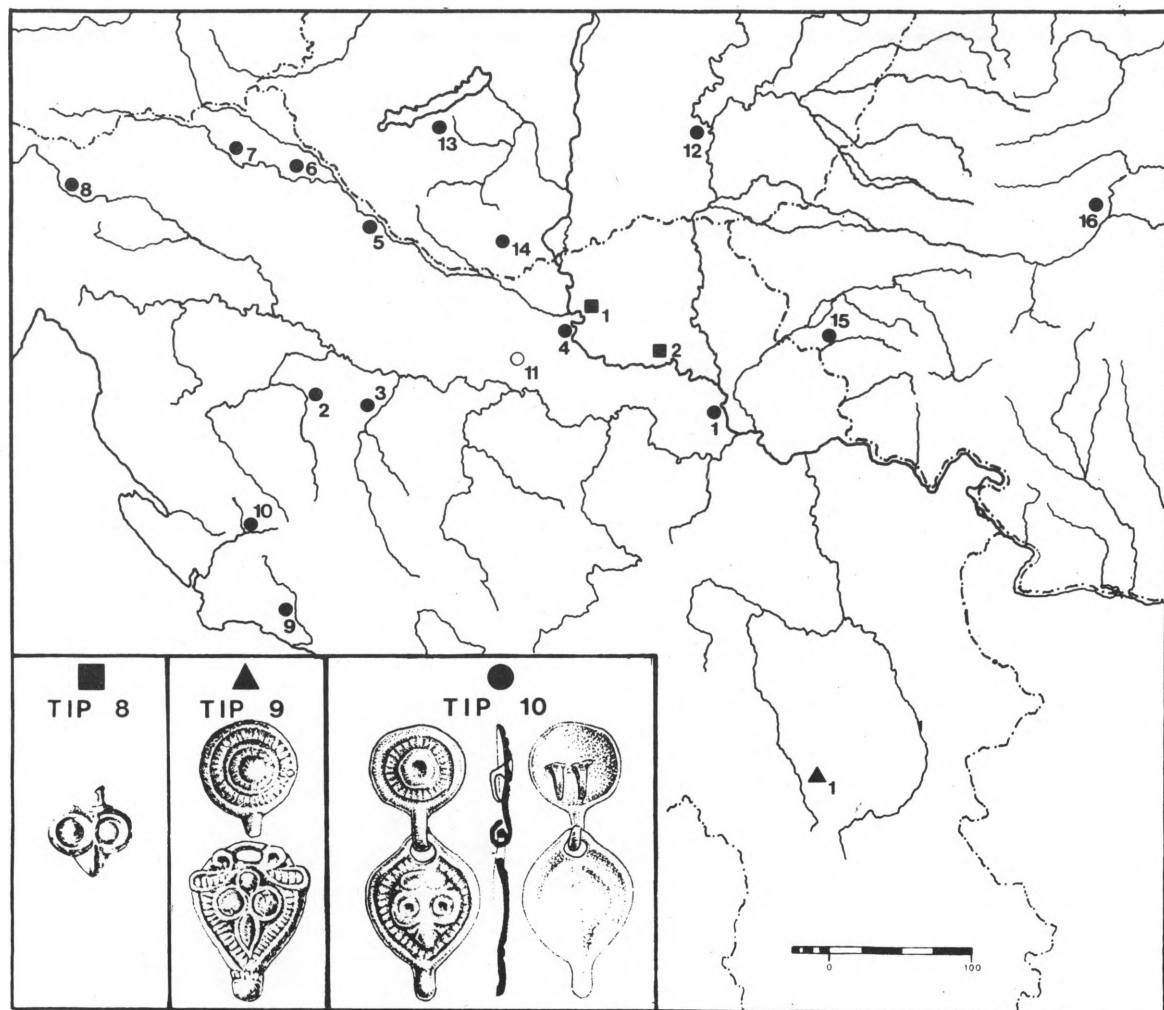
Tip 10

(sl. 3:1, 8:10; 10; Tab. 1:2-4, 2:7-8)

Motiv stilizirane ptičje glave (?), kako ga je nazivao J. Hampel¹⁵⁰ ili sovine glave kako ga je u isto vrijeme opisivao J. Brunšmid¹⁵¹ predstavlja jedan od najčešćih i u Jugoslaviji veoma rasprostranjenih ukrasnih elemenata donjih dijelova bjelobrdskih privjesaka. Prepoznajemo ga, istina, u formi stiliziranog središnjeg elementa na jednodijelnom privjesku iz Ruskog Krstura (=Bács-Keresztúr),¹⁵² a zatim izraženije formiranog na velikom privjesku iz Györa u Mađarskoj.¹⁵³ Reduciran ukras ove

vrste pokriva čitavu površinu donjih dijelova privjesaka (tip 8 iz Bogojeva i Rumenke)¹⁵⁴ da bi ga kao središnji ukrasni element opazili i na privjescima iz groba 46 nekropole Matičane – Breg (tip 9).¹⁵⁵ Našem tipu 10 slični su, nadalje, iako tipološki nešto udaljeniji, primjerci s nekropole Szentes – Nagyhegy (žup. Csongrád),¹⁵⁶ a zatim stilistički još udaljeniji primjerci s nekropole Kaba (žup. Hajdú – Bihar)¹⁵⁷ i Kecskemét – Céduloháza (žup. Bács – Kiskun)¹⁵⁸ u Mađarskoj i Lopadea Ungaresca (=Magyarlopád) u Rumunjskoj.¹⁵⁹ Najbliži tipu 10 svakako su grobni nalazi iz Kaba¹⁶⁰ i dvaju grobova (dječji grob A i muški grob B) nekropole Kecskemét – Céduloháza¹⁶¹ s krajnje stiliziranim ukrasom u središnjem polju donjeg dijela privjeska (na spomenutim primjercima

iz Kecskemét – Céduloháza ovaj se čak pojavljuje i na gornjem dijelu dvodijelnog privjeska). Dok na primjercima srodnim ili sličnim našem tipu 10 ukrasni porub oko središnjeg polja ili ne postoji (Bogojevo, Rumenka), ili je izveden u formi zaobljene trake (Kaba; dječji grob A i muški grob B iz Kecskemét – Céduloháza), ili je samo »pseudogranuliran« (Kaba; ženski grob E iz Kecskemét – Céduloháza), dotle izvorna forma tipa 10 posjeduje jedino borduru izvedenu od niza poprečnih kanelura, uz obavezni kapljicastr dodatak u donjem dijelu privjeska.¹⁶² Važno je pripomenuti da element poprečnih kanelura s kapljicastrim dodatkom u donjem dijelu nalazimo i na srodnim primjercima tipa 9 iz groba 46 nekropole Matičane – Breg.¹⁶³

Sl. 10 – Karta rasprostranjenosti privjesaka tipa 8, 9 i 10

Najveći broj dvodijelnih privjesaka tipa 10 (=Giesler tip 9a) potječe s područja Jugoslavije. Na 10 lokaliteta registrirano je 38 komada (+ 2 primjerka bez provenijencije ali najvjerojatnije iz sjeveroistočne Hrvatske ili Srema): u predalpskom slovenskom prostoru (Ptuj, Kranj), Međimurju i Podravini (Šenkovec, Kloštar Podravski, Slavoniji (Dalj) i Sremu (Novi Banovci), zatim u bosanskoj Posavini i Bosanskoj krajini (Mahovljani, Gomjenica), da bi odande bili prošireni u srednju Dalmaciju (Gardun, Knin – Brdo Spas). U Mađarskoj ih nalazimo na 3 lokaliteta (23 komada), od toga 2 u mađarskim prekodravskim županijama Somogy (Fiad – Kérsuszta) i Baranya (Vasas – Somogy). Kao nama bliži nalaz bilježimo dvodijelni privjesak iz Deta (=Detta) u rumunjskom Banatu, dok treći, mađarski nalaz registriramo u srednjem Potisju na nekropoli Csongrád – Máma (žup. Csongrád). Odavde su privjesci tipa 10, najvjerojatnije, prošireni duboko u istočnu Transilvaniju sve do nekropole Moldovenessti (= Várfalva).

	Komada (lokalitet)	Postotak	Indeks	Reducir. indeks
Jugoslavija	40 (11)	54,05	2,50	3,63
Mađarska	22 (3)	29,73	1,37	7,33
Rumunjska	12 (2)	16,22	0,75	6,00
	74 (16)	100,00	4,62	5,65

Zastupljeni pretežno u južnim i jugoistočnim dijelovima bjelobrdskeg kulturnog kruga privjesci tipa 10 datirani su u grobu 5 nekropole Csongrád – Máma novcem ugarskog kralja Stjepana (1000–1037. g.) u prva desetljeća 11. st.

Kao samostalni ukrasni element naš tip 10 javlja se relativno često u manjim garniturama od 2 (Fiad – Kérsuszta: grob 62), 4 (Fiad – Kérsuszta: grob 285), 5 (Kloštar Podravski: grobni nalaz) i 6 primjeraka (Gomjenica: grob 161), dok je u Rumunjskoj i Mađarskoj registriran u većim garniturama sastavljenim od 11 (Moldovenessti) i 12 (Vasas – Somogy) privjesaka. U nalazima iz Jugoslavije obično se javlja kombiniran s privjescima tipa 6 u pravilu s manjim brojem primjeraka u garniturama sastavljenim od ukupno 8 (Gomjenica: grob 100, Csongrád – Máma: grob 5), 10 (Gomjenica: grob 69), 11 (Mahovljani: grob 68) ili čak 14 (?) komada (Gomjenica: grob 125). Kombiniran s tipom 15 (Csongrád – Máma: grob 5) ili tipovima 6 i 11 (Kranj: grob 65) oblikuje rijetke garniture dvodijelnih privjesaka.

Pored privjesaka ukrasnu kombinaciju sačinjavaju i staklene perle (Fiad – Kérsuszta: grob 62 i 285, Kloštar Podravski: grobni nalaz, Mahovljani: grob 68) dok u jednom slučaju pored dvodijelnih privjesaka tipa 10 nalazimo i 6 okruglih ukrasnih gumba (Vasas – Somogy: grob 33).

Jugoslavija

- (1–2) **Novi Banovci**, opć. Stara Pazova, SAP Vojvodina. – Slučajni nalaz (2 komada). – Ukupno: 2 komada (Tab. 1:2–3). Arheološki muzej, Zagreb. – Miletić 1966/1967, 130 n. 155.
- (3–21) **Gomjenica – Polje/Baltine Bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalazi: grob 69 (6 komada), grob 100 (1 komad), grob 125 (6 komada), grob 161 (6 komada). – Ukupno: 19 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 92, 95, 97, 101 f., Tab. XVI, XVIII, XXI, XXVI.
- (21–25) **Mahovljani – Luka/Kužno groblje**, opć. Laktaši, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalazi: grob 68 (4 komada). – Ukupno: 4 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1979, 144, 154 f., Tab. XXVII.

- (26) **Dalj**, opć. Osijek, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad (Tab. 1:4). Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.; S. Ercegović, SHP 6, 3 1958, 181 Nr. 5.; Miletić 1966/1967, 130 n. 155.
- (27–31) **Kloštar Podravski**, opć. Đurđevac, SR Hrvatska. – Grobni nalaz (5 komada). – Ukupno: 5 komada. Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 78 ff., sl. 31:1.; Hampel 1907, 171 f., Taf. 60:1.; Vaňa 1954, 79.; Fehéř 1962, 49 Nr. 581.
- (32) **Šenkovec**, opć. Čakovec, SR Hrvatska. – Grobni nalaz: uništeni grobovi (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Muzej Međimurja, Čakovec. – A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb 1956, 23 f., sl. 8.; S. Ercegović, SHP 6, 3 1958, 181 Nr. 4.; Z. Tomičić, Varaždini 1975, 218 ff., sl. 8:1.
- (33–34) **Ptuj – Ptujski grad**, opć. Ptuj, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 181 (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Pokrajinski muzej, Ptuj. – Korošec 1947, 2 Tab. IX (=sl. 13.); Korošec 1950, 165 f., sl. 181.; Fehéř 1962, 63 Nr. 837.
- (35–36) **Kranj**, opć. Kranj, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 65 (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Gorenjski muzej, Kranj. – Valič 1974, 123, Tab. LIII:3.; Valič 1978, Y 208:1.
- (37) **Gardun**, opć. Sinj, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Arheološki muzej (?), Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.
- (38) **Knin – Brdo Spas**, opć. Knin, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz: izvan grobova (1 komad). – Ukupno: 1 komad (sl. 1). Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – Jelovina 1976, 51, 144, 164.
- (39–40) **SR Hrvatska** (istočna Slavonija ili Srem?). – Slučajni nalazi (2 komada). – Ukupno 2 komada (Tab. 2:6–7). Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.

Mađarska

- (41–44) **Csongrád – Máma**, žup. Csongrád. – Grobni nalaz: grob 5 (4 komada). – Ukupno: 4 komada. Szentesi Múzeum, Szentes. – K. Poll Márkiné, AÉ XLVI, 1932–1933 (1934), 67 ff., sl. 17.; Széll 1941, 171 f., Taf. XXXIX: 33, 36, 39–40.; Vaňa 1954, 80.; Fehéř 1962, 29 Nr. 188.
- (45–50) **Fiad – Kérsuszta**, žup. Somogy. – Grobni nalazi: grob 62 (4 komada), grob 285 (2 komada). – Ukupno: 6 komada. Kaposvári Múzeum, Kaposvár. – Nemeskéri 1953, 22, 262, 284, Pl. XLII: 1–4, LII: 5–6.; Fehéř 1962, 36 Nr. 318.
- (51–62) **Vasas – Somogy**, žup. Baranya. – Grobni nalaz: grob 33 (12 komada). – Ukupno: 12 komada. Janus Pannonius Múzeum, Pécs. – Dombay 1961, 71 ff., Taf. IV:7–18.; Fehéř 1962, 61 Nr. 813.

Rumunjska

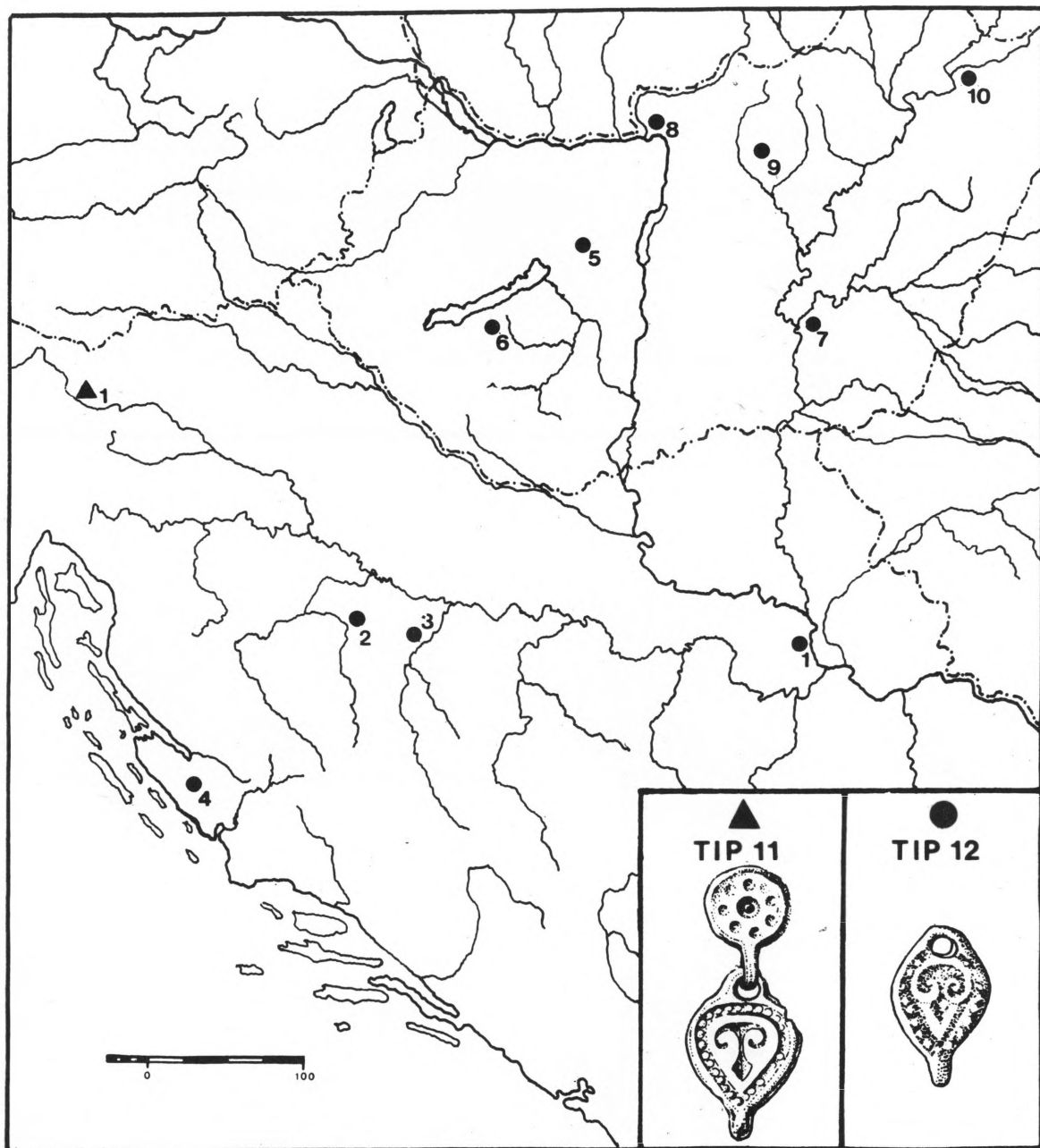
- (63) **Deta** (=Detta), okrug Timișoara. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Museul Regional al Banatului, Timișoara. – L. Kárácz, AÉ XIV, 1896, 227 ff.; Hampel 1905, 2, 530; Taf. 370:5.; J. Korošec, AVes V, 1, 1954, 50 ff.; Fehéř 1962, 31 Nr. 227.
- (64–74) **Moldovenessti** (=Várfalva), okrug Turda. – Grobni nalaz: grob 25 (11 komada). – Ukupno: 11 komada. Muzeul Archeologic, Cluj. – M. Roska, DolgKoložsvár V, 1914, 134 f.; Fehéř 1957, 316 n. 105–106.; K. Horedt, Contributi la istoria Transilvaniei, sec. IV–XIII, Biblioteca istorică VII, București 1958, 139, Fig. 28; Fehéř 1962, 54 Nr. 685.

Tip 11 i 12

(sl. 8:11–12;11; Taf. 1:1)

Tipološke grupe 11 i 12 predstavljaju stilistički zanimljivo izvedenu kombinaciju ukrasa prepoznatljivu i na našim tipovima 5, 7, 10 (=Giesler tip 9a) i 16. Osnovni motiv ukrasnog polja sačinjavaju dvije reljefno izvedene volute u gornjem dijelu spojene tako da ovom dijelu ukrasa daju izgled stiliziranog grčkog slova omega (Ω). U donjem dijelu reljefno zaobljene trake tvore romboidno udubljenje. Ukrasno polje okružuje bordura izvedena u pseudogranuliranom uzorku, a u rjeđim primjerima kanelirana i zatim zaobljena traka (Szentés – Nagygyagy). Svi primjerci ove dvije tipološke grupe nose kapljicašti dodatak u donjem dijelu privjeska.

Tip 11 karakterizira veoma shematizirana izvedba ukrasnog elementa koji svojom jednostavnošću podsjeća na negativ otiska prednje strane privjesaka tipa 12.¹⁶⁵ Unatoč već izraženom mišljenju o sličnosti sa spomenutim tipološkim grupama (tip 5, 7, 10 i 16) bliže analogije privjescima tipa 12 nalazimo na 2 dvodijelna privjeska iz groba 2 nekropole Tápé – Malajdok B.¹⁶⁶

Sl. 11 – Karta rasprostranjenosti privjesaka tipa 11 i 12

Primjerci tipa 11 registrirani su jedino u grobu 65 nekropole u Kranju pa je moguće pomišljati na jednu lokalnu varijantu korištenu u jugozapadnom dijelu bjelobrdskeg kulturnog kruga. Tip 12, naprotiv, mnogo je češći i karakterističniji za istočne, ali i južne dijelove

bjelobrdskeg kompleksa dok su pojedinačni nalazi u središnjoj Mađarskoj, poglavito u županijama zapadno od Dunava, označeni kao rijetki.¹⁶⁷

Tip 12 javlja se kao samostalan ukrasni element (Tiszabercel: grob 27, Szob – Koliba: grob 51) ili kao sa-

mostalan ukrasni element garnitura sastavljenih od 2 (Szentes – Nagyhegy) i 3 (Sarud – Báb: grob 37) ili 8 (Mahovljani: grob 77, Tiszabercel: grob 25) i 10 primjerala (Sarud – Báb: grob 35). U kombiniranim garniturama registriran je zasada samo u kombinaciji s privjescima tipa 6 i to u garniturama sastavljenim od 2 (Fiad – Kérpusza: grob 368A), 7 (Gomjenica: grob 192) i 11 komada (Mahovljani: uništeni grob). U grobnim nalazima nekropole Sarud – Báb (žup. Heves), datiran je novcem ugarskog kralja Stjepana I (1000–1037) i Samuela (1041–1044) u drugu četvrtinu i kraj prve pol. 11. st.

	Komada (lokalitet)	Postotak	Indeks	Reducir. indeks
Jugoslavija	20 (4)	42,55	2,00	5
Mađarska	27 (6)	57,45	2,70	4,5
	47 (10)	100,00	4,70	4,75

Tip 11

Jugoslavija

- (1–6) **Kranj**, opć. Kranj, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 65 (6 komada). – Ukupno: 6 komada. Gorenjski muzej, Kranj. – Valič 1974, 123, Tab. LIII:3.; Valič 1978, Y 208:1.

Tip 12

Jugoslavija

- (1) **Novi Banovci**, opć. Stara Pazova, SAP Vojvodina. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad (Tab. 1:1). Arheološki muzej, Zagreb. Miletić 1966/1967, 131 n. 172.
- (2) **Gomjenica – Polje/Baltine bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: grob 192 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 105, 130 ff., Tab. XXVII, XXXI:2.
- (3–19) **Mahovljani – Luka/Kužno groblje**, opć. Laktaši, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalazi: grob 77 (8 komada), uništeni grob (9 komada). – Ukupno: 17 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1979, 145, 147 f., 154 f., Taf. XI i XVIII.
- (20) **Lišani – Sv. Jerolim**, opć. Benkovac, SR Hrvatska. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – L. Marun, SHP VII, 1, 1903, 44 f., sl. 228/5.; Lj. Karaman, Rad JAZU 268, 1940, 31, sl. 29 (gore: treći s lijeva).

Mađarska

- (21) **Székesfehérvár – Maroshegy**, žup. Fejér. – Grobni nalaz: grob 1 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. István Király Múzeum, Székesfehérvár. – Bakay 1967/68, 57, Taf. VII:5.
- (22) **Fiad – Kérpusza**, žup. Somogy. – Grobni nalaz: grob 368A (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Kaposvári Múzeum, Kaposvár. – Nemeskéri 1953, 275 f., 284, Pl. LVI:2.; Fehér 1962, 36 Nr. 318.
- (23–24) **Szentes – Nagyhegy**, žup. Csongrad. – Grobni nalaz (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Szentesi Múzeum. – G. Csallány, AÉ XXV, 1905, 39, sl. VI:2–3; Hampel 1907, 208, sl. A.; Fehér 1962, 74 Nr. 1020.
- (25) **Szob – Koliba**, žup. Pest. – Grobni nalaz: grob 51 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. – B.K. Mikes, FolArch VIII, 1956, 119, Taf. XXVII:22.
- (26–38) **Sarud – Báb (Cseróbáb)**, žup. Heves. – Grobni nalazi: grob 35 (10 komada), grob 37 (3 komada). – Ukupno: 13 komada. Egri Múzeum, Eger. – J.G. Szábo, EgriME XIV, 1976, 23 ff, 32, sl. 13.; Isti, EgriME XVI–XVII, 1979, 102 f., sl. 26–27.
- (39–47) **Tiszabercel**, žup. Szabolcs – Szatmar. – Grobni nalazi: grob 25 (8 komada), grob 27 (1 komad). – Ukupno 9 komada.¹⁶⁹ Josá András Múzeum, Nyíregyháza. – Kiss 1937, 246, Taf. XXII:12–13.; Fehér 1962, 78 Nr. 1105.

Tip 13

(sl.8:13; 12; Tab. 2:9–12)

Privjesci tipa 13 s izdignutom oblom zakačkom i jednostavnim kapljicaštim dodatkom u donjem dijelu koriste element pseudogranula kojim ornamentalno

popunjavaju veliko središnje ukrasno polje. Ovo je zapravo podijeljeno u dva simetrična dijela sačinjena od lučno oblikovanih »pseudogranuliranih« linija postavljenih oko isto takvog vertikalnog elementa u sredini ukrasne kompozicije. Gornji dio privjeska redovno je okrugao i ukrašen koncentričnim zaobljenim trakama ponekad kombiniranim s pseudogranuliranim koncentričnim krugovima, ali redovito s ispućenjem u centralnom dijelu.

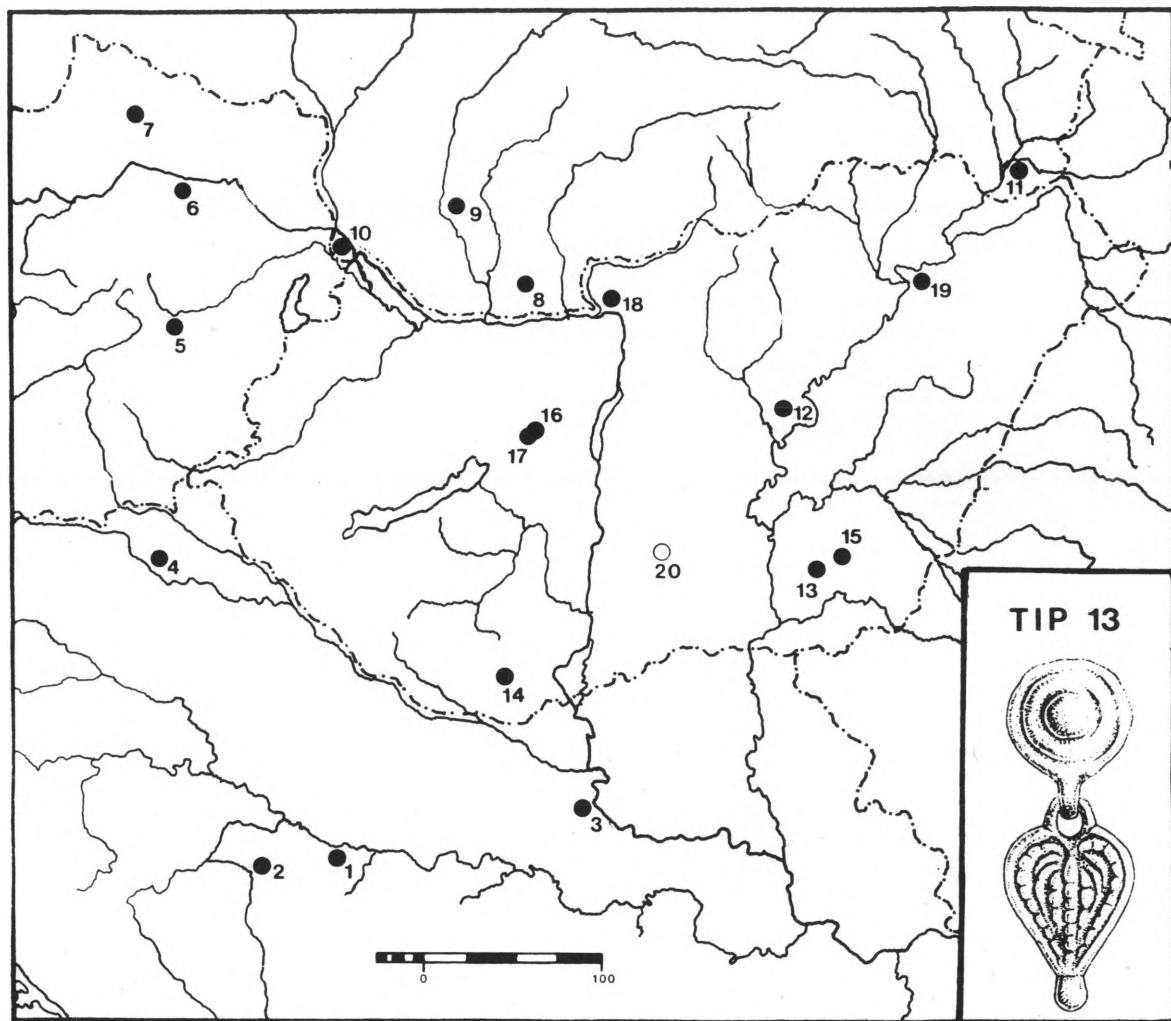
Primjerci tipa 13, geografski gledano, najraširenija su tipološka grupa bjelobrdskih dvodijelnih privjesaka registrirana na čak 17 lokaliteta (+ 1 nepoznato nalazište u Mađarskoj): na 4 lokaliteta u Jugoslaviji, na 3 lokaliteta u Donjoj Austriji, na 4 lokaliteta u južnoj i jugoistočnoj Slovačkoj i 8 lokaliteta u sjevernoj, sjeveroistočnoj i istočnoj Mađarskoj. Stoga je posve očito da su primjerci tipa 13 karakteristični u prvom redu za granična područja bjelobrdskog kulturnog kompleksa u kojem konjanički grob 2 iz Dobrá u jugoistočnoj Slovačkoj, datiran arapskim novcem (913/914–942/943. g.) stavlja početak čitave grupe već pred kraj prve pol. 10. st.¹⁶⁹

	Komada (lokalitet)	Postotak	Indeks	Reducir. indeks
Jugoslavija	18 (4)	28,57	0,65	4,50
Austrija	23 (3)	36,51	1,15	7,67
Cehoslovačka (Slovačka)	7 (4)	11,11	0,35	1,75
Mađarska	15 (9)	23,81	0,75	1,67
	63 (20)	100,00	3,15	4,78

Vjerojatno više nego ijedna tipološka grupa primjerci tipa 13 javljaju se kao pojedinačni privjesci (Ptuj: grob 50, Vukovar – Lijeja bara: grob 326, Bešenov: grob 18, Székesfehérvár – Demkóhegy: grob 22 i 28, Székesfehérvár – Maroshegy: grob B, Szob – Koliba: grob 25, Vassas – Somogy: grob 118) ili u manjim samostalnim garniturama sastavljenim od po 2 (Gars – Thunau: uništeni grob, Dobrá: grob 2), 3 (Rovinska: grob 4), 4 (Vukovar – Lijeja bara: uništeni grob¹⁷⁰ i grob 23) ili čak 5 komada (Vukovar – Lijeja bara: uništeni grob¹⁷¹). U nalazima iz Mađarske i Jugoslavije kombinirane garniture, tj. one sastavljene od više različitih tipova privjesaka, najčešće sadrže 1 (Pusztaföldvár: grobni nalaz, Gomjenica: grob 100) ili 2 primjerka tipa 13 (Hodmezövásárhely – Kopáncs: grob 17, Tiszabercel: grob 13¹⁷²). U nalazima iz Jugoslavije tip 13 kombiniran je u ukrasnim garniturama s tipom 6 i 16 (Kočićevo: uništeni grob) s tipom 6 i 10 (Gomjenica: grob 100), dok se u grobnim nalazima iz Donje Austrije javlja u većim garniturama (10 i 11 komada) i to kao samostalni ukrasni element (Köttlach, Langenschönbickel).

Jugoslavija

- (1–2) **Kočićevo** (=Junuzovci=Bosanska Gradiška), opć. Bosanska Gradiška, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: uništeni grob (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – P. Korošec 1942, 278 ff., sl. 12.; Miletić 1963, 164 f., sl. 9.
- (3) **Gomjenica – Polje/Baltine bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: grob 100 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 95, 131, Taf. XXVIII, XXXI:3.
- (4–17) **Vukovar – Lijeja bara**, opć. Vukovar, SR Hrvatska. – Grobni nalaz: uništeni grob (4 komada), grob 23 (4 komada), grob 326 (1 komad), uništeni grob – 2 (5 komada). – Ukupno: 14 komada. Arheološki muzej, Zagreb. – K. Vinski – Gasparini, Peristil I, 1954, 126, sl. 12.; Z. Vinski, Ljetopis JAZU 60, 1955, 247, 253, sl. 37.; Isti, Archlug III, 1959, 106, Taf. XXXIX: 37.; S Ercegović, SHP 6, 1958, 184 Nr. 30 (spominje 20 komada).¹⁷³

Sl. 12 – Karta rasprostranjenosti privjesaka tipa 13

4. (18) **Ptuj, opć. Ptuj**, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 50 (1 komad). – Ukupno: 1 komad.
Pokrajinski muzej, Ptuj. – V. Skrabar, ZHS VIII, 3–4, 1910, 126.; Korosec 1947, 20 f., sl. 17.; Fehér 1962, 63 Nr. 837.

Austrija

5. (19–28) **Köttlach**, Bez. Neunkirchen, Niederösterreich. – Grobni nalaz: uništen grob (10 komada). – Ukupno: 10 komada. Naturhistorischen Museum, Wien. – R. Pittioni, Sonderschriften AIDR XIV, 1943, 16, Taf. X:8–17.
6. (29–39) **Langenschönbickel**, Gde. Langenrohr, Bez. Tulln, Niederösterreich. – Grobni nalaz (11 komada). – Ukupno: 11 komada. Naturhistorischen Museum, Wien. – H. Friesinger, MPK XV–XVI, 1971–1974, 75 f., 88, Taf. 23.
7. (40–41) **Thunau am Kamp-Ziegelei Winkelhofer**, Bez. Horn, Niederösterreich. – Grobni nalaz (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Naturhistorischen Museum, Wien. – H. Fiesinger, ArAu 37, 1965, 86, 105, Abb. 14:3–4.

*Čehoslovačka
(Slovačka)*

8. (42) **Bešenov**, okrug Šurany. – Grobni nalaz: grob 18 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Slov. národné múzeum, Bratislava. – B. Szóke – J. Nemeskéri, SA II, 1954, 111, 132, Tab. II.; Fehér 1962, 24 Nr. 83.
9. (43) **Dvorníky**, okrug Trnava. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Arch. Institut, Nitra. – Točík 1968, 25, 123, Taf. LVII:16.; Fehér 1962, 33 Nr. 263.
10. (44–46) **Rovinska**, okrug Bratislava – Vidiek. – Grobni nalaz: grob 4 (3 komada). – Ukupno: 3 komada. Arch. Institut, Nitra. – V. Němejcová – Pávuková, ARozhl XIV, 5, 1962, 658, 663, sl. 227:3–4, 6.
11. (47–48) **Dobrá**, okrug Trebišov. – Grobni nalaz: grob 2 (2 komada). – Ukupno: 2 komada. ? – Hampel 1905, 2, 640 f.; Taf. 424 A:35–36.; Fehér 1962, 32 Nr. 233.; Giesler 1981, 22, Abb. 2:2.

Mađarska

12. (49) **Besenyszög = Homorózög**, žup. Szolnok. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Xántus János Múzeum, Győr. – Hampel 1905, 2, 534; 3, Taf. 372 B:3; Fehér 1962, 24 Nr. 84.
13. (50-51) **Hódmezővásárhely – Kopáncs**, žup. Csongrád. – Grobni nalaz: grob 17 (2 komada). – Ukupno: 2 komada. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. – M. Párducz, *DolgSzeged* XIX, 1943, 185 f., 192, Taf. LXIII: 1-2.; Fehér 1962, 40 Nr. 387.
14. (52) **Vasas – Somogy**, žup. Baranya. – Grobni nalaz: grob 118 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Janus Pannonius Múzeum, Pécs. – Dombay 1961, 76 f., Taf. IX:8.; Fehér 1962, 61 Nr. 813.
15. (53) **Pusztaföldvár** (Arad – Földvár), žup. Békés. – Grobni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. – L. Rethy, *AE* XVIII, 1898, 128, sl. III:7.; Hampel 1905, 506, sl. C:7.; Fehér 1962, 63 Nr. 839.
16. (54-59) **Székesfehérvár – Demkóhegy**, žup. Fejér. – Grobni nalazi: grob 22 (1 komad), grob 28 (1 komad), grob 35 (4 komada). – Ukupno: 6 komada. István Király Múzeum, Székesfehérvár. – Bakay 1966, 50 ff., Taf. XXIV: 5, 11, XXIX: 25-28.; Fehér 1962, 70 f. Nr. 972.
17. (60) **Székesfehérvár – Maroshegy**, žup. Fejér. – Grobni nalaz: uništen grob (1 komad). – Ukupno: 1 komad. István Király Múzeum, Székesfehérvár (?) – Hampel 1905, 2, 587; 3, Taf. 398 B:4.; Fehér 1962, 71 Nr. 974.
18. (61) **Szob – Koliba**, žup. Pest. – Grobni nalaz: grob 25 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. – B.K. Mikes, *FolArch* VIII, 1956, 116, Taf. XXVI:4.; Fehér 1962, 75 Nr. 1047.
19. (62) **Tiszabercel**, žup. Szabolcs – Szatmár. Grobni nalaz: grob 13 (1 komad ?). – Ukupno: 1 komad.¹⁷⁵ Jósá András Múzeum, Nyíregyháza. – Kiss 1937, 246, Taf. XXII:3.; Fehér 1962, 78 Nr. 1105.
20. (63) **Mađarska (bez provenijencije)**. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. – Hampel 1905, 1, 766, Fig. 2339.

Tip 14 i 15

(sl. 8:14-15; 13; Tab. 1:8)

Ove dvije tipološke grupe treba ubrojiti u posve osebujne primjere dvodijelnih privjesaka. Kod tipa 14 listolika ili srolika forma u cijelosti je pokrivena dubokim reljefnim ornamentom u opisima doživljenim kao vegetabilni ukras, dok je ornamentalno polje tipa 15 izvedeno u plićem reljefu moguće doživjeti kao zanimljiv pleterni ukras. Donji dio privjeska završava vegetabilnim trodijelnim dodatkom koji je kod tipa 14 širi i izraženiji. U gornjem dijelu privjeska nalazi se izdignuta začka.

Oba privjeska tipa 14 nađena su kao slučajni nalazi bez gornjih dijelova. Bez gornjih dijelova nađena su i 2 privjeska tipa 15: jedan na prsima pokojnika (Mlynárce: grob 5), a drugi u kompletu s još 6 privjesaka tipa 6 (Gomjenica: grob 129). 4 privjeska tipa 15 s dobro očuvanim gornjim dijelovima u kompletu s 4 privjeska tipa 10 datirana su novcem ugarskog kralja Stjepana I (1000-1037). g. u prvu trećinu 11. st. (Csongrád – Máma: grob 5).

Dosadašnji nalazi tipa 14 geografski obuhvaćaju jedino područje Jugoslavije, dok je tip 15 nešto brojniji (6 komada) i zastupljen u Bosanskoj krajini, srednjem Postisju i jugozapadnoj Slovačkoj.

Tip 14 Jugoslavija

1. (1) **Đelekovec – Gornji Batijan I**, opć. Koprivnica, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad (Tab 1:8). Muzej grada Koprivnice, Koprivnica. – Npublicirano.
2. (2) **Dalmacija (bez provenijencije)**, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. – Lj. Karaman, *Rad JAZU* 268, 1940, 31, sl. 29 (gore: drugi s desna).

Tip 15

Jugoslavija

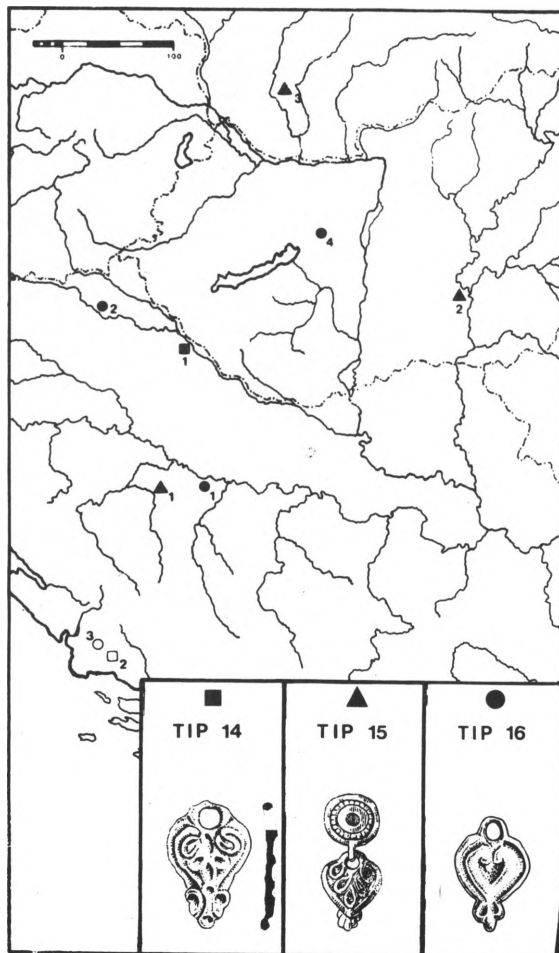
1. (1) **Gomjenica – Polje/Baltine bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. – Gornji nalaz: grob 129 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 98, 131, Tab. XXXI:4.

Mađarska

2. (2-5) **Csongrád – Máma**, žup. Csongrád. – Grobni nalaz: grob 5 (4 komada). – Ukupno: 4 komada. Szentesi Múzeum, Szentés. – K. Poll Márkiné, *AE* XLVI, 1932-1933 (1934), 67 ff., sl. 17.; Széll 1941, 171 f., Taf. XXXIX: 32.; Fehér 1962, 29 Nr. 188.

Čehoslovačka

3. (6) **Nitra – Mlynárce (=Molnos)**, okruga Nitra. – Grobni nalaz: grob 52 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Arch. Institut, Nitra. – A. Točík, *SA* VIII, 1, 1960, 276., sl. 5:8.; Fehér 1962, 54 Nr. 678.

Sl. 13 – Karta rasprostranjenosti privjesaka tipa 14, 15 i 16

Tip 16

(sl. 8:16; 13; Tab. 2:4-5)

Ukrasno polje sa stiliziranim biljnim ornamentom (palmetom?) sačinjenim od dvije zadebljale trake, gore još i zaobljene, tako da motivu daju izgled srca, oblikuju osnovni sadržaj privjesaka tipa 16. U nalazima iz Jugoslavije zastupljeni su s 25 primjercima u 2 grobna nalaza (Kočićevo: uništeni grob, Ptuj: grob 208) i jednom slučajnom nalazu iz Dalmacije. U Mađarskoj je registriran samo 1 primjerak (Székesfehérvár – Demkóhegy: grob 33). Zanimljivo je primijetiti da gornji dijelovi dvodijelnih privjesaka ove tipološke grupe pokazuju znatnu raznolikost koja se kreće od, za jugoslavenske razmjere najbrojnijih, krugolikih formi s centralnim ispučenjem i trakastim obrubom (Ptuj: grob 208), preko tzv. »četvrtastih formi« (Kočićevo: uništeni grob), češćih na području Mađarske i južne Slovačke,¹⁷⁶ do ukrasne forme s palmetom ili srololikim ornamentom identičnim ukrasu na donjem dijelu dvodijelnog privjeska (Székesfehérvár – Demkóhegy: grob 33). Za tipološki vredniji donji dio privjeska relativno bliske analogije nalazimo u grobu 29 nekropole Csongrád – Venelhalom (žup. Csongrád) u Mađarskoj gdje u donjem dijelu privjeska zapažamo znatno izduženije formiran zoomorfni ili vegetabilni dodatak.¹⁷⁷ Ovom su pak srodni, ali bez spomenutog dodatka u donjem dijelu, primjerci iz grobnog nalaza s nekropole Pilyiny–Sirmány (žup. Nógrád)¹⁷⁸ i groba 90 na groblju Vasas – Somogy (žup. Fejér)¹⁷⁹ u Mađarskoj, te groba 1 iz Marcelová (okrug Komárno)¹⁸⁰ i groba 16 iz Milanovca (okrug Nitra)¹⁸¹ u južnoj Slovačkoj. Kao srodan treba spomenuti još jedan privjesak s jednostavnim kapljicastim dodatkom u donjem dijelu, nađen uz već spomenuta 2 komada u grobu 1 iz Marcelová,¹⁸² kao i zanimljiv, iako već podosta udaljen ornamentalni element korišten na 6 privjesaka iz groba 4 u Vojnicama (okrug Komárno) u južnoj Slovačkoj.¹⁸³

Izostavimo li pojedinačne primjerke privjesici tipa 16 registrirani su u garniturama od 10 (Kočićevo: uništeni grob) i 19 komada (Ptuj: grob 208) u kombinaciji s privjescima tipa 6 i 13, odnosno kao samostalni ukrasni element takve garniture.

	Komada (lokalitet)	Postotak	Indeks	Reducir. indeks
Jugoslavija	25 (3)	96,15	6,25	8,33
Mađarska	1 (1)	3,85	0,25	1,00
	26 (4)	100,00	6,50	4,67

Jugoslavija

- (1-4) **Kočićevo** (=Junuzovci–Bosanska Gradiška), opć. Bosanska Gradiška, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: uništeni grob (4 komada). – Ukupno: 4 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – P. Korošec 1942, 278 ff., sl. 13.; Fehér 1962, 45 Nr. 518.; Miletić 1963, 164 f., sl. 9.
- (5-23) **Ptuj – Ptujski grad**, opć. Ptuj, SR Slovenija. – Grobni nalaz: grob 208 (19 komada). – Ukupno: 19 komada. Pokrajinski muzej, Ptuj. – Korošec 1950, 86, 174 f., sl. 53.; Fehér 1962, 63 Nr. 837.; Korošec 1971, 127(2):2a.
- (24-25) **Dalmacija**, SR Hrvatska. – Slučajni nalaz (2 komada). – Ukupno: 2 komada (Tab. 2:4-5). Arheološki muzej, Zagreb. – Brunšmid 1903/4, 83.¹⁸⁴

Mađarska

- (26) **Székesfehérvár – Demkóhegy**, žup. Fejér. – Grobni nalaz: grob 33 (1 komad). – Ukupno: 1 komad. István Király Múzeum, Székesfehérvár. – Hampel 1907, 201, Taf. 83 C:11.; Bakay 1965, 12 (n. 44), sl. 16.; Bakay 1966, 51, Abb. 3:1.; Bakay 1967, 132 f.; M. Müller–Wille, Offa 29, 1972, 81 Abb. 26:3.; Fehér 1962, 70 Nr. 972.; Szöke 1962, 73 Nr. 17.

Tip 17

(sl. 8:17)

Jedinstven ukrasni element korišten na donjem dijelu privjeska tipa 17 ne nalazi direktnih analogija među dvodijelnim bjelobrdskim privjescima. Sličnosti su, međutim, već uočene¹⁸⁵ pa je na temelju osnovnog motiva i trodijelnog dodatka u donjem dijelu privjeska približen primjercima iz groba 181 u Ptuj¹⁸⁶ i pojedini privjescima iz uništenog groba u Kočićevo (=Junuzovci),¹⁸⁷ koje smo u našoj shemi svrstali u tip 16. Korištenjem urezanog mrežastog ukrasa postignut je, istina krajnje shematiziran, ali ipak prepoznatljiv, vegetabilni element karakterističan za privjeske tipa 16, koji kod privjesaka iz Gomjenice također okružuje sroliki centralni motiv. Zbog izrazite specifičnosti moguće je tip 17 opredijeliti kao posve lokalnu varijantu bjelobrdskih privjesaka zastupljenih u Jugoslaviji. Ona je u ovom jedinom primjeru registrirana u garnituri od 6 ili 7 (?) privjesaka (6 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio privjeska).

Jugoslavija

- (1) **Gomjenica – Polje/Baltine bare**, opć. Prijedor, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: grob 156 (6 komada). – Ukupno: 6 komada. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Miletić 1966/1967, 101, 131, Taf. XXV, XXXI:1.

Tip 18

Osebnije male privjeske (1 dvodijelni privjesak + 1 donji dio dvodijelnog privjeska) iz još nepubliciranog grobnog nalaza Bugojno – Grudine, zbog specifičnog centralnog krugolikog ukrasa izdvajamo u zasebnu tipološku grupu bez direktnih analogija u publiciranom materijalu bjelobrdskog kulturnog kruga. Zanimljiv je podatak da unatič postojanju gornjeg dijela privjeska donji dio privjeska ima tri rupice za našivanja (?) zbog čega podsjeća na aplikaciju za odjeću. Stoga je u ovoj prilici moguće pomišljati na sekundarnu upotrebu ove nakitne forme unatoč činjenici da su »nađeni grupirani oko vrata«.¹⁸⁸ Izvjesne sličnosti u oblikovanju i ukrasu privjeska iz Bugojna mogle bi se naći u grobnom nalazu (muški grob) s malog staro-mađarskog groblja u Hajdúböszövény – Erdős (žup. Hajdú–Bihar) u istočnoj Mađarskoj, gdje je sroliki privjesak (nađen kod usta?) ukrašen još jednim srednjim srolikim elementom izvedenim u »tehnicu na proboj«.¹⁸⁹

Jugoslavija

- (1) **Bugojno – Grudine** (Čipuljić), opć. Bugojno, SR Bosna i Hercegovina. – Grobni nalaz: iskapanje 1981. g. (1 komad). – Ukupno: 1 komad. Zemaljski muzej, Sarajevo. – Nepublicirano.¹⁹⁰

Od preko 70 tipova dvodijelnih privjesaka poznatih u bjelobrdskoj kulturnoj baštini druge pol. 10. i prve pol. 11. st. u jugoslavenskom prostoru egzistira 18 tipoloških grupa s 236 komada dvodijelnih privjesaka (u ovaj broj uvršteni su jedino kompletno sačuvani privjesci ili oni od kojih je ostao barem donji dio privjeska). Znatan dio njih registriran je u Bačkoj i Banatu –tipovi 3, 4, 5, 7 i 8 – u po jednom (16 komada; 6,80 %) ili po dva grobna nalaza (8 komada; 3,39 %) u količini od 24 privjeska (10,17 %). Ista konstatacija mogla bi se odnositi i na 5 privjesaka (2,19 %) tipa 1, 2, 9 i 18 koji su kao osamljeni nalazi registrirani na lokalitetima izvan bjelobrdskog kulturnog kruga, u Dalmaciji (nepoznato nalazište), Lici (Kompolje), Kosovu (Matičane) i jugoza-

T i p

	6	10	12	13	16	Ukupno
1. Novi Banovci	–	2	1	–	–	3
2. Kočićevo	4	–	–	2	4	10
3. Gomjenica–Polje–Baltine bare	40	19	1	1	–	61
4. Mahovljani–Luka/Kužno groblje	18	4	17	–	–	39
5. Dalj	–	1	–	–	–	1
6. Vukovar–Lijeve bara	–	–	–	14	–	14
7. Kloštar Podravski	3	5	–	–	–	8
8. Đelekovec–Gornji Batijan I	–	–	–	–	–	–
9. Senkovec	–	1	–	–	–	1
10. Ptuj–Ptujski grad	9	2	–	1	19	31
11. Slavonija (ili Srem?)	1	2	–	–	–	3
	75	36	19	18	23	171
12. Kranj	5	2	–	–	–	7
13. Lišane–Sv. Jerolim	2	–	1	–	–	3
14. Gardun	–	1	–	–	–	1
15. Knin–Brdo Spas	1	1	–	–	–	2
16. Dalmacija	–	–	–	–	2	2
	8	4	1	–	2	15
	83	40	20	18	25	186

padnoj Bosni (Bugojno). Dvije tipološke grupe – tip 17 i 11 – registrirane u većim ukrasnim garniturama u Gomjenici i u Kranju, vjerojatno su posve lokalni proizvod (13 komada; 5,51 %) i stoga od posebnog značaja za južne, odnosno jugozapadne i njima susjedne dijelove bjelobrdske kulturnog kruga (radionički centri, tehnike ukrašavanja i sl.). Iz istih ili sličnih razloga zanimljivi su rijetki primjerci privjesaka tipa 14 i 15 registrirani na tri lokaliteta u svega 8 komada (3,39 %).

Privjesci tipa 6, 10, 12, 13 i 16 daleko su najbrojniji kategorija ove vrste nakita zabilježena u Jugoslaviji na 16 lokaliteta u količini od čak 186 komada (78,81 %). Od toga je 11 lokaliteta sa 171 privjeskom u zoni bjelobrdske Juga (72,46 %), a preostalih 5 lokaliteta sa 15 privjesaka (6,36%) u susjednim područjima alpskih Slavena i dalmatinskih Hrvata.

Privjesci	Komada (lokalitet)	Postotak	Reducirani indeks
Tip 6	83 (9)	44,62	9,22
Tip 10	40 (11)	21,51	3,63
Tip 12	20 (4)	10,75	5,00
Tip 13	18 (4)	9,68	4,50
Tip 16	25 (3)	13,44	8,33
	186 (16)	100,00	6,13 (indeks: 11,62)

Daleko su najbrojniji, s porijeklom negdje u jugoslavenskom dijelu bjelobrdske kulturnog kruga, privjesci tipa 6. Njihovom izuzetno velikom reduciranom indeksu (9,22) približava se još jedino slično visok reducirani indeks privjesaka tipa 16. Stoga su obje grupe, najvjerojatnije, južnopanonski radionički proizvod u čijem su oblikovanju mogle uzeti učešće i sisačke radioni-

ce ranosrednjovjekovnog nakita, kako je za neke druge nakitne forme bjelobrdske kulturnog kruga svojevrmeno pokazao Z. Vinski.¹⁹¹ Ukrase na privjescima tipa 12 i 13 smatramo importiranim motivom. Privjesci tipa 10 registrirani su u Jugoslaviji na najvećem broju lokaliteta (11) u količini od 40 komada (21,51 %). Reducirani indeks ih, međutim, svrstava u kategoriju importiranih motiva, iako se za ovu soluciju možemo teško odlučiti. U Mađarskoj i Rumunjskoj registrirani su istovremeno na svega 5 lokaliteta, ali ondje najčešće u velikim ukrasnim garniturama u ukupnoj količini od 34 komada. U Jugoslaviji su, naprotiv, srednjovjekovna groblja poglavito ona u međuriječju Save i Drave – u njenom srednjem i istočnom dijelu, kamo bi ovi privjesci mogli gravitirati – gotovo posve neistražena. Treba također primijetiti da se privjesci tipa 10 pojavljuju u grobljima alpskih Slavena (Kranj), kao i na lokalitetima u dalmatinskoj Hrvatskoj (Knin–Brdo Spas, Gardun).

Privjesci	Komada (lokalitet)	Postotak	Reducirani indeks
Tip 6	75 (6)	43,86	12,50
Tip 10	36 (8)	21,05	4,50
Tip 12	19 (3)	11,11	6,33
Tip 13	18 (4)	10,53	4,50
Tip 16	23 (2)	13,45	11,50
	171 (11)	100,00	7,87 (indeks: 15,54)

Ako su postotni rezultati i reducirani indeks zastupljenosti ovih pet tipoloških grupa u jugoslavenskom prostoru i južnopanonskom dijelu bjelobrdske kulturnog kruga približno isti ili veoma slični, dotle usporedni podaci za područja izvan južnopanonske bjelobrdske

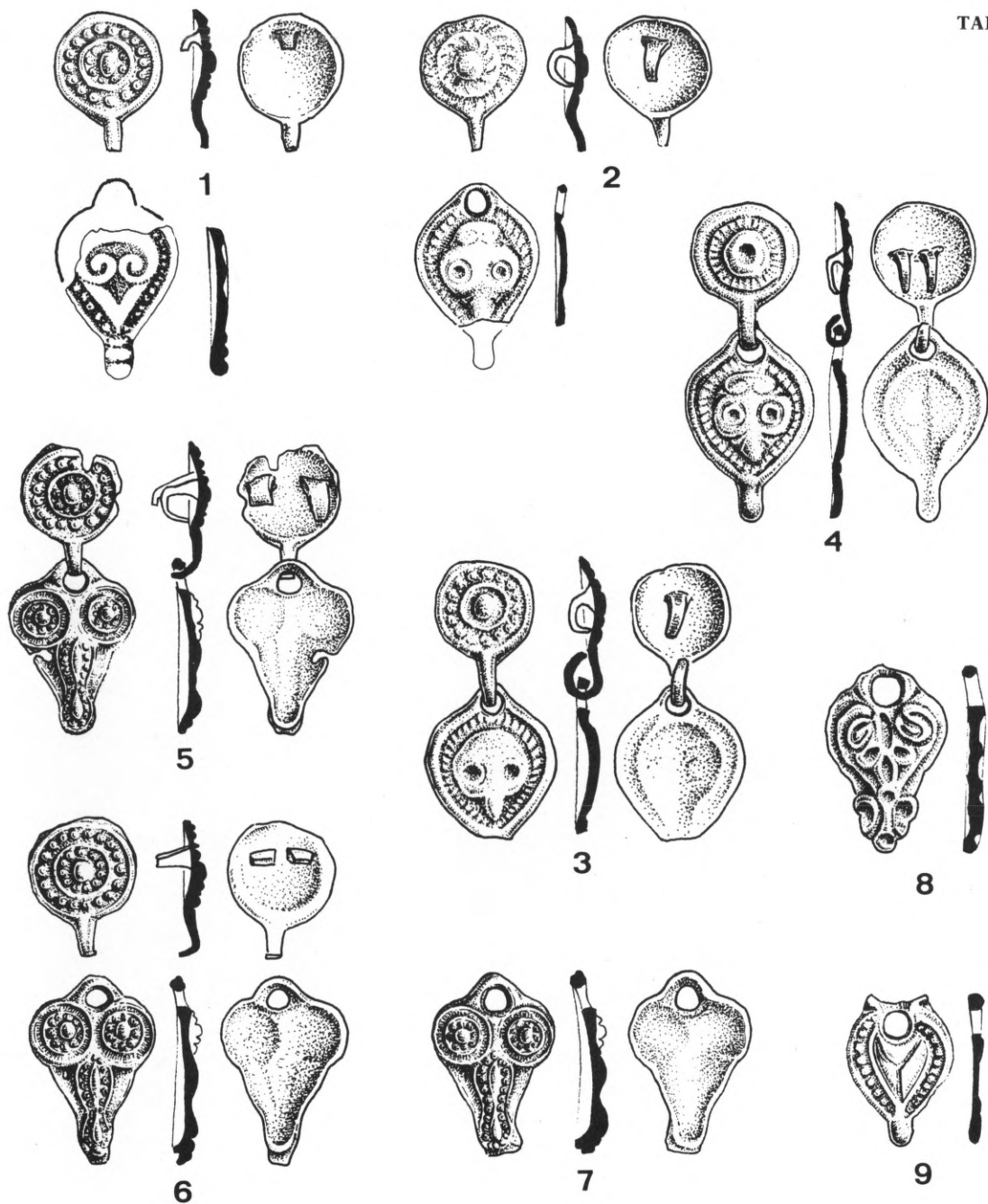
grupe pokazuju potpuno izostajanje privjesaka tipa 13, uz ne mali porast procentualne zastupljenosti privjesaka tipa 6 i 10. I dok se jedino privjesci tipa 16 zadržavaju u okvirima karakterističnim i za jugoslavenski prostor i za južnopanonski bjelobrdski kulturni krug, postotna zastupljenost privjesaka tipa 12 gotovo je prepolovljena, a reducirani indeks sveden na minimum. Stoga ovu tipološku grupu i njen ornamentalni motiv smatramo stranim južnopanonskom dijelu bjelobrdске kulturne grupe.

Na osnovi komparativnog materijala kojeg pruža usporedba reduciranih indeksa za nalaze dvodijelnih privjesaka u južnom dijelu bjelobrdске kulturne grupe i nalaza u prostoru južnije i zapadnije od njega moguće je konstatirati da privjesci tipa 6 i 16 pripadaju jugozapadnoj zoni južnopanonskog bjelobrdskog kulturnog kruga, dok su privjesci tipa 10 kao i importirani tip 12 pristigli u područja alpskih Slavena i dalmatinskih Hrvata iz jugoistočnih panonskih prostora pri čemu pomišljamo na prostor omeđen Dravom, Savom i Dunavom.

Privjesci	Komada (lokaltet)	Postotak	Reducirani indeks
Tip 6	8 (3)	53,33	2,66
Tip 10	4 (3)	26,67	1,33
Tip 12	1 (1)	6,67	1,00
Tip 13	—	—	—
Tip 16	2 (1)	13,33	2,00
	15 (5)	100,00	1,39 (indeks: 3,00)

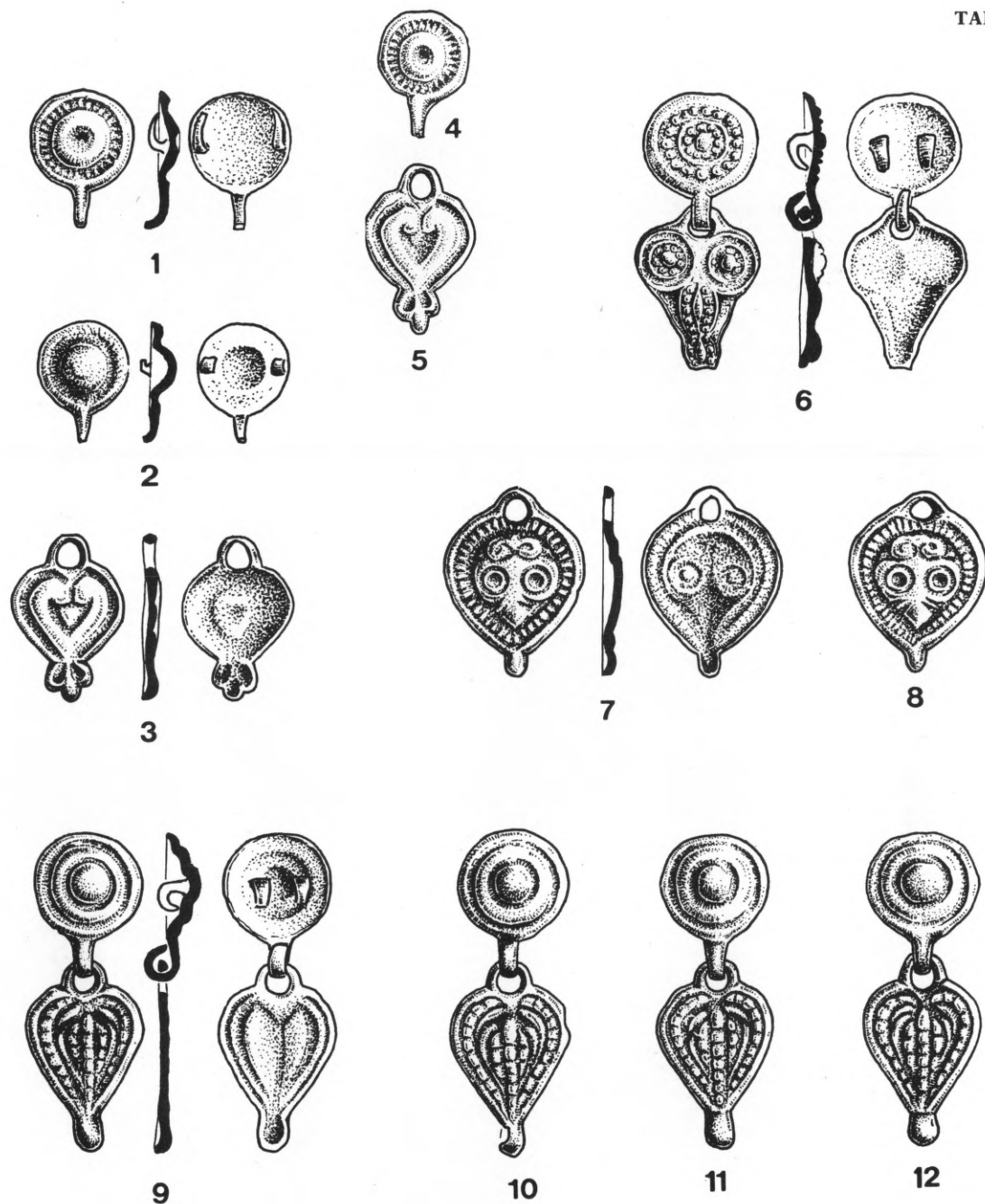
POPIS KRATICA

ArchJug	Archaeologia Iugoslavica, Beograd.	Korošec 1947 ²	J. Korošec, <i>Poročilo o izkopavanju na Ptuj-skem gradu</i> , leta 1946, Poročila SAZU 3, 1947.
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj.	Korošec 1950	J. Korošec, <i>Staroslovensko grobišče na Ptuj-skem gradu</i> , Dela SAZU 1, 1950.
ArhPregled	Arheološki pregled, Beograd.	P. Korošec 1942	P. Korošec-Vračko, GZM LIV, 1942, 27 ff.
Bakay 1965	K. Bakay, <i>Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéseihöz</i> , Dunántúli Dolgozatok 1, Pécs 1965.	P. Korošec 1971	P. Korošec, <i>La nécropole de Ptujski grad</i> , Ptuj, InvArchJug 13, 1971.
Bakay 1966	K. Bakay, <i>Alba Regia VI-VII</i> , 1966, 43 ff.	Ljetopis JAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
Bakay 1967	K. Bakay, <i>Alba Regia VIII-IX</i> , 1967-68 (1968), 57 ff.	Miletić 1963	N. Miletić, GZM n.s. XVIII, 1963, 155 ff.
Bakay 1978	K. Bakay, <i>Honfoglalás-és államalapításkori temetők az Ipoly mentén</i> , StudComPest 6, 1978.	Miletić 1966/1967	N. Miletić, GZM n.s. XXI/XXII, 1966/1967 (1967) 81 ff.
Balcanoslavica	Balcanoslavica, Prilep.	Miletić 1979	N. Miletić, GZM n.s. XXXIV, 1979 (1980), 137.
Brunšmid 1903/4	J. Brunšmid, <i>VHAD 1903/4</i> , 30 ff.	MuzVj	Muzejski vjesnik, Varaždin-Koprivnica-Čakovec
Dombay 1961	J. Dombay, <i>JPME 1961</i> (1962), 69 ff.	Nemeskéri 1953	J. Nemeskéri-P. Lipták-B. Szőke, <i>ActaArchHung III</i> , 1953, 205 ff.
Fehér 1957	G. Fehér, <i>ActaArchHung VIII</i> , 1957, 269 ff.	Peristil	Peristil, Zagreb.
Fehér 1962	G. Fehér-K. Ery-A. Kralovszky, <i>A Középkor -Dunamedence magyar hofoglalás-és kora Arpad-kori sirletelei. Leletkatasztar</i> , RégészetiTan II, Budapest 1962.	PodZb	Podravski zbornik, Koprivnica.
Giesler 1981	J. Giesler, <i>Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken</i> , PZ 56, 1, 1981.	Poročila SAZU	Poročila Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, Ljubljana.
Hampel 1905	J. Hampel, <i>Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-3</i> , Budapest 1905.	Rad JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.
Hampel 1907	J. Hampel, <i>Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről</i> , Budapest 1907.	SHP	Starohrvatska prosvjeta, Split.
InvArchJug	Inventaria Arcaeologica Iugoslavija (Priština, Ljubljana).	Slavica	Slavica, Debrecen.
Jelovina 1976	D. Jelovina, <i>Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine</i> , Split 1976.	Sonderschriften AIDR	Sonderschriften Archäologischen Instituten des deutschen Reiches, Brünn-München-Wien.
Jovanović-Vuksanović 1972	V. Jovanović-Lj. Vuksanović, <i>ArhPregled 14</i> , 1972, 116 f.	Széll 1941	M. Széll, <i>DolgSzegeđ XVII</i> , 1941, 169 ff.
Jovanović-Vuksanović 1972	V. Jovanović-Lj. Vuksanović, <i>Balcanoslavica 1</i> , 1972, 107 ff.	Széll 1943	M. Széll, <i>DolgSzegeđ XIX</i> , 1943, 183 ff.
Jovanović-Vuksanović 1981	V. Jovanović-Lj. Vuksanović, <i>Matičane, Nécropole Sud-Slave de X^e et XIe siècles</i> , InvArchJug 25, Priština 1981.	Szőke 1962	B. Szőke, <i>A honfoglalás és kora Arpad-kori magyarság régészeti emlékei</i> , RégészetiTan I, Budapest 1962.
Kiss 1937	L. Kiss, <i>DolgSzegeđ XIII</i> , 1937, 240 ff.	Valić 1974	A. Valić, <i>ArhPregled 16</i> , 1974, 122 ff.
Korošec 1947	J. Korošec <i>Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji</i> , Celje 1947.	Valić 1978	A. Valić, <i>La nécropole Slave a Kranj</i> , InvArchJug 21, Ljubljana 1978.
		VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu
		Vaña 1954	Z. Vaña, SA II, 1954, 51 ff.
		Varaždin 1975	<i>Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj</i> , Znanstveni skup Varaždin 22-25. X 1975., Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 2, Zagreb 1978.
		ZHS	Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark, Graz

1:1

- 1-3 - Novi Banovci (AMZ inv. br.: 1601-1602, 1603-1604, 1609)
 4 - Dalj (AMZ inv. br.: 855)
 5-7 - Kloštar Podravski (AMZ inv. br.: 1036, 1804 i 1037, 1038)
 8 - Đelekovec - Gornji Batljan I (MGK inv. br.: 3245)
 9 - Kompolje (AMZ inv. br.: 1220)

1:1

- 1-2,4 - Dalmacija, nepoznato nalazište, (AMZ inv. br.: 3222)
 3-5 - Dalmacija, nepoznato nalazište (AMZ inv. br.: 3298 i 3299)
 6-8 - SR Hrvatska (nepoznato nalazište) Slavonija ili Srem - AMZ
 inv. br.: 3297, 3295-3296)
 9-12 - Vukovar - Lijeve bara: grob 23 (AMZ inv. br.: 2448)

Crteži na tabli 1 i 2: Dragica Luncer-Knific

BILJEŠKE

Skraćenice časopisa kojih nema u prethodnom popisu kratica koristimo u našim bilješkama prema popisu iz časopisa *Acta Praehistorica et Archaeologica* 9/10, Berlin 1978/9, 167 ff. Za mađarsku literaturu koristimo kratice prema časopisu *Mitteilungen der archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 7, Budapest 1977, 5 ff.

- Podatke crpimo iz Terenskog dnevnika s rekognosciranja arh. lokaliteta, zbirki I i sl. I (str. 35 f.) koji za potrebe Muzeja grada Koprivnice vodi arheolog Zorko Marković.
- Na obližnjem Brezju u nizini uz tzv. »Veliki dol« mještani spominju nalaz kadionice (?). Također, između lokaliteta Gornji Batijan I i Gornji Batijan II na putu prema položaju Hižakovo brdo (tumul?) uočeni su tragovi poslijunčane antičke (?) ceste. Oдавде su mještani znali eksploatirati šljunak koji se, kako kažu, gubio na dubini od oko 50 cm.
- E. Šmajer – S. Kolar (sic), *ArhPregled* 17, 1975, 130 f.; S. Kolar, *PodZb* 1976, 111 f.; V.S. Jovanović, *Balkanoslavica* 8, 1979, 137, 150.
- Z. Marković, *MuzVj* 4, 1980, 35 f. – Na nekropoli su registrirani i kasnodijeljni nalazi 14. i 15. st. Objavu priprema M. Šmalcelj (asistent na katedri za srednjovjekovnu arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu).
- Giesler 1981, 90 f.
- Isp. npr.: nalaze iz groba 4 u Mezözombor – Bálványdombi (žup. Borsod – Abauj – Zemplén) i groba 4 u Szentos – Derekegyházd (žup. Csongrád). – M. Géza, *MiskolciME* III, 1959–1961, 43.; Giesler 1981, 90 n. 199 (Mezözombor – Bálványdombi); G. Csallány, *FoArch* III–IV, 1941, 183 ff., Tab. II:1,3 (Szentos – Derekegyházd).
- Isp. npr.: nalaz iz groba 1 nekropole Marcelová (okrug Komárno) u južnoj Slovačkoj. – Z. Liptáková, *ŠtZvestAúsav* 14, 1964, 238, sl. 1.; Giesler 1981, 90 n. 199. – Također i grob 6 iz Bánova (okrug Nové Zámky) u južnoj Slovačkoj; Točík 1968, 10 f., Abb. 3:3.
- Isp. npr.: grob 8 iz Červenika (okrug Trnava) u južnoj Slovačkoj. – Točík 1968, 19 f., Abb. 7 i 11.; Giesler 1981, 90 n. 199.
- Isp. npr.: ogrlice iz groba 181 u Ptuj i grobova 3, 15, 68 i 78 u Mahovljanima. – Korošec 1950, sl. 43 (Ptuj, grob 181); Miletić 1979, 154 f., Tab. XII, XIV, XVIII–XIX.
- U grobu 192 iz Gomjenice kod Prijedora sačuvan je dio tkanine širine 1,5 cm i dužine 8 cm na koji su dvodijelni privjesci prvršćeni (nalazi tkanine uz »dva brončana dvočlana privjeska korodirana i fragmentirana« ustanovljeni su i u grobu 43). – Miletić 1966/1967, 130, Tab. XXVII. – Nalaz tkanine s tragovima zelene patine uz nalaz dvodijelnih privjesaka (3 kompletna i 1 gornji dio privjeska) uočeni su u gr. 4 iz Rovinske (okrug Bratislava – Vidiek) u južnoj Slovačkoj; V. Němejcová – Pavuková, *ArchRozh* XIV, 5, 1962, 658 f., sl. 225.
- U muškim grobovima bjelobrdski dvodijelni privjesci predstavljaju rijedak nalaz. Ondje gdje su i prisutni radi se prvenstveno o ratničkim grobovima kojima kao primjer navodimo grobove iz Dobrá (grob 2) u južnoj Slovačkoj (kondske žvale, 2 narukvice, 2 sljepoočničarke, 2 stremena i nož) i Szekesfehérvár – Demköhegy (grob 33) u Mađarskoj (mač tipa »S« s brončanim vrhom korica, kondske žvale, 2 trapezoidna stremena, pojasna kopča i 4 strelce). – Hampel 1905, 2, 640 f.; 3, Taf. 424 a:4, 18–19, 26–27, 34–35, Taf. 425 B:2–3, Taf. 425 C:5–6 (Dobrá). – Bakay 1965, 12 Nr. 5, Abb. 16.; Bakay 1966, 51 f., Abb. 3:1–12.; M. Müller-Wille, *Offa* 29, 1972, 81, Abb. 26:1–13 (Szekesfehérvár – Demköhegy).
- J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 262.
- Giesler 1981, 23, 90 f., Taf. 53. – Različiti oblici brončanih privjesaka poznati su i u bugarskom kulturnom krugu bilo da su nanižani na ogrlice od staklenih perli bilo da su kao samostalni ukrasni elementi nanižani na neki žičani nosač. Dominantni su ovdje u grobnom inventaru 10. st. nalazi brončanih privjesaka oblikovanih poput polusferičnih gumba (Zlatograd, Sandovsko, Ljubenovo, Ablanica, Miškov) kojima sličnosti opažamo u grobnim nalazima bjelobrdskog kulturnog kruga (npr.: Halimba, grob 438). Podjednako su brojne i ogrlice od supljih brončanih sferičnih dugmeta ukrašenih bademoidno oblikovanim privjescima (Zlatograd, Ljubenovo, Hisar, Ablanica). Pored spomenutih formi privjesaka egzistiraju kao zanimljiv oblik cilindrični privjesci sa zakačkom za vješanje obično na ogrlicama od staklenih perli. – Gy. Török, *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*, ArchHung XXXIX, 1962, 52 ff., 153, Taf. XXXIV (Halimba). – Ž. Vážarova – V. Čučeva, *Arheologija* X, 2, 1968, 32 ff.; Ž. Vážarova, *Slavjane i Prbulgari po dani na nekropolite ot VI–XI v. na teritorijata na Bulgarija*, Sofija 1976, 369 ff.
- Popis lokaliteta s nalazima dvodijelnih privjesaka dao je nedavno J. Giesler (14 lokaliteta). Kako bi se stekao što cjelovitiji uvid u ovu grupu materijalne ostavštine bjelobrdskog kulturnog kompleksa smatrali smo potrebnim da spomenuti popis proširimo i dopunimo novim ili nepublikiranim materijalom. U našem popisu označili smo zvijezdicom ona nalazišta koja spominje i J. Giesler. – Popis mjesta i općina određen je prema: *Imentik* mjesta u Jugoslaviji (grupa autora), Beograd 1973. – Brončani privjesci koji se spominju kao nalaz na ranosrednjovjekovnoj nekropoli u Batajnci nisu posebno opisani pa je njihov karakter zasada neodređiv: J. Kovačević – D. Dimitrijević, *ArhPregled* 1, 1959, 151.
- Podatke naveden prema Fehéru (1962, 84). Hampel, naprotiv, govori da su nalazi iz Vršca nabavljeni za Narodni muzej u Budimpešti (1905, 2, 852).
- Nalaz potječe iz uništenog ženskog groba nekropole djelomično već devastirane (ca 50 grobova). Pored privjesaka u grobu su pronađeni torckve, narukvice, ukrasni gumbi. Sve podatke i fotografiju predmeta stavio nam je na raspolaganje izuzetno ufergentno i koliko je moguće cjelovitije kolega Radovan Bunardžić, kustos Muzeja Petrovaradina. Podatke prenosimo prema pisanom saopćenju kolege R. Bunardžića od dne 15. 07. 1983. g. (privatni arhiv pisca). – Kolegi R. Bunardžiću i ovog puta najljepše zahvaljujemo.
- O nalazima i nekropoli u Bogojevu pobilže: Gy. Cziráki, *AÉ* XX, 1900, 257 ff.; Isti, *AÉ* XXI, 1901, 422 ff.; Isti, *AÉ* XXIII, 1903, 59 ff.; Hampel 1905, 2, 762 ff.; 3, Taf. 449.; Hampel 1907, 167 ff., Taf. 57–58.
- AMZ inv. br.: 1061–1064, 1069. – U popisu bjelobrdskih nalaza koji je prije dosta vremena sastavila S. Ercegović (SHP 6, 1958, 181 ff.) dvodijelni privjesci iz Novih Banovaca nisu spomenuti.
- 2 dvodijelna privjeska.
- 11 dvodijelnih privjesaka.
- 10 dvodijelnih privjesaka.
- 2 dvodijelnih privjesaka.
- 13 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 7 dvodijelnih privjesaka.
- 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 6 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 5 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 26 dvodijelnih privjesaka + 2 donja dijela dvodijelnih privjesaka.
- 1 donji dio dvodijelnog privjeska.
- 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 10 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 8 dvodijelnih privjesaka.
- 37 dvodijelnih privjesaka + 1 donji dio dvodijelnog privjeska.
- 11 dvodijelnih privjesaka.
- U informativnom članku s iskapanja u Petoševcima nije naveden broj pronađenih dvodijelnih privjesaka niti grobne cijelne u kojima su zastupljeni. Da se doista radi o bjelobrdskim dvodijelnim privjescima potvrdila nam je kolegica N. Miletić prilikom našeg boravka u Sarajevu u aprilu 1983. g. Stoga joj i ovom prilikom najljepše zahvaljujemo.
- ZMS inv. br.: 7068(81). – Brončani dvodijelni privjesci bili su nadeđeni grupirani oko vrata. Za podatke još jedamput zahvaljujemo kolegici N. Miletić. – O iskapanjima u Bugojnu: N. Miletić, *ArhPregled* 16, 1974, 120 ff.; Ista, *ArhPregled* 23, 1982, 172.
- AMZ inv. br.: 855 (stari inv. br.: 9247).
- AMZ inv. br.: 2414 (4 dvodijelna privjeska), 2415 (5 donjih dijelova dvodijelnih privjesaka) i 2146 (11 gornjih dijelova dvodijelnih privjesaka).
- AMZ inv. br.: 2448 (4 dvodijelna privjeska).
- AMZ inv. br.: 2744 (1 donji dio dvodijelnog privjeska).
- AMZ inv. br.: 2768 (6 gornjih dijelova dvodijelnih privjesaka).
- AMZ inv. br.: 2773 i 2774 (2 gornja dijela dvodijelnih privjesaka).
- U grobovima 271, 417 i 425 nadeđeno je nekoliko primjeraka ukrasnih polusferičnih gumba.
- AMZ inv. br.: 1069 (stari inv. br.: 8988) – 5 dvodijelnih privjesaka čine ogrlicu zajedno sa 64 staklene perle. AMZ inv. br.: 1084+1037 (stari inv. br.: 9003+8956) – 1 dvodijelni privjesak. AMZ inv. br.: 1036 (stari inv. br.: 8955) – 1 donji dio dvodijelnog privjeska.
- MGK inv. br.: 3245.
- A. Horvat, publicirajući bjelobrdske nalaze iz Medimurja, navodi »prema nesigurnom sjećanju Ladislava Kronska« da su predmeti »nadeđeni prilikom iskapanja u Sv. Heleni o. g. 1924« pa bi s obzirom na neke druge podatke kojima se autorica služila (o.c., 21), privjesci možda potjecali »iz okolice Donjeg Vidovca« (o.c., 23). S. Ercegović spominje iste nalaze među njima i 1 dvodijelni privjesak locirajući ih u Čakovce, dodajući uz to da su nepublikirani (o.c., 181). Kao nalaz iz Senkova spominje ih tek Z. Tomićić.
- Inv. br.: 2369.
- Inv. br.: 2427.
- 3 jednodijelna staromadarska privjeska na srebrnom lancu (sva tri više ili manje oštećena).
- 1 donji dio dvodijelnog privjeska kako V. Skrabar kaže sličan onima na ogrlici iz Kloštra Podravskog (Brunšmid 1903/4, 79, sl. 31:1.). – Korošec opis i slika ne ostavlja sumnju u analognost privjeska iz Ptuja i nalaza privjesaka s nekropole Vukovar – Lijeva bara, pa ga kao naš tip 13 opredjeljujemo i u tipološkom opisu. Za privjesak iz Ptuja v.: Korošec 1974, 20 f.
- 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
- 1 gornji dio dvodijelnog privjeska (?).
- 11 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.

54. 19 dvodijelnih privjesaka + 1 gornji dio dvodijelnog privjeska (u kompletu vjerojatno 20 komada).
55. 1 gornji dio dvodijelnog privjeska.
56. AMZ Inv. br.:1220 (stari inv. br.: 416 ili 916?).
57. Lj. Karaman bilježi da se u Kninskom muzeju (danas: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika) čuva 7 dvodijelnih privjesaka.
58. U depou ili inventaru srednjovjekovnog odjela AMZ nismo zatekli spomenuti privjesak, iako ga Brunšmid izričito navodi i opredjeljuje kao identičan nalazu iz Dalja, dakle naš tip 10 (=Giesler tip 9a). S. Ercegović ne spominje ovaj primjerak u svom opisu bjelobrdskih nalaza: o.c. (n. 18), 181 ff.
59. Primjerci su nađeni u sondi B 03. 09. 1971. g.: a) 26 x 19 mm i b) 27 x 18 mm. – Dozvolu da steknemo uvid u ove nalaze dugujemo ljubaznosti dr Dušana Jelovine koji nam je podatke s fotografijom dostavio poštom (via V. Dragović) u pismu od 29. 09. 1982. g. (privatni arhiv pisca). Kolegama Dr D. Jelovini i V. Dragović i ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujemo.
60. Supra n. 57.
61. AMZ inv. br.: 3222 = (stari inv. br.: 9861). J. Brunšmid izričito navodi da bi im mogla pripadati dva donja dijela dvodijelnih privjesaka našeg tipa 16 (AMZ inv. br.: 3298–3299).
62. S obzirom na provenijenciju zbirke Solitra J. Brunšmid s pravom pretpostavlja da bi mogli potjecati iz okolice Splita (o.c., 83).
63. AMZ inv. br.: 3297.
64. AMZ inv. br.: 3295–3296.
65. Hampel 1905, 759 ff., 819 ff.
66. Vaňa 1954, 68.
67. o.c., 78.
68. Fehér 1958, 314 ff., Taf. XXXIX.
69. Szóke 1962, 73 ff., Tab. V:5–10, 12–13.
70. P. Korošec 1942, 279 ff. – kao inventar isključivo mađarskih grobova. Vidi ih: D. Minić, Starinar XIX, 1968, 171 f.
71. Miletić 1963, 164.
72. J. Korošec, *Uvod u materialno kulturu Slovanov zgodnjeg srednjega veka*, Ljubljana 1952, 304.
73. K. Vinski-Gasparini, Peristil I, 1954, 126.
74. E.A. Chalikova – A. H. Chalikov, *Altungarn an der Kama und im Ural (Das Gräberfeld von Bolschie Tigani)*, *RégFüz II/21, Budapest* 1981, 90 f., Tab. 53.
75. Supra n. 74.
76. E. Dabrowska, *ActaArchHung XXXI*, 3–4, 1979, 343 f.
77. Supra n. 86.
78. Hampel 1905, 2, 510; Taf. 351 B:8a.; Fehér 1962, 64 Nr. 863.
79. V. Skrabar, *ZHS VIII*, 3–4, 1910, 122 f., Taf. III:28.
80. M. Tomčić-Jevremov, *Balcanslavica* 4, 1975, 81 ff.
81. I. Fodor, *AE 100*, 1, 1973, 33, Fig. 3:6.
82. M. Dušek, *SA III*, 1955, 253, 263, sl. 70–71.; Fehér 1962, 27 Nr. 147.; Točik 1968, 31, 85, Taf. XIX: 20–21 i LVI:29.
83. N. Fettič, *Die Metallkunst der Landnehmenden Ungarn Arch-Hung XXI*, 1937, 84, Taf. LXXI: 11–12.; Fehér 1962, 66 Nr. 898.
84. Hampel 1905, 2, 488 f.; 3, Taf. 349:6–8.; N. Fettič, o.c. (n. 84), 84, Taf. LXI:1–4.; Fehér 1962, 38 Nr. 340.
85. J. Reizner, *AE XVIII*, 1898, 190 ff.; Hampel 1905, 655 ff.; 3, Taf. 430 C:5.; Hampel 1907, 126, Taf. 21:8.
86. A. Börözsony, *AE XXIII*, 1903, 67 f.; Hampel 1905, 2, 861 ff.; 3, Taf. 513 c–1:4.; L. Huszár, *ActaArchHung V*, 1–2, 1954, 78.
87. Giesler 1981, 139.
88. E. Dabrowska, o.c. (n. 77), 344.
89. P. Korošec, *Zgodnjeredovska arheološka slika karantanskih Slovanov*, *Dela SAZU 22/1*, Ljubljana 1977, 189.
90. Hampel 1907, 164 f., sl. 1–2.
91. Supra n. 74.
92. N. Fettič, o.c. (n. 84), 219.; Z. Kádár, *Slavica I*, 1961, 194.
93. Supra n. 11. – Giesler 1981, 22, Abb. 2:2. – Radi se o 2 dvodijelna privjeska u našoj shemi obuhvaćena tipološkom grupom 13.
94. Supra n. 87.
95. Privjesak je nađen kao slučajni nalaz zajedno s perlama koje su činile ogrlicu. Naš privjesak vjerojatno je bio centralni ukrasni element ovako komponirane cjeline. – A. Točik, *SA XIX*, 1, 1971, 184, 260, Taf. XLVI:19.
96. K. Szabó, *FolArch VII*, 1955, 124, Taf. XXXI: 7–11.; D. Csallány, *ActaArchHung XXII*, 1970, Taf. XXXVI: 7–11.; Fehér 1962, 46 Nr. 539.
97. Hampel 1905, 1, 765, Fig. 2335.; Fehér 1962, 69 Nr. 951.
98. Hampel 1907, 204, Tab. 85:6.; Bakay 1966, 53, Taf. XXIX:23.
99. Hampel 1907, 203, Tab. 85:3–4.; Bakay 1966, 53, Taf. XXIX: 29–32.
100. D. Csallány, *ActaArchHung X*, 3–4, 1959, 291, Abb. 5:25–29.; Fehér 1962, 84 Nr. 849.
101. D. Csallány, o.c., 291, Abb. 5:30–31.
102. Bakay 1978, 53, Taf. XXIX:18–19.
103. D. Csallány, *AE XXV*, 1905, 38 f., sl. VI:1–2.; Hampel 1907, 206, sl. 1–2.; Fehér 1962, 73 Nr. 999.
104. J. Hampel, *AE XXII*, 1902, 308, sl. 4–5.; Hampel 1905, 2, 649; 3, Taf. 427 E:4–5.; Hampel 1907, 120.; Fehér 1962, 85 Nr. 1237 (=Zsanya).
105. Bakay 1966, 47, Taf. XIX:10. – Bakayev grob 5 =Hampelov grob 3. – Hampel 1905, 1, 766, Fig. 2343; 2, 852; 3, Taf. 394:19a–b.
106. J. Reizner, *AE XI*, 1891, 107, Tab. III:20, 22.; Hampel 1905, 2, 578; 3, Taf. 392:20, 22.; Fehér 1962, 69 Nr. 951.
107. A. Kralovánszky, *NyiregyháziMÉ III*, 1960, 27 ff., sl. 1:5–10.
108. D. Csallány, o.c. (n. 97), 277 Nr. 54, 296, Taf. XXXIV: 11–18.
109. A. Száraz, *AE XIII*, 1893, 147; Hampel 1905, 558.; Fehér 1962, 59 Nr. 776.
110. Točik 1968, 10 f., 68, Abb. 3:3, Taf. II:1–20.
111. Szóke 1962, 25 Nr. 9, 81 Nr. 3.; Bakay 1965, 10 Nr. 42, 43, sl. 13.; K. Bakay, *ActaArchHung XIX*, 1967, 129 Nr. 42.; Fehér 1962, 58 Nr. 755.
112. U »tehnicu na proboj« radena je, kako je to već i J. Hampel uočio (1905, 1, 757 ff.), čitava skala velikih srebrnih dvodijelnih privjesaka poput onih u blagu iz Tokaja (15 komada), grobu 5 s nekropole Székesfehérvár – Demkőhegy (4 komada), groba 3 iz Buj – Gyepeteleka (3 komada), te uništenog groba iz Budapest – Rákospalota. – Hampel 1905, 1, 757 ff., Fig. 2311, 2313–2314 (Tokaj, Székesfehérvár – Demkőhegy, Szeged – Bojárhalom); Hampel 1905, 3, Taf. 329:11 (Szeged – Bojárhalom); D. Csallány, o.c. (n. 97), 295 f., Taf. XLI:14–16 (Buj – Gyepetelek); Hampel 1907, 193, sl. 2–3 (Budapest – Rákospalota).
113. Supra n. 112. – Kao srodne navodimo i privjeske iz groba 45 nekropole Gyla – Téglagyvár (žup. Pest) u Mađarskoj; Bakay 1978, 180, Taf. LXV: 2, 4–5.
114. Fehér 1957, 314.
115. Hampel 1907, 210, Tab. 88:5–6.; Fehér 1962, 56 Nr. 727.
116. P. Korošec 1942, 278, 280, sl. 13.; Miletić 1963, 164, sl. 9
117. J. Werner, *KölnJbVfrühGesch* 1, 1955, 47, Taf. 8:13–16.; Z. Vinski, *VAHD LXIX*, 1967, 25 ff., Taf. XVII–XIX (1–4).
118. J. Oldenstein, *BRGK* 57, 1976, 127 ff., Taf. 31–33.
119. Ova tendencija izražena je i kod upotrebe kapljicašnih dodataka, kako onih jednostavnijih tako i onih složenijih (»trodielanih«), korištenih obilno i na rancarskim privjescima iz grupe tzv. »sroolkih privjesaka s dugmetastim dodatkom« datiranih u 1. st. – o.c., 124 ff., Taf. 29–30.
120. Miletić 1966/1967, 130.
121. Brunšmid 1903/4, 84.
122. Nemeskéri 1953, 284.
123. B. Kövér, *AE XVII*, 1897, 234, sl. I:1–3.; Hampel 1905, 2, 490, sl. 1–3.; Z. Kádár, *Slavica I*, 1961, 194 f., Taf. I–IV.
124. Hampel 1905, 3, Taf. 392:19.
125. B. Szóke, *FA III–IV*, 1941, 224, Tab. III:E.; Točik 1968, 37, Taf. XXV:16.
126. Hampel 1905, 3, Taf. 394:20–21 (grob 3); Bakay 1966, 47, Taf. XIX:6–9.
127. Dombay 1961, 77, Tab. X:4.
128. D. Csallány, o.c. (n. 101), 301, sl. 10:1–5.
129. Hampel 1905, 3, Taf. 396:41 (grob 6); Bakay 1966, 46, Taf. XVI:4.
130. Hampel 1905, 3, Taf. 398:2–5.; Bakay 1966, 56, Taf. XXXV:1–4.
131. Hampel 1905, 3, Taf. 385:4.
132. o.c., Taf. 374:3.
133. E. Kada, *AE XVI*, 1896, 43 ff., sl. VII:1–2.; Hampel 1905, 3, Taf. 378 E:1–2.
134. G. Nagy, *AE XXXIII*, 1913, 272.
135. Posve reducirano i stoga zanimljivo korištenje pseudogranulirana nalazimo na primjercima dvodijelnih privjesaka iz grobnog nalaza u Rakamaz – Gyepiföld (žup. Szabolcs – Sztarmár). – D. Csallány, o.c. (n. 101), 291, Abb. 5:25–31.
136. 1 donji dio privjeska, čini se, nije reproduciran jer autorica u tekstu izričito navodi 11 dvodijelnih privjesaka (4 + 7 komada). – Miletić, 1979, 144.
137. Supra n. 10.
138. Supra n. 59.
139. Supra n. 58.
140. Kiss 1937, 242, 246, Taf. XXII:2.
141. Supra n. 115 i 176.
142. G. Csallány, *FolArch III–IV*, 1941, 183, 185, Tab. II.; Szóke 1962, 73 Nr. 12.; Fehér 1962, 73 Nr. 1003. – 2 primjerka iz groba 2 nekropole Tapé–Malajdok B neće biti prikladan usporedni materijal nalazima iz groba 4 u Szentes – Derékegyházd. Ovi su mnogo bliži primjerku iz nalaza u grobu 16 iz Milanovca (okrug Nitra) u južnoj Slovačkoj, koji uz to u donjem dijelu ima tzv. »tročlani« ili vegetabilni dodatak. – Széll 1943, 176, 179, Taf. LVIII:4–5 (Tapé – Malajdok B); T. Kolník, *Limes romanus Konferenz Nitra*, Bratislava 1959, 37, sl. 9 (Milanovce).
143. Hampel 1905, 619 f.; 3, Taf. 414:14–15.
144. Széll 1943, 181, Taf. IX:42–43, 45, 49–51.; Szóke 1962, 74 Nr. 4.; Fehér 1962, 70 Nr. 966.
145. Supra n. 15.
146. Supra n. 17.
147. Supra n. 16.
148. Supra n. 161.
149. Hampel 1905, 2, 539.

151. Brunšmid 1903/4, 82 f. – U novijoj jugoslavenskoj literaturi ovaj je motiv opisan kao stilizirani biljni motiv ili kao motiv stilizirane palmete: Miletić 1966/1967, 102, 130.
152. Hampel 1905, 3, Taf. 351 B:8a–b.
153. o.c., 3, Taf. 372 A:1. – Prikladan usporedni materijal pružaju i gornji dijelovi dvodijelnih privjesaka poput onih s groblja Nyíregyháza – Felsőpázsit (žup. Pest) ili groba 45 nekropole Gyula – Téglagyvar (žup. Pest), v.: Bakay 1965, 11 Nr. 43, 43, sl. 13 (Nyíregyháza – Felsőpázsit); Bakay 1978, 180, Taf. LXV:4–5 (Gyula – Téglagyvar). – Kao veoma zanimljiv treba istaći privjesak ili aplikaciju probušenu u gornjem dijelu a nađenu na nekropoli Székesfehérvár – Kanizsaiút (žup. Fejér) i donekle sličnu aplikaciju s ranosrednjovjekovnog groblja u Cluj – Mánasturu datiranu u 10. st. – Bakay 1967–68, 60, 69 f., Taf. XIV:6 (Székesfehérvár – Kanizsaiút); P. Iambor – St. Matei, ActaMN XVI, 1979, 601, 615, Pl. VI:6 (Cluj – Mánastur).
154. Njima je srodan primjerak iz grobnog nalaza Szentes – Nagyhegy (žup. Csongrád). – Hampel 1905, 2, 588:3, Taf. 399:7–8.
155. Jovanović–Vuksanović 1972, 117, Tab. XL:2.; Jovanović – Vuksanović 1981, Y 245(2):2a.
156. Hampel 1907, 207, sl. 1–2.
157. Hampel 1905, 3, Taf. 374:3.
158. o.c., 3, Taf. 378 E:1–2.
159. Supra n. 135.
160. Hampel 1905, 3, Taf. 374:8.
161. o.c., 3, Taf. 377 A:4; Taf. 377 B:3.
162. Kapljicašti dodatak prisutan je i na primjerku iz Kaba kao i na privjescima iz dječjeg A i muškog groba B iz Kecskemét – Céduloháza.
163. Supra n. 155. – Ovi privjesci koriste još i element stiliziranih voluta iznad središnjeg ukrasnog polja, istina shematiziran, ali u osnovnim crtama sličan primjercima iz grobnog nalaza Székesfehérvár – Maroshegy I (žup. Fejér). – Bakay 1966, 56, Taf. XXXV:1–4.
164. Supra n. 59.
165. Kiss 1937, Taf. XXII:12.
166. Széll 1943, 176, Tab. LVIII: 4–5.; Szóke 1962, 74 Nr. 3.; Fehér 1962, 76 Nr. 1070. – Ovim je sličan privjesak s ogrlice rađene u grobu 16 na nekropoli Milanovce (južna Slovačka); T. Kolník, o.c. (n. 143), 39, Abb. 9.
167. Supra n. 123.
168. Na osnovni šturog i nepreciznog opisa teško je razlučiti koji su tipovi privjesaka nađeni u grobovima 13, 25 i 27. Nedoumica ostaje, u prvom redu, vezana uz sastav garniture privjesaka nađene u grobu 13 gdje autor govori o postojanju čak 3 tipološke grupe.
169. Supra n. 11, 75 i 94.
170. Supra n. 38.
171. Supra n. 38.
172. Supra n. 168.
173. Supra n. 38–43.
174. Supra n. 50.
175. Supra n. 168 i 172.
176. Usp. npr. gornje dijelove privjesaka iz groba 4 u Vojnicama u južnoj Slovačkoj, kao i one iz Nagytóke – Jámorhalom (žup. Csongrád), groba 13 iz Tiszabercela (žup. Szabolcs – Szatmár), ženskog groba E nekropole Kecskemét – Céduloháza (žup. Bács–Kiskun) i grobnog nalaza iz Kaba (žup. Hajdú–Bihar) u Mađarskoj i grobnog nalaza iz Lopadea Ungaresca (Magyarlopad) u Rumunjskoj. – Točik 1968, 58 f., 117, Taf. LI:3–4 (Vojnice); Fehér 1957, 314, Taf. XXXIX:4–10 (Nagytóke – Jámorhalom); Kiss 1937, 242, 246, Taf. XXII:2 (Tiszabercel); Hampel 1905, 2, 545 f.; 3, Taf. 378 E:1–2 (Kecskemét – Céduloháza); Hampel 1905, 2, 538; 3, Taf. 374:3 (Kaba); G. Nagy, o.c. (n. 135), 272 (Lopadea Ungaresca). – Ovakav ornament poznat je i na kasnoavarskim pojasnim garniturama u Žitavskoj Tóni, Bernolákovu i dr.; V. Budinský – Krička, SA IV, 1, 1962, 26, 116, Taf. XXIII: 7–10 (Žitavska Tón); L. Kraskovská, SA X, 2, 1962, 432 f., 469, Taf. VIII:24–40 (Bernolákovo).
177. M. Parducz – L. Tary, FolArch I–II, 1939, 191, 193, Tab. III:3.
178. P. Patay, AE 84, 1, 1957, 63, sl. 4.
179. Dombay 1961, 75, Taf. VIII:5–6.
180. Z. Liptáková, ŠtudZv 14, 1964, 239, sl. 2:34, 36.; Točik 1968, 34, Taf. XXIII:10–11.
181. Ovdje je u toku istraživanja antičke postaje izašla na vidjelo srednjovjekovna nekropola 10. i 11. st. Za našu temu posebno je značajna ogrlica od 10 dobro sačuvanih dvodijelnih privjesaka (+ 2 gornja dijela bez donjih dijelova) nanizanih u ukrasnu garnituru s još 16 ukrasnih gumba identičnih gornjim dijelovima dvodijelnih privjesaka. T. Kolník, ArRozhl IX, 6, 1957, 827.; Isti, o.c. (n. 143), 37, sl. 9.; Fehér 1962, 53 Nr. 665.
182. Z. Liptáková, o.c. (n. 180), 239, sl. 2:33.; Točik 1968, 34, 89, Taf. XXIII:8.
183. Točik 1962, 58 f., 117, Taf. LI:3–8.
184. Supra n. 61.
185. Miletić 1966/1967, 131.
186. Korošec 1950, 165 f., sl. 43.
187. P. Korošec 1942, 278 ff., sl. 13.
188. Supra n. 36.
189. I. Kovács, ActaArchHung XXXIII, 1981, 84 ff., sl. 3:3.
190. Supra n. 36.
191. VAMZ IV, 1970, 45 ff.

Sl. 1, 4–13: Željko Demo

Sl. 2: foto Radovan Bunardžić

Sl. 4: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split (laboratorij)

Bijelobrdó Two-Part Pendants in Yugoslavia

(In relation to the finds from the site Djelekovec–Gornji Batijan I)

Bijelobrdó two-part pendants are usually so called due to their separate but attached segments: an upper one in the form of a round button, and the lower in either a leaf or a heart shape (Tab. 1:4).

Such shaped two-part pendants are used as ornamentation on the border of edges of clothes, most commonly on the collar (Fig. 5:6)⁶, rarely on the breast,⁷ and most rare, on the legs as a decoration on the edge of boots⁸. Equally significant although quantitatively less numerous are those two-part pendants used as decoration on a necklace formed partly of glass beads⁹ or as the sole element of a necklace sewn on or threaded onto a wide textile base¹⁰. Examples of these types of jewellery are not known in the early medieval material complex of the western and eastern Slavs. On the contrary, we find them further away, most commonly exactly in the Carpathian Basin as a part of the Bijelobrdó cultural complex, noted mainly as grave goods in female graves¹¹ in cemeteries of the 10th and 11th centuries¹² or, more precisely, in the 2nd half of the 10th and 1st third of the 11th C.¹³ In peripheral areas, or outside the homeland region, we observe them in variable numbers among the alpine Slavs, in the lowlands of northern Bosnia and the Bosnian Krajina, and among the Dalmatian Croats, while a sole example reached even to Matičane in Kosovo.

Two-part pendants, found in variable numbers as chance or grave finds, are registered from 26 (+3) sites in Yugoslavia (Fig. 1)¹⁴. In this number, as well as two-part pendants we have included the sites of 4 Old Hungarian single-part pendants (Fig. 6: 1–4).

In Yugoslavia these types of single-part pendants are recorded in finds from Banatsko Arandelovo¹⁵ and Ruski Krstur¹⁶ in the eastern part of the Yugoslav Banat (Fig. 6: 1–4), while the third find of this type comes from grave 13 of the Ptuj – Ptujski grad cemetery¹⁷, which is characterized by marked mixing of material from the Köttlach and Bijelobrdó groups¹⁸. The find from grave 13 in Ptuj is a silver chain with three leaf-like or heart-shaped pendants (all three more or less damaged) which have good analogies to finds in Old Hungarian graves, particularly grave 30 in the cemetery of Sösbartán–Hosszútető in Hungary (chain with three pendants)¹⁹ and grave 300 from Chotína in southern Slovakia (a chain with two pendants of which the third is lost, and also one smaller chain with a single pendant)²⁰, while in the same group pendants from Solt²¹ can be noted, unfortunately without a preserved chain, and from Gödöllő in Hungary²², along with the already noted finds from Banatsko Arandelovo in Yugoslavia.²³ For our theme, the find from grave 47 at Győr in Hungary is particularly important, where next to a silver chain and the remains of sheet-metal leaf-shaped pendants were found coins of Lothar II (945–950 A.D.)²⁴, which places the grave at the earliest in the middle of the 10th C.²⁵ In the Ptuj find (grave 13) this type of component was found with typical bronze Köttlach head (hair) rings with fattened ends, which allow dating of the grave to the period around the middle of the 10th C.²⁶ Here it is also important to draw attention to the find of pendants from Esztergom in Hungary where for the first time, the leaf-shaped pendants hang from round upper parts, in other words, they now have all the characteristics typical for Bijelobrdó two-part pendants (Fig. 7:1)²⁷.

Bijelobrdó two-part pendants, without doubt, arose from the basis of the already noted Old Hungarian pendants hung on a wire chain, and their shape negligibly supplemented this older formal model. However, the decoration present on the single-part Old Hungarian pendants is in many ways enriched by a series of usually stylized more or less recognizable vegiform, zoomorphic or even anthropomorphic forms. The leaf or heart shapes of the pendants are further retained, and we most often find short or longer beaded additions on the lower segment, on some examples arising from vegiform or recognizable zoomorphic decoration. The significant addition, however, is the introduction or the appearance of a new element – the upper segment of the two-part pendant.

For the appearance and further existence of the two-part pendants it is necessary to consider a context, if not in the middle, then at any rate in the second half of the 10th C., as after all we are acquainted with the find from the horse rider grave at Dobrá (grave 2) in Southeastern Slovakia, dated from minted Arabic coins to 913/914–942/943 A.D.²⁸. The already noted example of a single-part Old Hungarian leaf-shaped pendant from grave 43 at Győr in Hungary²⁹ and the earliest dated examples (2 pieces) of two-part pendants in grave 2 at Dobrá mark respectively the end and the beginning of the two related jewellery forms. In reality it is entirely clear that at the appearance of the two-part pendants, the Old Hungarian single-part pendants begin to die out, and that already in the second half of the 10th C., they had been superseded and were out of usage. In their place, but in a quite different function, on the edge of dresses (tunics) on the neck (collar), on the chest or boots, and thence again on necklaces of glass beads or in a combined set as the single element, come the two-part pendants added to female costumes in the second half of the 10th and the first decades of the 11th centuries as, in fact, one quantitatively new rich decoration.

Although two-part pendants are found as single examples or in small sets of 2–5 examples, most commonly they are a part of sets or compositions of 6–14 pieces and sometimes, but this is rather rare, as a complete set of 15 examples (Szentes-Derekegyházdó: grave 4), 18 (Tiszaeszlár-Vörösmartí-út: grave 3), and largest, 19 or 20 examples (Banov: grave 6, Ptuj: grave 208). With reference to the decorative composition of these sets of pendants and their structure, they can be separated into three basic groups:

A – Two-part pendants in a set with circular, hemispheric, rhomboid, «quadragonal» and similarly shaped buttons (examples: Pap-Rozsadbó: grave 1, Tiszaeszlár-Vörösmartí-út: grave 3, Milanovce: grave 16, Pécs-Vasas: grave 33, Szentes-Derekegyházdó: grave 4, Jazovo-Proleterka ulica: grave 5, and others).

B – Two-part pendants in a composition with glass beads (examples: Kloštar Podravski: destroyed grave, Fiad-Képuszta: graves 62, 293, and 368a, Szob-Koliba: grave 51, Mahovljani: graves 3, 68, and 78, and others.).

C – Two-part pendants in a structure without decorated buttons or glass paste buttons (examples: Banov: grave 6, Kranj: grave 65, Gomjenica: grave 156, and others.).

Of finds from Yugoslavia, the sets of types B and C are dominant, while the only reliable find of a type A set which can be noted is that from grave 5 at Jazovo in the southeastern part of the Yugoslav Banat. In the Yugoslav finds of Bijelobrdó cultural material, in total 18 types of two-part pendants have a role in forming the pendant sets or compositions.

The most numerous group of two-part pendants **type 6** found in Yugoslavia is represented by those with markedly deep relief on the lower segment with a zoomorphic form or a bird-head shape³⁰ with two concentric circles in the upper part, the lower generally having abundant «pseudogranular» decoration. To the present there are 82 examples from 8 sites (plus one example which is a chance find from Slavonia): in the pre-alpine Slovenian region, Podravina and Bosnian Posavina, Bosanska Krajina, and sporadically in northern and central Dalmatia. In Hungary, on the other hand, examples of this group are weakly represented, and that is only in regions across the Drava or in nearby counties (Somogy and Tolna), thus it is known as «d'un type plus rare»³¹. In percentage figures these facts are further explained (Fig. 9).

Pendant **type 6** most commonly occurs in large sets (as described above) composed of 7 (Gomjenica: grave 129 and 192), 8 (Mahovljani: grave 78, Gomjenica: grave 100), 10 (Gomjenica: grave 69, Kočičevo: destroyed grave), 11 (Mahovljani: destroyed grave and grave 68³²), Gomjenica: grave 44), 12 (Ptuj: grave 181), 13 (Kranj: grave 65), or 14 pieces (?) (Gomjenica: grave 125). It is rarely used as the only ornamental element in a composition of 8 (Mahovljani: grave 78) or 11 pendants (Gomjenica: grave 44) and is very often used in combination with pendant type 10 (Gomjenica: grave 69 and 125, Ptuj: grave 181), and with types 10 and 11 (Kranj: grave 65), or with types 10 and 13 (Gomjenica: grave 100). Only once is it found in combination with pendant type 12 (Gomjenica: grave 192) and with type 15 (Gomjenica: grave 129), and probably most rare, in combination with types 13 and 16 (Kočičevo: destroyed grave). A single example, and that without a preserved upper part, was found on a necklace composed of 162 beads and three pierced Roman coins in grave 3 at Mahovljani. Another also without the upper segment was found along with a pendant of type 11 on a necklace composed of 17 beads in grave 368a of the Fiad-Képuszta cemetery. In grave 192 at Gomjenica pendants seemingly were sewn onto fabric³³.

One of the most common and truly widespread decorative elements of the lower segment of the Bijelobrdó pendants in Yugoslavia is that of the stylized bird-head, as designated by J. Hampel³⁴, or owl-head, as suggested by J. Brunšnid³⁵ in the same period – **type 10** (Fig. 10).

The largest number of **type 10** pendants (Giesler type 9a) originate in Yugoslavia. From 10 sites there are 39 examples (plus 2 more without provenience but most likely from northeastern Croatia or Srem): the sites are located in the prealpine Slovenian region (Ptuj, Kranj), northwestern Croatia (Senkovec, Kloštar Podravski), Slavonia (Dalj), and Srem (Novi Banovci), then in Bosnian Posavina and the Bosnian Krajina (Mahovljani, Gomjenica), and from there spread to central Dalmatia (Gardun, Knin-Brdo Spas). In Hungary, they are found on three sites with 23 examples, from which 2 sites are in the counties of Somogy (Fiad-Képuszta) and Baranja (Vasas-Somogy which are on the other bank of the Drava. As the nearest find to us, the pendant from Deta (= Detta) in the Roumanian Banat should be noted, while the third Hungarian find was located in Central Pottisje at the cemetery of Csongrád-Máma (County Csongrád). From here, most likely, pendants of type 10 were widely distributed to eastern Transylvania all the way to the cemetery of Moldovenesti (= Várfalva).

Pendants of **type 10**, which are overwhelmingly represented in the southern and southeastern part of the Bijelobrdó cultural circle, can be dated from finds in grave 5 at the cemetery of Csongrád-Máma of coins of the Hungarian King Stephan (1000–1037 AD) to the first decades of the 11th century.

As the only decorative element our type 10 occurs relatively frequently in small sets of 2 (Fiad-Képuszta: grave 62), 4 (Fiad-Képuszta: grave 285), 5 (Kloštar Podravski: grave find) and 6 examples (Gomjenica: grave 161), while in Roumania and Hungary they occur in larger sets composed of 11 (Moldovenesti) and 12 (Vasas-Somogy) pendants. In finds from Yugoslavia, type 10 usually occurs combined with pendant type 6, as a rule with small numbers of examples in sets composed of a total of 8 (Gomjenica: grave 100, Csongrád-Máma: grave 5), 10 (Gomjenica: grave

69), 11 (Mahovljani: grave 68) or even 14 (?) examples (Gomjenica: grave 125). Combined with type 15 (Csongrád-Máma: grave 5) or with types 6 or 11 (Kranj: grave 65) they rarely form sets of pendants. As well as pendants forming sets with glass beads (Fiad-Képuszta: grave 62 and 285, Kloštar Podravski grave finds, Mahovljani: grave 68), in one case beside pendants of type 10 were found six circular decorated buttons (Vasas Somogy: grave 33).

Pendants of **type 13**, with a raised, curved hook and simple beaded addition, in the lower segment use a 'pseudogranular' decoration to fill the large central ornamental field. In reality, this field is divided into two symmetrical parts composed of arch shaped 'pseudogranular' lines placed around the same sort of vertical elements as in the central decorated composition. The upper segment of the pendant is ordinarily circular and decorated with round concentric bands, sometimes combined with pseudogranular concentric circles or ordinarily with a boss in the central part.

Pendants of **type 13**, if looked at geographically, are the most widespread of all typological groups of Bijelobrdó two-part pendants. They occur on 17 sites (+ one unknown location in Hungary): on 4 sites in Yugoslavia, 3 sites in lower Austria, 4 sites in southern and southeastern Slovakia, and 8 sites in northern, northeastern, and eastern Hungary. Hence it is entirely obvious that these pendants are characteristic for the border areas of the Bijelobrdó cultural region, and from the horse rider grave (2) at Dobrá in southeastern Slovakia where Arabic coins were found (913/914-942/943 A.D.), we can date the beginning of the entire group to before the end of the first half of the 10th century¹⁶⁹ (Fig. 12).

Probably more than other typological groups, pendant **type 13** occurs as a single find (Ptuj: grave 50, Vukovar - Lijeva bara: grave 326, Bešenov: grave 18, Székesfehérvár - Demkóhegy: graves 22 and 28, Székesfehérvár-Maroshegy: grave B, Szob-Koliba: grave 25, Vasas-Somogy: grave 118) or in small sets composed of 2 pendants (Gars-Thunau: destroyed grave, Dobrá: grave 2), 3 (Rovinska: grave 4), 4 (Vukovar - Lijeva bara: destroyed grave¹⁷⁰ and grave 23), or even 5 examples (Vukovar - Lijeva bara: destroyed grave¹⁷¹). In finds of combined sets in Hungary and Yugoslavia, further, those composed of different types of pendants, they most often are comprised of 1 (Pusztatoldvar: grave find, Gomjenica: grave 100) or 2 (Hodmezövásárhely-Kopács: grave 17, Tiszabercel: grave 13¹⁷²) examples of pendant type 13. In finds from Yugoslavia type 13 is combined in sets with types 6 and 16 (Kočičevo: destroyed grave), types 6 and 10 (Gomjenica: grave 100), while in finds from graves in lower Austria it occurs in large sets (10 and 11 examples) and as the only decorative element (Köttlach, Langenschönbickel).

Pendant **type 16** consists of a decorated field with a stylized floral ornamentation (palmette?). The field itself is composed of two fat bands on the upper part, which are rounded, such that the motive gives the look of a heart shape (Fig. 13).

In Yugoslav finds the pendant is represented with 25 examples from 2 grave finds (Kočičevo: destroyed grave, Ptuj: grave 208) and one chance find from Dalmatia. In Hungary only one example is registered (Székesfehérvár: grave 33). It is interesting to observe that the upper parts of the two-part pendants of this typological group show considerable diversity which starts with the, by Yugoslav measures, most numerous circular forms with a central convex boss and banded edge, through the so-called 'quadrangular form' (Kočičevo: destroyed grave) common in the region of Hungary and southern Slovakia¹⁷⁶, to the decorated form with a palmette or heart ornamentation, identical in form to decoration on the lower part of the two-part pendants (Székesfehérvár-Demkóhegy: grave 33). In typological comparison of the lower part of the pendants, we find relatively close analogies in grave 29 of the cemetery of Csongrád-Venelhalom (Co. Csongrád) in Hungary where in the lower segment of the pendant we note considerable lengthening in the forms of zoomorphic or vegiform additions¹⁷⁷.

The following examples are also related, but they are without the aforementioned addition on the lower segment of the pendant: finds from the grave of the cemetery of Piliny-Sirmány (Co. Nógrád)¹⁷⁸ and grave 90 of the cemetery Vasas-Somogy (Co. Fejér)¹⁷⁹ in Hungary, also grave 1 at Marcelová (district Komárno)¹⁸⁰ and grave 16 from Milanovce (district Nitra)¹⁸¹ in southern Slovakia. One further pendant must be noted as related which has a simple beaded addition on the lower segment, found with the aforementioned 2 pieces in grave 1 at Marcelová¹⁸², and as an interesting find, the greatly lengthened ornamental element used on 6 pendants from grave 4 at Vojnice (district Komárno) in southern Slovakia¹⁸³.

We note only in passing single examples of pendant **type 16** found in sets of 10 (Kočičevo: destroyed grave) and 19 pieces (Ptuj: grave 208) in combination with pendant types 6 and 13, respectively the single decorative element of such sets.

Of more than 70 types or two-part pendants known from the whole of the Bijelobrdó cultural complex in the 2nd half of the 10th C. and 1st half of the 11th C., in Yugoslavia there are 18 typological groups from 236 examples of these two-part pendants (this number includes only completely preserved pendants or those in which the lower and typologically significant part is preserved). A considerable number of these are from the Bačka and Banat regions **types 3, 4, 5, 7, and 8** and are either finds from a single location (16 examples: 6,80%) or from two sites (8 examples: 3,39%) for a total of 24 pendants (10,17% of the total for Yugoslavia). The same situation could be said to exist in relation to 5 pendants (2,19%) of

types 1, 2, 9, and 18 which are single finds from sites outside the Bijelobrdó cultural circle, in Dalmatia (site unknown), Lika (Kopolje), Kosovo (Matičane), and southwestern Bosnia (Bugino). Two typological groups (types 17 and 11) which are part of large composite sets found in Gomjenica and in Kranj probably are of entirely local production (13 examples: 5,51%) and because of that fact have a special significance for the southern region, with reference to the southwestern and the neighboring parts of the Bijelobrdó cultural complex (as manufacturing centres, for techniques of decoration, and so forth). The rare examples of pendant **types 14 and 15** are interesting for the same or similar reasons. 8 examples (3,39%) of these types were found on three sites.

Pendants of types 6, 10, 12, 13, and 16 are far and away the largest category of this type of jewellery noted in Yugoslavia with 186 examples (78,81%) found on 16 sites. Out of that, 171 pendants found on 11 sites are in the southern Bijelobrdó zone (72,46%), and the remaining 5 sites with 15 pendants (6,36%) are located in the neighboring regions of the alpine Slavs and the dalmatian Croats.

The most numerous type of pendant with an origin somewhere in the Yugoslav part of the Bijelobrdó cultural complex is **no. 6**. Its extremely large reduced index (9,22%) comes close to the only other similarly high reduced index, that of pendant **type 16**. Because of this both groups are, most likely, the products of outh Pannonian workshops, in which case their forms could result from the participation of the workshops for early medieval jewellery in Sisak, as is the case with other jewellery forms of the Bijelobrdó complex, which Z. Vinski¹⁹¹ has previously noted.

We consider that the decorations of pendant **types 12 and 13** have imported motives.

Pendant type 10 occurs in Yugoslavia on the largest number of sites (11) for a total of 40 examples (21,51%). Its reduced index, however, puts it in the category of 'imported motif', so that for a solution we can only with difficulty decide. In Hungary and Roumania it is found on 5 sites of the same period, but most commonly in the form of large sets (i.e. pendants together as necklace, etc.) with a total of 34 examples. On the other hand, in Yugoslavia the medieval grave sites are mainly located between the Sava and Drava Rivers - in the central and eastern regions where these pendants would tend to belong - where there has been no investigation at all. It is also necessary to note that pendants of type 10 appear in the graveyards of the alpine Slavs (Kranj), as well as on the sites of the dalmatian Croats (Knin - Brdo Spas, Gardun).

If the percentage results and reduced indices are representative, then these five typological groups (6, 10, 12, 13, 16) from the Yugoslav region and the southern Pannonian Bijelobrdó cultural complex are close to the same or extremely similar. Thus far parallel data for the region outside the southern Pannonian Bijelobrdó group shows that pendant type 13 is completely missing, with a concurrent growth in the representation of pendant types 6 and 10. And while pendant type 16 is retained in the numerical framework characteristic for the Yugoslav region of the south Pannonian Bijelobrdó complex, the percentage representation for pendant 12 is cut in half, and the reduced index falls to a minimum. Due to that we consider that this typological group and its ornamental design is foreign to the Yugoslav part of the Bijelobrdó cultural group.

In relation to the comparative material which shows parallels in the reduced indices for finds of two-part pendants in the southern region of the Bijelobrdó cultural group and finds in the region south and west of it, it is possible to state that pendants of types 6 and 16 belong to the southwest zone of the south Pannonian Bijelobrdó cultural complex, while the pendants of type 10 and the imported type 12 which arrive in the region of the alpine Slavs and dalmatian Croats come from the southeastern Pannonian region, which which area we mean that between the Drava, Sava, and Danube Rivers.

List of Figures:

Fig. 1 - Finds of Bijelobrdó two-part pendants in Yugoslavia

Fig. 2 - Bijelobrdó jewellery from the destroyed grave at Rumenka near Novi Sad.

Fig. 3 - Chance find of two-part pendants (found outside graves in trench B in 1971) from the cemetery Knin-Brdo Spas.

Fig. 4 - Large single-part Old Hungarian leaf shaped pendants (2:3)

Fig. 5 - The development and uses of Old Hungarian single-part pendants and the two-part pendants of the Bijelobrdó cultural complex.

Fig. 6 - Singlepart pendant from the grave sites of Banatsko Arandelovo and Ruski Krstur.

Fig. 7 - A selection of two-part pendants found in Hungary, Roumania and southern Slovakia.

Fig. 8 – Table of Bijelobrdo two-part pendant typologies for those found in Yugoslavia.

Fig. 9 – Distribution map – pendant type 6

Fig. 10 – Distribution map – pendant types 8, 9 and 10

Fig. 11 – Distribution map – pendant types 11 and 12

Fig. 12 – Distribution map – pendant type 13

Fig. 13 – Distribution map – pendant types 14, 15 and 16

Table 1

1–3 – Novi Banovci (AMZ – Arheološki muzej Zagreb – inv. no. 1601–1602, 1603–1604, 1609)

4 – Dalj (AMZ inv. no. 855)

5–7 – Kloštar Podravski (AMZ inv. no. 1036, 1804 and 1037, 1038)

8 – Đelekovec – Gornji Batijan I (Muzej grada Koprivnice inv. no 3245)

9 – Kompolje (AMZ inv. no. 1220)

Table 2

1–2, 4 – Dalmatia, unknown site (AMZ inv. no. 3222)

3–5 – Dalmatia, unknown site (AMZ inv. no. 3298 and 3299)

6–8 – SR Croatia, unknown site, Slavonia or Srem (AMZ inv. no. 3297, 3295–3296)

9–12 – Vukovar – Lijeve Bara: grave 23 (AMZ inv. no. 2448)

Translated by Barbara Smith